

**TİRMİZÎ'NİN SÜNEN'İNDE ELBÂNÎ'NİN
UYDURMA OLARAK NİTELENDİRDİĞİ
HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ
(Yüksek Lisans Tezi)**

Meryem KÜÇÜK

2010

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**TİRMİZÎ'NİN SÜNEN'İNDE ELBÂNÎ'NİN UYDURMA
OLARAK NİTELENDİRDİĞİ HADİSLERİN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Nimetullah AKIN

Hazırlayan
Meryem KÜÇÜK

ÇANAKKALE 2010

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Tirmizi'nin Sünen'inde Elbâni'nin Uydurma olarak Nitelendirdiği Hadislerin Değerlendirilmesi" adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

09/08/2010

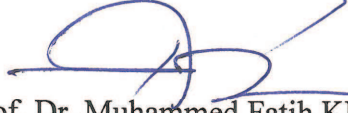
Adı ve Soyadı

İmza

Meryem Küçük
Küçük

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Meryem KÜÇÜK'e ait "TİRMİZİ'NİN SÜNEN'İNDE ELBÂNÎ'NİN UYDURMA OLARAK NİTELENDİRDİĞİ HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ" adlı çalışma , Jürimiz tarafından TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalı, YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Muhammed Fatih KESLER

Başkan

Yrd. Doç. Dr. Nimetullah AKIN

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Mahmut SALIHOĞLU

Üye

Tez No : 377219

Tez Savunma Tarihi : 25.06.2010

ONAY

Doç. Dr. Yücel ACER

Enstitü Müdürü

06./06./2010

TİRMİZÎ'NİN SÜNEN'İNDE ELBÂNÎ'NİN UYDURMA OLARAK NİTELENDİRDİĞİ HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

ÖZET

Hadis alanı belki de en geniş literatüre sahip ilim dallarından biridir. Bu literatür yıllardır araştırmacılar tarafından incelendiği gibi günümüzde hala üzerinde araştırmalar yapılmaya devam etmektedir. Özellikle altı sahih hadis kitabı olarak meşhur olan *Kütüb-i Sitte*, bu literatür içindeki konumu sebebiyle pek çok kez araştırmaya tabi tutulmuştur. Söz konusu çalışma da bu altı hadis kitabından olan Tirmizî'nin *Sünen*'i üzerine bina edilmiştir. İçerdiği sahih hadislerle meşhur olan Sünen, bu defa içinde var olduğu iddia edilen uydurma hadisler özelinde incelenecektir.

"Tirmizî'nin Sünen'inde Elbânî'nin Uydurma Olarak Nitelendirdiği Hadislerin Değerlendirilmesi" başlıklı bu tez çalışması bir giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde öncelikle konunun tarihsel arka planına değinilmiştir. Daha sonra araştırmının genel kavramsal çerçevesi ve yöntemi hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümü Tirmizî'nin *Sünen*'i ve Elbânî'ye tahsis edilmiştir. Öncelikle Tirmizî'nin hayatı hakkında bilgi verilmiş ve *Sünen* adlı eseri tanıtılmıştır. Daha sonra Elbânî'nin hayatı ve ilmi kişiliği incelenmiştir.

Üçüncü bölümde *Sünen*'de bulunan ve Elbânî tarafından uydurma olduğu kabul edilen hadisler incelenmiştir. Bu inceleme râvi değerlendirmesi, rivayetin hadis literatüründeki yeri ve hadisin değerlendirilmesi başlıkları altında yapılmıştır.

**THE EVALUATION OF THE HADITHS WHICH ELBANI CALLED
FICTION AT THE SUNAN TIRMIDHI**

ABSTRACT

The area of Hadith is probably one of the branches of science that has extended literature. As this literature has been searched by the scholars for years, now it is still going on searched. Especially Kutub-u Sitta, the six famous canonical hadith books, is being searched many times because of its situation in this literature. The mentioned work is based on one of these six books *Sunan Tirmidhi*. *The Sunan* renowned for its authentic hadiths is this time examined at the level of alleged fiction hadiths.

This work named “The evaluation of the hadiths which Elbani called fiction at the Sunan Tirmidhi” consists of an introduction, two chapters and a conclusion.

In introduction, it is mentioned about the background of the issue. Later, it is given information about the general conceptual frame and the method of the search.

The second part of work is devoted to *Sunan Tirmidhi* and Elbani. Firstly, the life of Tirmidhi is mentioned about and after that the *Sunan* is presented.

In the third part of work, the hadiths which take place in *Sunan* and Elbani called fiction are examined. This examination is made under the title of evaluation of rawi and hadiths.

ÖNSÖZ

Hz. Peygamber'in öğretisi başta sahabenin gayreti sayesinde nesilden nesile büyük oranda kusursuz şekilde intikal etmiştir. Bununla birlikte uydurma hadislerin mevcudiyeti de tarihi bir gerçek olarak kabul edilmiştir. Muhaddisler bu uydurma hadisler karşısında çeşitli önlemler almışlar, sahih kabul ettikleri hadisleri topladıkları külliyatlar oluşturmuşlardır. *Kütüb-i Sitte* söz konusu külliyatın en meşhur örneğidir. et-Tirmizî'nin *Sünen*'inin de içinde yer aldığı bu altı hadis kitabı ümmetin Kur'an-ı Kerîm'den sonraki temel başvuru kaynağı olmuştur. Ancak zamanla bu meşhur başvuru kaynağı da araştırmacılar tarafından kritiğe tabi tutulmuş içerisinde uydurma hadislerin var olduğu iddia edilmiştir. Bu iddia sahiplerinden biri de hadis alimi Muhammed Naşıruddîn el-Elbânî'dir.

et-Tirmizî'nin Sünen'inde el-Elbânî'nin Uydurma Olarak Nitelendirdiği Hadislerin Değerlendirilmesi başlıklı bu çalışmada *Sünenü't-Tirmizî*'de el-Elbânî tarafından uydurma ithamına maruz kalmış hadisler incelenecektir. Araştırma sahih ve zayıf hadis literatürüne mütevazî bir katkı amacına yöneliktir.

Çalışmam süresinde kıymetli görüşleri ve hoşgörüsüyle bana sürekli yardımcı olan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Nimetullah AKIN'a ayrıca Şu'ayb el-Arna'ût hocanın et-Tirmizî tahkikini istifademe sunan değerli hocam Huriye MARTI'ya, tez konusunun tesbiti ve yazımı süresince fikirlerini esirgemeyen Faik AKÇAOĞLU'na, çalışmam sırasında kütüphanesinden istifade ettiğim İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) yöneticilerine ve çalışanlarına şükranlarımı sunuyorum.

Her şeyden önce, hayatım boyunca bana şefkat ve sevgi ile destek olan, çalışmam süresince beni motive eden, her zaman yanımda olduklarını hissettiren anne ve babama minnet borçluyum.

Meryem KÜÇÜK
Çanakkale 2010

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vii
TRANSKRİPSİYON TABLOSU.....	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ET-TİRMİZÎ'NİN SÜNEN'İ VE EL-ELBÂNÎ

1.1. ET-TİRMİZÎ VE SÜNEN'İ	13
1.1.1. Hayatı ve ilmi Şahsiyeti	13
1.1.2. Sünen ve Metodu.....	14
1.2. MUHAMMED NÂŞIRUDDİN EL-ELBÂNÎ	16
1.2.1. Hayatı.....	16
1.2.2. İlmî Kişiliği	17
1.2.3. Eserleri.....	18

İKİNCİ BÖLÜM

RİVAYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. RİVAYETLERİN SÜNEN İÇERİSİNDE DAĞILIMI	21
2.2 RİVAYETLERİN ANALİZİ.....	21
2.2.1 Birinci Rivayet.....	21
2.2.1.1 Ravi Değerlendirmesi	21
2.2.1.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri.....	23
2.2.1.3. Hadisin Değerlendirilmesi	25
2.2.2 İkinci Rivayet	31
2.2.2.1 Ravi Değerlendirmesi	31
2.2.2.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri.....	33
2.2.2.3. Hadisin Değerlendirilmesi	33
2.2.3 Üçüncü Rivayet	34

2.2.3.1 Ravi Değerlendirmesi	34
2.2.3.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri.....	35
2.2.3.3 Hadisin Değerlendirilmesi	35
2.2.4 Dördüncü Rivayet.....	37
2.2.4.1 Ravi Değerlendirmesi	37
2.2.4.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri.....	38
2.2.4.3 Hadisin Değerlendirilmesi	39
2.2.5 Beşinci Rivayet.....	40
2.2.5.1 Ravi Değerlendirmesi	40
2.2.5.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri.....	41
2.2.5.3 Hadisin Değerlendirilmesi	41
2.2.6 Altıncı Rivayet.....	43
2.2.6.1 Ravi Değerlendirmesi	43
2.2.6.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri.....	44
2.2.6.3 Hadisin Değerlendirilmesi	45
2.2.7 Yedinci Rivayet	46
2.2.7.1 Ravi Değerlendirmesi	46
2.2.7.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri.....	48
2.2.7.3 Hadisin Değerlendirilmesi	48
2.2.8 Sekizinci Rivayet.....	50
2.2.8.1 Ravi Değerlendirmesi	50
2.2.8.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri.....	51
2.2.8.3 Hadisin Değerlendirilmesi	52
2.2.9 Dokuzuncu Rivayet.....	53
2.2.9.1 Ravi Değerlendirmesi	53
2.2.9.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri.....	54
2.2.9.3 Hadisin Değerlendirilmesi	55
2.2.10 Onuncu Rivayet.....	57
2.2.10.1 Ravi Değerlendirmesi	57
2.2.10.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri.....	58
2.2.10.3 Hadisin Değerlendirilmesi	58
2.2.11 On Birinci Rivayet	60
2.2.11.1 Ravi Değerlendirmesi	60

2.2.11.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri.....	62
2.2.11.3 Hadisin Değerlendirilmesi	63
2.2.12 On İkinci Rivayet.....	65
2.2.12.1 Ravi Değerlendirmesi	65
2.2.12.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri.....	66
2.2.12.3 Hadisin Değerlendirilmesi	67
2.2.13 On Üçüncü Rivayet.....	69
2.2.13.1 Ravi Değerlendirmesi	71
2.2.13.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri.....	73
2.2.13.3 Hadisin Değerlendirilmesi	73
2.2.14 On Dördüncü Rivayet.....	76
2.2.14.1 Ravi Değerlendirmesi	76
2.2.14.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri.....	77
2.2.14.3 Hadisin Değerlendirilmesi	77
2.2.15 On Beşinci Rivayet.....	79
2.2.15.1 Ravi Değerlendirmesi	79
2.2.15.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri.....	81
2.2.15.3 Hadisin Değerlendirilmesi	81
2.2.16 On Altıncı Rivayet.....	82
2.2.16.1. Ravi Değerlendirmesi	82
2.2.16.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri.....	83
2.2.16.3 Hadisin Değerlendirilmesi	83
2.2.17 On Yedinci Rivayet.....	84
2.2.17.1 Ravi Değerlendirmesi	85
2.2.17.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri.....	86
2.2.17.3 Hadisin Değerlendirilmesi	86
2.2.18 On Sekizinci Rivayet.....	88
2.2.18.1 Ravi Değerlendirmesi	88
2.2.18.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri.....	89
2.2.18.3 Hadisin Değerlendirilmesi	89
SONUÇ.....	91
KAYNAKÇA.....	94

KISALTMALAR

b.	: İbn
Bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
krş.	: Karşılaştırınız
nşr.	: Yayına hazırlayan, neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
t.y.	: Tarih yok
yay. haz.	: Yayına hazırlayan

TRANSKRİPSİYON TABLOSU

ARAPÇA YAZILIŞI	TRANSKRİPSİYON	OKUNUŞ TARZI
ي / و / ا	Â / Î / Û	Harekesiz yazıldığında Sessiz harflere uzatma ekler
ء	ء	
ب	B	
ت	T	
ث	Ş	Peltek S sesi
ج	C	
ح	H	Boğazdan ve yumuşak bir H sesi
خ	H	Hırıltılı şekilde söylenen H sesi
د	D	
ذ	Z	Peltek Z sesi
ر	R	
ز	Z	
س	S	
ش	Ş	
ص	Ş	Kalın S sesi
ض	D	Dil yan dişler arasına sıkıştırılarak çıkartılan vızılı ve kalın D ile Z arasında bir sesi
ط	T	Kalın T sesi
ظ	Z	Kalın ve peltek Z sesi
ع	ء	Boğazdan ve yumuşak A sesi
غ	Ğ	Yumuşak G sesi
ف	F	
ق	K	Kalın K sesi
ك	K	
ل	L	
م	M	
ن	N	
و	V	
ه	H	
ي	Y	

GİRİŞ

Konunun Tarihsel Arkapları

Yüce Yaraticının, mesajını iletmesi için, insanlar arasından seçtiği Peygamberlerin temel görevi muhatap oldukları vahiy çerçevesinde hedef kitleye doğru yolu göstermektir. Bu bağlamda Hz. Peygamber de özelde içinde yaşadığı ve bir ferdi olduğu Arap toplumuna, genelde ise tüm insanlığa İslam'ı tebliğ etmekle görevlendirilmişti. Kur'ân-ı Kerîm "*Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan elçilik görevini yerine getirmemiş olursun*"¹ ayetiyle bu göreve işaret etmektedir. Onun risâleti sadece tebliğden ibaret olmayıp kitap sahibi bir peygamber olarak kendisine inen vahyi insanlara açıklamış², onu şahsında yaşayarak³ öğretmiş⁴ ve kitabın değinmediği konularda kendi teşri yetkisini⁵ kullanarak hüküm koymuştur. Dinî literatürde *tebliğ-tebyîn-temşîl-ta'lim-teşri*⁶ şeklinde ifadesini bulan bu görev bağlamında dinin anlaşılması, yaşanması, hatta değer yargılarının belirlenmesi gibi noktalarda hadis birincil derecede önemi haizdir.

Kur'ân-ı Kerîm 23 yıl süren nüzûl dönemi boyunca Arap toplumunda yerleşik olan cahiliye zihniyetini tedricî olarak değiştirmiş ve Hz. Peygamber önderliğinde, oldukça kısa bir zaman diliminde medeniyet değeri açısından eşine az rastlanacak yeni bir toplum inşa etmiştir. İslam'a davetin gizli olduğu Mekke döneminin ilk periyodunda Erkâm b. Ebi'l- Erkâm'ın (ö. 55/675) evi Müslümanlar için ilim meclisi görevi görmüş, burada Hz. Peygamber kendisine gelen vahyi sahabe ile paylaşmıştır. Davetin açıktan yapılmasıyla birlikte bu ilmî faaliyetler için birçok farklı mekân kullanılmıştır. Hicretten sonra Medîne'de inşa edilen Mescid-i Nebevî ve onun yanına kurulan suffe gölgeliği ilk resmi ve yatılı öğrenim kurumu niteliğini kazanmıştır. Hz. Peygamber bu meclislerde sahabenin yetiştirilmesi için büyük çaba sarfetmiş aynı şekilde ashabı da öğrendiklerini öğretmeye ve müzakere etmeye gayret etmiş, bunun için kendi aralarında meclisler oluşturmuşlardır. Nebevî öğretilerinden daha

¹ el-Mâ'ide 5/67

² en-Nahl 16/44

³ el-Ahzâb 33/21

⁴ el-Bakara 2/151

⁵ el-A'râf 7/157; et-Tevbe 9/29

fazla istifade edebilmek için nöbetleşe ilim meclislerinde yerlerini almış ve dinledikleri hadisleri orada bulunmayanlara ulaştırmaya gayret etmişlerdir.

Hız. Peygamber hayatta iken sahabe, çözümlü bulunmayan her konuda, ona başvurmuş ve onu dini anlamada tek otorite ve kaynak kabul etmiştir. Hız. Nebî'nin vefatından sonra da onun mirası olan sünnet-i nebevî müminler için yol gösterici hüviyetini her zaman devam ettirmiştir. Dolayısı ile Hız. Peygamber'in sünnetinin muhafaza ve aktarımı Müslüman toplum için aynı önemi haiz olmuştur. Sünnetin sözlü ve yazılı tespiti olan hadisin rivayeti konusunda sahabe tamamı aynı tavrı takınmamış bir kısmı, farklı mülâhazalardan dolayı, az sayıda hadis rivayet ederken bir diğere kısmı da bilgiyi saklama günahından çekinerek bildiklerini sonraki nesil ile ulaştırma çabası içinde olmuşlardır.⁶

Hadis rivayeti konusunda yaşanan en önemli tartışmalardan biri de rivayetin yazılı ve sözlü olma sorunudur. Bu bağlamda Hız. Nebî'den gelen ve birbiri ile zıt görünen rivayetler çerçevesinde yaklaşık üç asır süren bir tartışma yaşanmıştır. Hadis yazımının yasaklığı konusunda Ebû Sa'îd el-Ĥudrî'den gelen "*Benden bir şey yazmayınız. Kim benden Kur'ân'dan başka bir şey yazdıysa onu imha etsin. Benden rivayet ediniz, bunda bir beis yoktur*"⁷ rivayetine usûl edebiyatında sıkça rastlanmaktadır. Hadislerin kaydı konusunda özel bir kitap hazırlayan el-Ĥaĥîb el-Bağdâdî'de bu bağlamda yer alan bir başka rivayete göre Hız. Peygamber hadis yazımı için kendisinden izin isteyen kişiye gerekli müsadeyi vermemiştir.⁸ İslamiyet'in başlangıcında yazının henüz gelişmemiş olması, yazı bilenlerin hadisleri yazarken

⁶ Sahabenin hadis rivayeti konusunda tutumuna dair daha geniş bilgi için bkz. es-Suyûtî, 'Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed Celâluddîn, *Tedribu'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2006, s. 406–407; Bünyamin Erul'un doktora tezi olarak hazırladığı, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, (TDV Yayınları, Ankara 2000) bu konuda oldukça geniş bilgi sunmaktadır.

⁷ Müslim, Ebu'l-Ĥüseyn Müslim b. el-Ĥaccac en-Neysâbü'rî, *Şahîhu Müslim*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, *Zühd*, 72.

⁸ Ĥaĥîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. 'Ali, *Takyîdü'l 'İlm*, thk. Yusuf el-Âş, Daru'l-İhyâ'i's-Sünne, 1974, s. 32-33. Bu rivayetlerin bir değerlendirmesini yapan Azâmi, Ebu Hureyre hadisinin senedinde ve Ebû Sa'îd el-Ĥudrî hadislerinden birinin senedinde bulunan 'Abdurrahman b. Zeyd'in zayıf bir ravi olduğunu hatta uydurma hadisler rivayet ettiğini dolayısıyla onun terkedilmesi gerektiğini söylemiştir. Zeyd b. Şâbit hadisi ise mürseldir ve dolayısıyla o da kabul edilemez. Geriye kalan meşhur Ebû Sa'îd el-Ĥudrî hadisi üzerinde bile ulema ihtilaf etmiştir. El-Buĥârî'ye göre o Ebû Sa'îd'in kendi beyanıdır ve yanlışlıkla Resûlullah'a atfedilmektedir. Detaylı bilgi için bkz: Azâmi, Muhammed Mustafâ, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, çev: Hulusi Yavuz, İz Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 22-23.

hata yapabilecekleri ve yazılan bu hadislerin Kur'ân-ı Kerîm'le karıştırılma tehlikesi gibi bir takım hususlar hadis yazım yasağının gerekçesi olarak zikredilmiştir.⁹

Yazımı yasaklayan rivayetler yanında Hz. Peygamber'in hadis yazımına izin veren ve teşvik eden ifadeleri de nakledilmiştir. Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre ensardan bir sahabe Hz. Peygamber'e gelip hafızasının zayıflığından şikayet etmiş, Hz. Peygamber de ona elinden yardım almasını söylemiştir.¹⁰ Ancak hadis yazımına izin verilmesi ile ilgili Ebû Hureyre'nin "*Hz. Peygamber'in ashâbı arasında 'Abdullah b. 'Amr'dan başka benden daha çok hadis rivayet eden yoktur. 'Abdullah hadisleri yazardı ben ise yazmazdım'*"¹¹ sözü daha çok bilinmektedir.

Bütün bu rivayetler ekseninde meydana gelen tartışmalardan azade olarak şu hususu da vurgulamak yerinde olur. İslam öncesi Arap toplumunda yazıdan çok şifâhen rivayet geleneğinin hakim olduğu bilinmektedir. Okuma yazma oranının düşük olması ve yazının henüz gelişmekte olması gibi sebeplerden ötürü hadislerin büyük çoğunluğu yazılı değil sözlü olarak rivayet edilmiştir. Nitekim Azâmi bununla ilgili şöyle demektedir: " Hz. Peygamber'den rivayet edilen ve hadisleri yazmayı meneden hadisler, o zamanki şartların icab ettirdiği tedbirlerdi. Belki Kur'ân-ı Kerîm, Kur'ân'a ait olmayan yazılarla karışabilirdi. Hadislerin sahabe tarafından yazılmış olması,¹² hadisleri yazma yasağının bulunmadığını isbat eden en bariz bir delildir. Eğer böyle bir yasak olsa bile bu onun, ne umûmî ve ne de ebedî bir emir olmadığını gösterir."¹³

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Kur'ân için düşünülen ve yerine getirilen cem faaliyeti, hadis rivayetleri için ya düşünülmemiş ya da düşünülmüş olsa da uygulamaya konulmamıştır. Böylece hadisler varlığını yine rivayet yoluyla devam ettirmek durumunda kalmıştır. Sahabe döneminden sonraki nesillere doğru giden

⁹ Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, TDV Yayınları, Ankara 1997, s. 27-30.

¹⁰ et-Tirmizî, Ebû 'İsâ Muḥammed b. 'İsâ b. Sevre es-Sülemî, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, 'İlm, 12.

¹¹ Ahmed b. Hanbel, Ebû 'Abdullah Ahmed b. Muḥammed eş-Şeybânî, *Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, c. 2, s. 248; el-Buḥârî, Ebû 'Abdullah Muḥammed b. İsmâ'îl, *Şaḥîhu'l-Buḥârî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, 'İlm, 39; et-Tirmizî, 'İlm, 12; ed-Dârimî, Ebû Muḥammed 'Abdullah b. 'Abdirrahman b. Faḍl, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, Muḥaddime 43.

¹² Hadislerin büyük çoğunluğunun sahabe devrinde yazıldığı görüşündedir. Bkz. Azâmi, s. 26-27

¹³ Azâmi, s. 26.

süreçte artık hadislerin tespit yönteminde sözlü rivayet yerini korurken bir yandan da yazılı kayıt giderek önem kazanmaya başlamıştır.¹⁴

Hadislerin yazılı ya da sözlü kaydı ile ilgili tartışmalar sürerken bir yandan da hadislerin sistematik bir şekilde toplanması gündeme gelmiş ve nihayet hadisin varlığını ve muhafazasını tehdit eden unsurlar karşısında kayıtsız kalmayan Emevi halifesi ‘Umer b. ‘Abdul‘azîz’in, ulemanın ölüp gitmesi ve ilmin kaybolması endişesi ile,¹⁵ valilere gönderdiği talimat¹⁶ ile tedvin faaliyeti resmen başlamıştır. Bu talimattan sonra tedvin faaliyetini gerçekleştiren İbn Şihâb ez-Zührî ilk müdevvin olarak bilinmektedir. Hadis edebiyatının oluşum safhalarından olan tedvin faaliyetinin başladığı ve bittiği dönem olarak hicrî I. asrın son çeyreği ile II. asrın ilk çeyreğini kapsayan yani yaklaşık hicrî 75-125 yılları arasındaki zaman dilimi kabul edilmektedir.¹⁷

Tedvini zorunlu kılan şartların neler olduğunu tespit amacıyla o döneme baktığımızda, genel manzaranın öncekinden çok farklı olduğunu görmekteyiz. Zira hicrî I. asrın sonuna gelindiğinde Hz. Peygamber dönemindeki aksine, Arap yazısı yerleşmiş, hadis konusunda birinci derecede kaynak olan ahab, büyük oranda hayattan çekilmiş ve peygamber adına hadis uydurulmaya başlanmıştır.¹⁸ Yani mevcut hadisler, onları aktaran sahabenin vefatı ve uydurma olan hadisler sebebiyle tehlike altındadır. İslam coğrafyasının genişlemesi, hadis âlimlerinin farklı bölgelere dağılması, siyasi ve itikadi mezheplerin ortaya çıkışı, bunlara paralel olarak hadis uydurma girişimlerinin artması gibi sebepler hadislerin sihhatini ve kullanılabilirliğini sağlama yönünde iki temel tedbirin devreye girmesine yol açmıştır. Bunlardan birincisi hadis metnini aktaran ravilerin durumunun incelenmesi yani cerh ve tadil ameliyesi ikincisi de sahih hadislerin belli bir sistem dahilinde bir araya getirilmesidir.

Hadis uydurma girişimine karşı yapılan sened metin tenkitleri sürerken hadisler de muhaddislerin ön gördüğü farklı sistemler çerçevesinde artık iki kapak arasına getirilerek kitap haline dönüşmüş ve Hadis edebiyatı İslam edebiyatının bir

¹⁴ Bağdâdi, Takyîd, s. 109.

¹⁵ el-Buḥari, ‘İlm, 34; ed-Dârimî, Muḳaddime, 43.

¹⁶ Bkz. Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, TDV yayınları, Ankara 1997, s. 203.

¹⁷ ‘Accâc, Muḳammed el-Ḥaḫîb, *es-Sünnetü ḳable't tedvîn*, Mektebetü Vehbe, Kahire 1963, s. 341.

¹⁸ Ünal, *Yavuz, Hadisin Doğuş ve Gelişim Tarihine Yeniden Bakış*, Etüt Yayınları, Samsun 2001, s. 174-175.

kolu olarak edebiyat tarihindeki yerini almaya başlamıştır. Hadis uydurma girişimlerine karşı bir taraftan hadis rivayetinin kaideleri, ravilerin incelenmesi (*cerh* ve *ta'dil* ilmi), metinlerin illet açısından analizi (*'ilel* ilmi) gibi sıkı tedbirler alınmaya devam edilirken diğer yandan her müslümanın güvenle başvurabileceği sahih hadis kitapları telifine hız verilmiştir.¹⁹

Hz. Peygamber'in hayatta olduğu zamandan itibaren yazılagelen hadisler, hicrî I. asrın sonları ile II. asrın başlarında geniş bir tedvin faaliyetiyle toplanmışlardır. Ancak özellikle tedvinin başlamasından sonra meydana getirilen kitaplar, bir hafızın unutmamak için kaydettiği ya da hocasından işittiği hadisleri yazdığı bir nüshadan oluştuğu ve konusal tasnif yapılmadığı için²⁰ gerektiği anda istenilen hadisi bulmak konusunda elverişli birer kaynak olmaktan çok uzaktı.²¹ İşte bu güçlük, tedvin devrinin başlangıcından çok kısa bir süre sonra hadisçiler tarafından da fark edilmiş, mümkün olduğu kadar Hz. Peygamber'in hadislerini toplayan kitaplar meydana getirmek ve bu kitapların daha kolay bir şekilde kullanılmasını sağlamak için, hadislerin gelişi güzel sıralanması yerine konularına göre tertib ve tasnif olunması cihetine gidilmiştir.²² Yaklaşık hicrî 125 senesinden sonra başlayan ve hadislerin muhtevaya göre tasnif edilmesi şeklinde tarif edilen bu işleme *taşnifu'l-ḥadîs* denmiştir.²³

Çoğu zaman iki ayrı hadise olarak değerlendirilen tedvîn ve tasnif faaliyetlerinin birlikte yürüdüğü hem oryantalist dünya hem de İslam dünyasında öne sürülen görüşlerdendir.²⁴ Ancak oryantalistler tedvin ve tasnifin aynı anda başladığını

¹⁹ Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, s. 112.

²⁰ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Sezgin, Fuat, "Rivayet Literatürünün Gelişimi", GAS'dan çeviren: Ali Dere, *Buhari'nin Kaynakları*, Kitâbiyat, Ankara 2000.

²¹ Özpınar, Ömer, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2005, s. 23.

²² Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, s. 205.

²³ Özpınar, Ömer, s. 23

²⁴ Ali Osman Koçkuzu bu durumla ilgili şöyle söylemektedir: "Hadislerin yazıya geçişi sırasında, kısmen toplama faaliyetlerinin de meydana gelebileceği tabiidir. Şunu demek gerekmektedir: Yazıya geçiriliş ve toplama nasıl birlikte olabilmişse, tedvin ile toplama hareketleri de birbiri içine girebilmektedir. Nitekim, aynı hal, tedvin ve kitaplaştırma (bablara ayırma ve tasnif) meselesi için de söz konusu olmaktadır. Bu yüzden; tedvini tasnif gibi gören, tasnifi tedvinden ayrı mütalaa eden, aynı işlemler yüzünden yanılan ilim adamlarına rastlanmaktadır." Bkz: Koçkuzu, Ali Osman, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1983, s. 255.

iddia ederken bu başlangıcı oldukça geç bir tarihe, hicrî III. asrın başlarına ötelemekte, Müslüman alimler ise hicrî II. asrın başlarına kadar geri çekmektedirler.²⁵

Konu Bağlamında Genel Kavramsal Çerçeve

Derlenen hadis malzemesinin sistematik olarak düzenlenmesi noktasında râvî esaslı (*‘ala’r-ricâl*) ve konu esaslı (*‘ala’l-ebvâb*) olmak üzere iki temel tasnif sistemi görülmektedir. Hadislerin ravilerin isimlerine göre sıralandığı râvî esaslı tasnif sistemi, hadis metinlerini olduğu gibi korumak ve ricalle ait rivayetleri bir yerde toplamak maksadından kaynaklanmaktadır.²⁶

Râvî esaslı tasnif sisteminin *müsned* ve *mu‘cem* adıyla bilinen iki türü vardır. Müsnedlerde hadisler, konuları dikkate alınmaksızın, ya onları rivayet eden sahabi, yahutta sahabiden sonraki ravilerden birinin ismi altında bir araya getirilmiştir.²⁷ *Ebü Dâvûd et-Ṭayâlisî* (ö. 204/819) ilk müsned müellifi olarak bilinmektedir.²⁸ *Ahmed b. Hanbel* (ö. 241/856) ve *Humeydi'nin* (ö. 219/834) *Müsned*'i ise bu türün diğer meşhur telifleridir. "Hadislerin, sahabe, şuyuh ve buldan isimlerine göre tertip edildiği kitaplar"²⁹ şeklinde tarif edilen *mu‘cem* tabirine gelince bu ifade hangi eser için kullanılırsa kullanılsın alfabetik tasnifi ifade eder.³⁰ Bu alfabetik tasnif şeyhlerin, şehirlerin veya kabilelerin adlarına göredir. En meşhur *mu‘cem*ler *et-Ṭaberânî'nin* (ö.360/971) *Mu‘cemu'l-kebîr*, *Mu‘cemu'l-evsaṭ* ve *Mu‘cemu's-şagîr* adlı üç *mu‘cem*dir.³¹

Konu esaslı tasnifte hadisler ravilerine bakılmadan konularına göre taksime tabi tutulur.³² Bu sisteme göre tasnif edilmiş kitaplar, aranan bir hadisin kolayca

²⁵ Bu tartışmalar için bkz. Sezgin, Fuat, *Buhârî'nin Kaynakları*, Kitâbiyât, Ankara 2000. s. 51-87.

²⁶ Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı, Çeşitleri, Özellikleri, Faydalanma Usulleri*, İFAV, İstanbul 2003, s. 49.

²⁷ Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, s. 233.

²⁸ Yardım Ali, *Hadis II*, Damla Yayınevi, İstanbul 2000, s. 69; Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, s. 53.

²⁹ Koçyiğit, Talat, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 296.

³⁰ Yardım, Ali, s. 76.

³¹ Şâlih, Subhî, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, çev. M. Yaşar Kandemir, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1986, s. 101; Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, s. 65.

³² Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, s. 50.

bulunması yönünden ve belli bir konuda gelmiş olan hadisleri topluca görmek bakımından fayda sağlar.³³

Konu esaslı sistemle meydana getirilmiş eserlerin genel adı *Musannef* ve bu musannef ismi tasnif dönemi içerisinde herhangi bir şekilde konusal sisteme bölünmüş tüm hadis kitaplarını kapsayan bir şemsiye isim görevi de görmüştür.³⁴ Nitekim *Câmi*^c ve *Sünen* de bu sistemin meşhur eserleridir. İlk bakışta bu tabir, mevzularına göre tasnif edilmiş hadis mecmuası hüviyetini taşımakta ise de daha çok *müsned* grubuna girmeyen eserler için kullanılır. Buna göre *câmi*^c, *sünen*, *müstedrek* türü eserlerde bir anlamda *musannef* eserler olarak değerlendirilebilir. Ancak ilk devir muhaddisleri musannef tabirini daha hususî bir manada kullanmışlar, klasik hadis konularının hepsini veya pek çoğunu içine alan büyük çaplı hadis mecmualarına bu ismi vermişlerdir.³⁵

Bir hadis literatürü terimi olarak ele aldığımız *muşannef* ise *sünen ile câmi*^c arasında bir yere konumlandırılabilir. *Câmi*^c gibi her konudaki hadisleri ihtiva etmemekle birlikte, *sünenden* farklı olarak imân, menâkıb, ‘ilim gibi bir *sünende* yer alması gerekmeyen bazı konuları da içerirler. Bu bakımdan *muşannef* türü hadis mecmuaları ihtiva ettikleri konular yönünden *sünen* ile *câmi*^c arasında mütalaa etmek mümkündür.³⁶ ‘Abdurrezzâk b. Hemmâm'ın (ö. 211/827) *Musannef*'i ve İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'i bu türün meşhur eserleri olarak bilinmektedir.³⁷

Câmi^c kelimesi hadis ıstılahında Hz. Peygamber'in değişik konulardaki hadislerini içinde toplayan büyük kitaplar hakkında kullanılmıştır.³⁸ Ancak buradaki değişik konulardaki hadisler sekiz ana bölüm olarak tahsis edilmiş ve her birine kitap ismi verilmiştir. Buna göre bir hadis kitabının *câmi*^c unvanını alabilmesi için ihtiva etmesi gerek sekiz bölüm şöyledir: *İman*, *ahkam* veya *sünen*, *rikâk* veya *zühd*, *eğime* ve *eşribe* veya *adâb*, *tefsîr*, *tarih-siyer-cihâd*, *menâkıb*, *fiten* ve *melâhim*.³⁹ İkinci asırdan itibaren tasnif ve telif edilmeye başlanan *câmi*^c türünün ilk örneği *Ma^cmer b.*

³³ Koçyiğit, Talat, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 467.

³⁴ Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, s. 50.

³⁵ Yardım, Ali, s. 67; Koçyiğit, Talat, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 351; Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, s. 69.

³⁶ Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, s. 213.

³⁷ Yardım, Ali, s. 67.

³⁸ Koçyiğit, Talat, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 67.

³⁹ Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, s. 78; Yardım, Ali, s. 81-82, eş-Şâlih, Subhî, s. 99.

Râşid'in (ö. 153/769) *el-Câmi*⁴⁰ adlı eseri olmakla birlikte ⁴⁰ şöhreti en yaygın olanlar *el-Buhâri* (ö. 256/870) ve *Müslim*'in (ö. 261/874) *el-Câmi*^{u's-şâhîh} adlı eserleridir. Daha sonraki devirlerde bu türde telif edilen eserler genellikle kendilerinden önce telif olunan meşhur eserlerdeki hadisleri bir kitapta toplama gayesini gütmüşlerdir.⁴¹

Muhtevası ibadet, muaemalât ve uķûbat şeklinde özetlenen⁴² ve merfû^c hadisleri içeren⁴³ *sünen* türü eserler hicrî II. asrın başlarından itibaren telif edilmeye başlanmış ve III. asrın ikinci yarısında hadis tarihinin en meşhur *sünen*leri ortaya çıkmıştır. Diğer *sünen*lere nispetle daha sahih addedilen ve *Kütüb-i Sitte* içerisinde *Sünen-i Erba*^a adıyla tanınan *İbn Mâce* (ö. 273/886), *Ebû Dâvûd* (ö. 275/889), *et-Tirmizî* (ö. 279/892) ve *en-Nesâ*^î'nin (ö. 303/915) *Sünen*'leri de bu dönemde telif edilmiş *sünen* türünün en meşhur örnekleridir.⁴⁴

Hadis terminolojisinde uydurma hadisler için kullanılan *mevdu*^c terimi Hz. *Peygamber'in ağzından uydurulan ve iftira edilerek ona nisbet edilen söz* manasında mecâzi olarak kullanılmıştır.⁴⁵ İbnü's-Şalâh tarafından zayıf hadislerin en kötüsü ve rivayeti haram şeklinde ifade edilen uydurma hadis daha sonraki hadisçiler tarafından da zayıf hadisin bir türü olarak kabul edilmiştir.⁴⁶

Sahabe asrının sonu diye ifade edilen büyük tabiiler devri, muhtelif grup ve mezheplerin ortaya çıktığı, dikkatsiz ve samimiyetsiz hadis talebelerinin çoğalmaya başladığı bir asırdır.⁴⁷ Hadis uydurma hareketi böyle buhranlı bir çağda muhtelif tesirlerle başlamış ve gelişmiştir. Sahabilerin büyük bir kısmı, bu yaygın uydurma

⁴⁰ Koçyiğit Talat, *Hadis Tarihi*, s. 212; Sezgin, Fuat, *Hadis Musannefatının Mebdei ve Ma*^c*mer İbn Raşid'in Cami*ⁱ, *Türkiyat Mecmuası*, 12/1955, s. 115-134.

⁴¹ Koçyiğit, Talat, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 68; İbn'ül Esir el-Cezerî'nin (ö. 606/1210) *Câmi*^{u'l-usûl}'ü ve İbn Kesir'in (ö.774/1373) *Câmi*^{u'l-mesânid}'i bu türden eserlere örnek olarak zikredilebilir.

⁴² Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, s. 210.

⁴³ Özcan Hıdır "Tirmizi'nin Cami^c'inde Mevkuf Ve Maktu Rivayetler ve Değerlendirilmesi" başlıklı yüksek lisans tezinde Tirmizi'nin hem cami hem sünen özelliği taşıyan eserinin çokca mevkuf ve maktu rivayet ihtiva ettiğini söylemektedir. Araştırması sonucunda o 112'si mevkûf, 72'si maķtû^c toplam 184 rivayet tesbit ettiğini ifade etmiştir. Bkz. Hıdır, Özcan, *Tirmizi'nin Cami*^c*'inde Mevkuf Ve Maktu Rivayetler ve Değerlendirilmesi*, basılmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 1995, s. 60-63 ve s. 17, 106 no'lu dipnot.

⁴⁴ Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, s. 242-244; Yardım, Ali, s. 85; Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, s. 106-107.

⁴⁵ İbnü's-Şalâh, Ebû ^cAmr ^cOşman b. ^cAbdurrahman, *Ulûmu'l-hadis*, Daru'l-Fikr, Dimeşğ 2006, s. 98-101; es-Suyûtî, *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, s. 194; Subhî es-Sâlih, s. 225.

⁴⁶ İbnü's-Şalâh, s. 98

⁴⁷ Siddîki, Muhammed Zübeyr, *Hadis Edebiyatı Tarihi*, çev. Yusuf Ziya Kavakçı, İrfan Yayınevi, İstanbul 1966, s. 63.

hareketini görmemiş, Hz. Peygamber'in bu mevzudaki talimatı gereğince⁴⁸ hadisler üzerindeki muhtemel bir tahrif faaliyetine karşı son derece titiz davranmışlardır.⁴⁹ Hadis uydurmanın ne zaman başladığı ile ilgili İbn Sîrîn'in isnadın başlangıcı hakkındaki rivayeti meşhurdur. Onun "*Eskiden isnad sormazlardı. Ne zaman ki fitne ortaya çıktı, kendilerinden rivayet ettiğin adamların isimlerini bize söyle demeye başladılar. Ehl-i sünnete tabi olanların hadisleri kabul edildi. Ehli bidattan olanların hadisleri kabul edilmedi*"⁵⁰ şeklindeki sözünden anlaşıldığı kadarıyla rivayet ederken hadisin isnadını araştırıp şüpheli taraflarından salim olduğunu tesbit etme işlemi hicrî I. asrın ilk yarısının sonlarında ortaya çıkmıştır. Nitekim İbn Sîrîn'in bu sözüne dayanarak hadis uydurma faaliyetlerinin hicrî 40 yılı civarında başladığı kabul edilmiştir.⁵¹ Yani üçüncü halife Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra meydana gelen Cemel ve Sıffin hadiseleri ve sonrasında ortaya çıkan şia ve havâric fırkaları hadis uydurma faaliyetlerinin başlamasında başlıca âmil olmuşlardır.⁵²

Hadis uydurma girişimine karşı alınan tedbirlerden birisinin de sahih hadisleri tasnif etmek olduğuna yukarıda işaret edilmişti. Bir başka tedbir de uydurma olabilir veya olan metinlerin ayrıştırılması ve ayrı bir literatüre dahil edilerek toplanması olmuştur. Bu bağlamda geniş bir *mevdu'ât* literatürü meydana gelmiştir. Bu literatür arasında günümüze kadar gelen ilim ehlinin en yoğun olarak başvurduğu eserlerden bir kaçını şu şekilde sıralamak mümkündür:

el-Mağdisî, Ebu'l Fağl b. Muḥammed b. Ṭâhîr (ö. 507, 1113), *Tezkîretü'l mevdu'ât*

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâluddîn 'Abdurrahman b. 'Alî (ö. 597/1200), *Kitâbu'l mevdu'ât mine'l ehâdîsi'l merfû'ât*

eş-Şağânî, Ebu'l-Feğâ'il Râdıyyüddin, (ö. 650/1252), *Risâle fi'l ehâdîsi'l mevdu'a*

⁴⁸ el-Buḥarî, 'İlm, 38; Müslîm, Muḥaddime, s. 10.

⁴⁹ Kandemir, Yaşar, *Mevzu Hadisler Menşei Tanıma Yolları Tenkidi*, İFAV, İstanbul 2009, s. 26.

⁵⁰ Müslîm, Muḥaddime, s. 15; et-Tirmizî, 'İlel, s. 740.

⁵¹ Ebû Ğudde, 'Abdulfettâh, *Lemeḥât min tariḥi's-sünne ve 'ulûmu'l-ḥadîs*, Mektebetü'l-Maṭbû'âti'l-İslâmî, Beyrut 1984, s. 94.

⁵² Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, s. 109.

es-Suyûtî, Ebu'l Fağl ʿAbdurrahman b. Ebî Bekr b. Muḥammed Celâleddîn (ö. 911/1505), *el-Leâli'l Maşnûʿa fi'l eḥâdişi'l mevdûʿa*

İbn ʿArrâk, Ebû'l Ḥasan ʿAlî b. Muḥammed (ö. 963/155), *Tenzîhü's-şerîʿati'l-merfûʿa ʿani'l-aḥbâri's-şeniʿati'l-mevdûʿa*

el-Fettenî, Cemâluddîn Muḥammed Tâhir b. ʿAlî (ö. 986/1578), *Tezkiretü'l-mevdûʿât fi'l eḥâdişi'l merfûʿât*

ʿAliyyü'l-Ḳârî, Ebu'l Ḥasan Nûruddîn ʿAlî b. Sultan Muḥammed (ö. 1014/1605), *Mevdûʿât*

eş-Şevkânî, Ebû ʿAbdullah Muḥammed b. ʿAlî (ö. 1250/1832), *el-Fevâʾidü'l-mecmuʿa fi'l-ehâdişi'l-mevdûʿa*.

el-Leknevî, Ebu'l Ḥasenât Muḥammed ʿAbdulḥayy (ö. 1304/1886), *el-Asâru'l-merfûʿa fi'l aḥbâri'l mevdûʿa*

Konu Çerçevesinde Bugüne Kadar Yapılan Çalışmalar

Hadislerin sağlamını zayıf ve uydurma olanından ayırt etme ameliyesi hiç şüphesiz çok erken dönemlerde muhaddislerin yakından alakadar oldukları bir konudur. Bu noktada gerek tasnif sistemlerine yeni unsurlar eklemek, gerekse sened ve metin analizleri yapmak yoluyla Hz. Peygamber'in mirasının herhangi bir bulanıklığa uğramadan nesillerden nesillere akmasını sağlamaya çalışmışlardır. Bu çalışmalar temel başlıklara ayrıldığında şu üç çaba ön plana çıkmaktadır: 1. Hadis mecmualarında yapılacak tasniflerle sahih rivayetleri koruma altına almak ve uydurma olduğu kabul edilen ifadeleri ayırt etmek. 2. Sened ve metin analizleri ile hastalıkları (illetleri) tespit etmek. 3. Rivayetleri aktaran ravilerin durumlarını araştırmak. Bu alanda yukarıda da değinildiği üzere birçok çalışma yapılmıştır. Sahih hadis literatürü, uydurma hadis literatürü, *cerḥ* ve *taʿdîl* literatürü, *tabâkat* literatürü gibi alanlaşmış çalışmalar kayda değer sonuçlar ortaya koymuştur. Ancak bu çalışmaların büyük bir oranı genel literatür çalışmaları olup detay noktalara inmemiştir. Günümüzde artık daha detay ve tekil çalışmalar dikkat çekmektedir. et-

Tirmizî üzerine yapılan çalışmalarda onu fikhî yönüne⁵³, metodolojisine eserinin değişik yönlerine vurgu yapılmıştır.

Uydurma hadislerin tespit edildiği literatür nihâi şeklini almasa da başlangıçtan günümüze her çağda daha da zenginleşerek ulaşmıştır. Ancak bu alanda her zaman söylenecek bir sözün olduğu dikkate alındığında yeni çalışmalara ihtiyaç olduğu aşikardır. Son dönem hadis alimlerinden el-Elbânî temel hadis kaynaklarını sıhhat açısından yeniden gözden geçirmiş ve kendi kriterleri içerisinde bir takım hükümler vermiştir. et-Tirmizî'nin *Sünen*'inde incelediği hadislerden 18'inin uydurma olduğunu ifade etmiştir. Bu tespit içinde yeralan hadislerin bir kısmı ile ilgili olarak başka kaynaklarda da benzer bilgiler bulunmaktadır. Ancak tamamının böyle olduğunu söylemek oldukça zor gözükmektedir. Bu yüzden el-Elbânî'nin çalışmasının bir başka gözle değerlendirilmesi gerektiği fikri ortaya çıkmıştır. Elinizde çalışma daha önce bir başka çalışmanın olmadığı bu konuda bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Araştırma Yöntemi ve Kullanılan Literatür

Çalışmamız et-Tirmizî'nin eseri üzerine bina edildiği için et-Tirmizî'nin *Sünen*'i ilk başvuru kaynağımız olmuştur. el-Elbânî'nin uydurma olarak nitelediği hadislerin tesbiti için *Sünen*'de uydurma ve zayıf olduğunu düşündüğü rivayetleri naklettiği eseri *Da'ifu Süneni't-Tirmizî*'den faydalanılmış, aynı zamanda diğer tahkik çalışmalarındaki tesbitleri de incelenmiştir. Hadislere dair görüşlerine ulaşmak için daha çok onun uydurma olduğunu düşündüğü hadisler hakkında düşüncelerini zikrettiği *Silsiletü'l-ehâdîsi'd-da'ife ve'l-mevdu'a* ile, *İrvâ'u'l-ğalîl fi tahrîci ehâdîsi menâri's-sebil* adlı eserlerinden yararlanılmıştır.

Rivayetler öncelikle senedleri yönünden incelenmiş, ravi hallerinin tesbiti için tabâkât literatürü kullanılmıştır. *Cerh* ve *ta'dîl* durumları incelenirken sahabe ravi için geleneğin genel tavrına uyarak sükût edilmiştir. Hem sened hem metin bakımından rivayetlerin genel değerlendirilmesi noktasında önce *şerh* ve *mevdu'at* literatüründe

⁵³ et-Tirmizî üzerine hazırlanmış yüksek lisans tezlerinden bazıları şunlardır: Arık, M. Selim, *Tirmizî'nin Sünen'inde Fukahanın Delil Almada İhtilaf Ettiği Hadisler*, basılmamış yüksek lisans tezi, Bursa 2004; Köycü, Erdoğan, *Tirmizî'nin Metod Yönünden İncelenmesi*, basılmamış yüksek lisans tezi, Ankara 1993; Hıdır, Özcan, *Tirmizî'nin Câmi'inde Mevkuf ve Maktû Rivayetler ve Değerlendirilmesi*, basılmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 1995.

ilgili hadisler tesbit edilmiş ardından muhaddislerin bu hadisler hakkındaki görüşleri incelenmiş ve son olarak söz konusu eserlerde yapılan analizler ele alınmıştır.

Araştırma boyunca ravi isimleri, kitap isimleri ve özel hadis ıstılahı olan kavramlar transkripsiyonla yazılmış, Türkçe'de kullanılan kelimeler transkripsiyonsuz yazılmıştır.

Araştırmanın İçeriği

Araştırma bir giriş, iki ana bölüm ve sonuçtan meydana gelmektedir. "et-Tirmizî'nin Sünen'i ve el-Elbânî" adını taşıyan birinci bölümde önce çalışmanın üzerine bina edildiği *Sünen*'in müellifi et-Tirmizî ve eseri hakkında, daha sonra Muḥammed Nâşiruddîn el-Elbânî'nin hayatı ve ilmî çalışmaları hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde el-Elbânî'nin *Sünen*'de uydurma olduğunu iddia ettiği rivayetler tespit edilmiş, literatür içerisindeki yer araştırılmış ve bu rivayetlerin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Araştırma incelenen rivayetlerin genel bir değerlendirmesinin yer aldığı sonuç bölümüyle sona ermektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

et-TİRMİZÎ'NİN SÜNEN'İ ve el-ELBÂNÎ

1.1. et-Tirmizî ve Sünen'i

1.1.1. Hayatı ve ilmi Şahsiyeti

Ebû 'Îsâ Muḥammed b. 'Îsâ b. Sevre et-Tirmizî 209/827 yılında günümüzde Özbekistan sınırları içerisinde bulunan Tirmiz'de doğmuştur.⁵⁴ Ḥorâsân, Irâk, Hicâz gibi çeşitli merkezlere ilmî seyahatler (*riḥle*) yapmış, buralarda pek çok muhaddisten hadis dinlemiştir.⁵⁵ Diğer *Kütüb-i Sitte* müellifleri *el-Buḥârî*, *Müslim* ve *Ebû Dâvud*'la da görüşmüştür. 250/864 yılında Ḥorâsân'a dönmüş, meşhur eseri *Sünen*'i burada yazmıştır. 279/892 yılında doğduğu yer olan Tirmiz'de vefat etmiştir.⁵⁶

et-Tirmizî'nin el-Buḥârî, Müslim, Ebû Dâvud'dan ve *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin müştereken hadis aldığı isimlerden⁵⁷ başka kendilerinden ilim tahsil edip rivayette bulunduğu hocalarından bazıları sunlardır: Kuteybe b. Sa'îd (ö. 240/854), İshâk b. Râhûye (ö. 238/852), Muḥammed b. 'Amr es-Sevvâk (ö. 236/850), 'Alî b. Ḥucr el-Mervezî (ö. 243/857), Muḥammed b. 'Abdilmelik b. Ebî's-Şevârib (ö. 244/858), İsmâ'îl b. Mûsâ el-Fezârî (ö. 245/859).⁵⁸

⁵⁴ ez-Zehebî *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*'da doğum tarihini 210 olarak nakleder. Bkz. ez-Zehebî, Ebû 'Abdillâh Şemseddîn Muḥammed b. Aḥmed b. 'Uşman, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1983, c. 13, s. 271.

⁵⁵ İbn Hacer, Faḍl Şehabeddîn Aḥmed el-'Askalânî, *Tehzîbu't-tehziḥ*, thk. 'Umer es-Sellâmî, 'Alî b. Mes'ûd, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut 1996. s. 231.

⁵⁶ İbn Ḥallikan, Ebu'l 'Abbâs Şemseddîn Aḥmed b. Muḥammed b. Ebû Bekir, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbe'ü ebnâ'i'z-zamân*, thk. İhsân 'Abbâs, Daru's-Şâdir, Beyrut, c. 4, s. 278; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 13, s. 270-277; Ziriklî, Ḥayreddîn, *el-A'lâm kâmusu terâcim*, Dârü'l-'İlm li'l-Melayîn, Beyrut 1976, c. 6, s. 322; Sezgin, Fuat, *GAS*, çev. Maḥmud Fehmî Ḥicâzî, E.J, Brill, Leiden 1967, c. 1, s. 154-159; Sezgin, Fuat. *Târîḫü't-turaşî'l-'arâbî*, İdâretü's-Şakâfe ve'n-neşr, Riyad 1991, c. 1, s. 299-310; G.H.A. Juynboll, *The Encyclopedia of Islam (New Edition)*, "al-Tirmidhi" Vol. X, Leiden 1999, s. 546.

⁵⁷ Bu isimler: Muḥammed b. Beşşâr Bündâr (ö. 252/866), Muḥammed b. Müsennâ Ebû Mûsâ (ö. 252/866), Ziyâd b. Yahyâ el-Ḥassânî (ö. 254/868), 'Abbâs b. 'Abdu'l'azîm el-'Anberî (ö. 256/870), Ebû Sa'îd el-Eşec 'Abdullah b. Sa'îd el-Kindî (ö. 257/871), Ebû Ḥafs 'Amr b. 'Alî el-Fellâs (ö. 249/863), Ya'qub b. İbrahim ed-Devrâkî (ö. 252/866), Muḥammed b. Ma'mer el-Kaysî el-Bahrânî (ö. 256/870), Naşr b. 'Ali el-Cehdâmî (ö. 250/864). Bkz: et-Tirmizî, *Sünen*, thk. Aḥmed Muḥammed Şâkir, (*Muḥaddime*), c. 1, s.97.

⁵⁸ et-Tirmizî, *Sünen*, thk. Aḥmed Muḥammed Şâkir, (*Muḥaddime*), c. 1, s. 98; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 13, s. 271, *Tezkiretü'l ḥuffâz*, Dâru İhyâi't-Turaşî'l-'Arâbî, Beyrut 1956, c. 2, s. 634.

et-Tirmizî'den ilim tahsil eden bazı öğrencilerinin isimleri şöyledir: Ebû Bekir Aḥmed b. İsmâ'îl es-Semerḳandî, Ebû Hâmid Aḥmed b. 'Abdullah b. Dâvud el-Mervezî (282/895), Aḥmed b. 'Alî b. Ḥasveneyh el-Muḳarrî, Aḥmed b. Yûsuf en-Nesefî, Esed b. Ḥamdeveyh en-Nesefî, Dâvud b. Naşr b. Süheyl el-Bezdevî, Ebû'l 'Abbâs Muḥammed b. Aḥmed b. Maḥbûbi (ö. 346/957).⁵⁹

1.1.2. Sünen ve Metodu

et-Tirmizî *Sünen*'i 270/883 yılında tamamladıktan sonra Hicaz, Irak ve Ḥorâsân âlimlerinin tenkidine sunmuş ve hepsinin takdirini kazanmıştır.⁶⁰ *Sünenü't-Tirmizî* adıyla meşhur olan eser aynı zamanda *el-Câmi' u't-Tirmizî*, *Şaḥîḥu't-Tirmizî*, *el-Câmi' u's-şahîḥ*, *el-Müsnedü's-şahîḥ*, *el-Câmi' u'l-kebîr* isimleriyle de kaynaklarda geçmektedir. Sadece ahkam hadislerini değil *Camî'*lerde bulunan diğer konulara dair hadisleri de ihtiva ettiği için *el-Câmi' u's-şahîḥ* veya *el-Câmi' u't-Tirmizî* ismi de yaygın kullanılmaktadır. Esere *Şaḥîḥ* denilmesinin sebebi *Kütüb-i Sitte*'ye eş-*Şihâhu's-sitte* denildiği gibi ihtiva ettiği hadislerin büyük kısmının sahih kabul edilmesidir.⁶¹ Kaynaklardan *Câmi'* isminin daha çok kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁶²

et-Tirmizî eserini "Kimin evinde bu kitap bulunursa onun evinde konuşmakta olan Peygamber var demektir"⁶³ sözüyle takdim etse de, onun *Kütüb-i Sitte* içerisindeki konumu hakkında çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Mübârekfûrî (ö. 1353/1934) gibi bazı müellifler eserin *Şaḥîḥayn*'dan sonra üçüncü sırada yer alması gerektiğini ileri sürseler de⁶⁴ genel kanaat *Sünen*'in, Ebû Dâvud'un *Sünen*'inden sonra dördüncü sırada olduğu yönündedir.⁶⁵ ez-Zehebî ise onun *Sünen*'de son derece zayıf

⁵⁹ ez-Zehebî, *Siyer*, c. 13, s. 271-272.

⁶⁰ et-Tirmizî eseri hakkında şöyle der: "Ben bu *el-Câmi' u'l-Kebîr*'i yazıp bitirince, onu ilkin Hicaz alimlerine gösterdim. Hepsini de beğendiler. Daha sonra alıp Irak alimlerine götürdüm. Onlar da ağız birliğiyle eseri övdüler. Nihayet Ḥorâsân diyarı alimlerine takdim ettim. Onlar da memnun oldular, bilahare eseri ilim alemine sundum. Bu eser kimin evinde bulunursa, orada konuşan bir Peygamber vardır" bkz: Dehlevî, Abdulazîz b. Şah Velîyyullah, *Büstânu'l-Muhaddîşîn*, çev. Ali Osman Koçkuzu, TDV Yayınları, Ankara 1997, s. 197.

⁶¹ Çakan, İsmail Lütfî, *DİA*, "el-Câmi' u's-Şaḥîḥ" md. c. 7, s. 129.

⁶² İsmail Lütfî Çakan hadis literatürüne dair kaleme aldığı *Hadis Edebiyatı* adlı kitabında eseri, "Câmiler" kategorisi altında zikretmiş ve eserin *Kütüb-i Sitte*'nin üçüncü kitabı olduğuna dair ileri sürülen görüşe katıldığını ifade etmiştir. Bkz. İsmail Lütfî Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 98.

⁶³ ez-Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, c. 2, s. 634.

⁶⁴ Mübârekfûrî, Muḥammed 'Abdurrahman b. 'Abdirrahîm, *Tuḥfetü'l-aḥvezî bi şerḥi Câmi' i't-Tirmizî*, (*Muḳaddime*), Dârul-Fikr, t.y, c. 1, s. 364-365.

⁶⁵ el-Mübârekfûrî, *Tuḥfetü'l-aḥvezî*, (*Muḳaddime*), c. 1, s. 364-365.

kimselerin rivayetine yer verdiğiinden dolayı *Kütüb-i Sitte* içerisinde beşinci sırada zikredilmesi gerektiğini söylemektedir. et-Tirmizî'nin hocalarıyla uzun zaman beraber olmaması, durumlarını açıklasa bile, tenkide uğramış dördüncü tabaka ravilerinden hadis alması bazı âlimlerin Ebû Dâvud'u ona tercih etmelerine sebebiyet vermiştir.⁶⁶

Konu esaslı tasnife sahip olan *Sünen*, sonundaki *İlel* bölümüyle birlikte 46 kitap, 2496 babdan oluşmaktadır.⁶⁷ O diğer müelliflerin kitab ismini verdiği bölümlere *ebvab* başlığını koymuş ve bu ifadeyi *an Rasûlillahi sallallahu aleyhi ve sellem* cümlesiyle tamamlamıştır. Bununla o zikrettiği hadislerin *merfu*^c karakterine işaret eder.⁶⁸ Bab adlarını (*terâcim*) ise çok defa o babın hadislerindeki ifadelerden seçerek "*bâbu mâ câ'e fî...*" şeklinde ve bir sonuç belirtmeyecek tarzda tesbit etmiş⁶⁹ kimi zaman ise bab başlığı koymamıştır.

Ebû'l Fağl Muhammed b. Tâhir el-Mağdîsî (507/1113) *Sünen*'de bulunan hadisleri 1. el-Buĥârî ve Müslim'in şartına uyanlar, 2. Ebû Dâvud ve en-Nesâ'i'nin şartına uyanlar, 3. İleti açıklanan, muttasıl senetli hadisler, 4. Bir kısım fakihlerin amel ettiği hadisler şeklinde dört gruba ayırmıştır.⁷⁰

Sünen bir takım özellikleriyle diğer hadis kitaplarından ayrılmaktadır. et-Tirmizî'nin hadis usulü bilgilerine ve kullandığı hadis terimlerinin açıklanmasına ayırdığı *İlel* isimli son bölüm *Kütüb-i Sitte* içindeki diğer eserlerde yer almamaktadır. Ayrıca o, hemen her babda sırasıyla önce hadislerin sıhhat durumunu ve ravilerin güvenilirlik derecelerini belirtir; sonra da seneddeki illetleri, hadisin diğer tariklerini ve fakihlerin görüşlerini açıklar. O konuya dair diğer sahâbilerden gelen rivayetler varsa onlara da *ve fi'l-bâbi an fülân* diye sahâbî isimlerini sayarak işaret eder.⁷¹ Aynı zamanda o ilk defa *hasen* hadisin tarifini yapmış, hadislerin sıhhat derecelerini belirtirken *şahîh*, *hasen* ve *ġarîb* kelimelerini çeşitli şekillerde birleştirerek yeni

⁶⁶ Çakan, İsmail Lütfi, *DİA*, "el-Câmiu's-Şahîh" md. c. 7, s. 129.

⁶⁷ Abdulbâkî, Muhammed Fûad, *Teysîru'l-menfe'a bi kitâbi Miftâhi künûzu's-Sünne*, Daru'l-ĥadîs, Kahire 1988, s. 1-43.

⁶⁸ el-Mübârekfûrî, *Tuĥfetu'l-Aĥvezi*, (*Muĥaddime*), c. 1, s. 19.

⁶⁹ Çakan, İsmail Lütfi, *DİA*, "el-Câmiu's-Şahîh" md. c. 7, s. 130.

⁷⁰ İbnü'l Kayserâni, Ebû'l Fağl Muhammed b. Tâhir el-Mağdîsî, "Şurûtu'l-e'immeti'l sitte", *Şelâsü resâ'il fi 'ulûmi'l-ĥadîs*, thk. 'Abdufettaĥ Ebû Ğudde, Mektebü'l-Maĥbû'âti'l-İslâmî, Halep 1997 s. 13. el-Mağdîsî'nin bu risalesi İbrahim Canan tarafında "Kütüb-i Sitte İmamlarının Şartları", adıyla türkçeye aktarılmıştır. (Atatürk Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, 1979, sayı: 3, s. 123-124).

⁷¹ Çakan, İsmail Lütfi, *DİA*, "el-Câmiu's-Şahîh" md. c. 7, s. 130.

tabirler kullanmıştır. et-Tirmizî'nin en önemli özelliklerinden biri de, bir hadisin *ma' mûlun bih/amel* edilebilirlik hükmünü sadece senede bağlı olarak vermemesidir. Senedi zayıf da olsa, sahâbenin veya diğer ulemâ ya da fukahânın bir hadisle amel etmiş olmasını, sıhhat ölçütü olarak kabul eder.⁷²

Sünen'in bilinen nüshalarını aktaran muhaddisler kaynaklarda şu şekilde sıralamaktadır: 1. Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Aḥmed el-Maḥbûbî, 2. Ebû Sâ'id el-Heṣsem b. Kuleyb eş-Şâsî, 3. Ebû Zerr Muhammed b. İbrâhîm, 4. Ebû Muhammed el-Ḥasan b. İbrâhîm el-Ḳaṭṭân, 4. Ebû Ḥamid Aḥmed b. Abdullah et-Tâcir, 5. Ebû'l-Ḥasan el-Fezârî.⁷³ Ancak bugün elimizde olan *Sünen* nüshaları Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Aḥmed el-Maḥbûbî'nin rivayetlerine dayanmaktadır.⁷⁴

Sünen üzerine yazılan şerhlerden bazıları şunlardır: Ebû Bekîr Muhammed b. el-Ârâbî'nin *Ârıḍatu'l-aḥvezi fî şerhi't-Tirmizi*, Muhammed b. Muhammed el-Ya'murî'nin *Şerhu't-Tirmizi*, Celaluddin Abdurrahmân b. Ebî Bekir es-Suyûti'nin *Ḳûtu'l-mu'tezi fî şerhi't-Tirmizi*, Muhammed Enver Şah'ın *el-Urfü's-şezî alâ Câmiit-Tirmizi*, Muhammed Abdurrahman b. Abdirrahîm el-Mübârekfûrî'nin *Tuḥfetu'l-aḥvezi şerhu Câmi'i't-Tirmizi*⁷⁵

1.2. Muhammed Nâşiruddîn el-Elbânî

1.2.1. Hayatı

Ebû Abdurrahman Muhammed Nâşiruddîn b. Nûḥ Necâtî b. Âdem olan el-Elbânî 1332/1914 yılında Arnavutluk'un İşkodra şehrinde doğdu. Orta halli bir aileye mensup olan el-Elbânî'nin babası Arnavutluk'un meşhur Hanefî mezhebi alimlerinden olup İstanbul'daki medreselerde ilim tahsil etmiş ve daha sonra dini hizmetlerde bulunmak üzere memleketine dönmüştür. O dönemin Arnavutluk başkanı Ahmet Zogu'nun Müslümanlara karşı olan baskıcı tutumu sebebiyle Muhammed Nâşiruddîn

⁷² Ağırman, Cemal, "Hadis Kaynaklarını Okuma Yöntemi ve Musanniflerin Dili", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X/2, 2006, s. 77.

⁷³ el-Mübârekfûrî, *Muḳaddimetu Tuḥfeti'l-aḥvezi*, c. 1, s. 360-361

⁷⁴ et-Tirmizî, *Sünen*, thk. Aḥmed Muhammed Şâkir, (Muḳaddime), c. 1, s. 9, 15; ayrıca rivayet nüshalarına dair bkz: Robson, James, "The Transmission of Tirmidhi's Jami", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies (BSOAS)*, XVI, London 1954, s. 258-270.

⁷⁵ el-Mübârekfûrî, *Muḳaddimetu Tuḥfeti'l-aḥvezi*, c. 1, s. 369-386. Diğer şerhler için bkz: Sezgin, Fuat, *Târîhu't-turaşi'l-ârabî*, s. 302-303.

el-Elbânî henüz 10 yaşında iken ailesiyle birlikte Şam'a göç etmiştir.⁷⁶ İlim tahsili yanında babasından saat tamirciliği mesleğini de öğrenmiş, bir yandan ilmi çalışmalarına devam ederken geçimini saat tamirciliği yaparak sağlamıştır.⁷⁷ Hayatı boyunca hadis ilmine dair araştırmalarını sürdürmüş, yine bu alanda dersler vermiş, İslam ülkeleri yanında pek çok Avrupa ülkesine ilmi seyahatlerde bulunmuştur. 1980 yılında Amman'a yerleşmiş ve 1420/1999 yılında burada vefat etmiştir.⁷⁸

1.2.2. İlmî Kişiliği

Muhammed Nâşiruddîn el-Elbânî Şam'da ilk olarak *Cem'ıyyetü'l-is'âfi'l-hayriye* medresesinde eğitim almaya başlamış ve ilköğretim kademesini burada tamamlamıştır. Daha sonra medreseye devam etmemiş, babasından Kur'ân, tecvid, nahiv, sarf ve Hanefî mezhebi fıkıh ilimlerini tahsil etmiştir. Aynı zamanda çocukluk yıllarında babasının yakın arkadaşı *Muhammed Sa'îd el-Burhânî*'ye talebe olmuş, ondan nahiv, belagat ve fıkıh kitapları okumuştur. *Muhammed Behcet el-Baytar*'dan ve Şam'ın önde gelen diğer isimlerinden de dersler almıştır. Dönemin Halep alimlerinden olan *Muhammed Râğıb et-Tabbâh*'dan hadis rivayet icâzeti almıştır. Hayatının ilk yıllarında vaktinin büyük bölümünü kendi çizdiği program çerçevesinde yaptığı okumalarla geçirmiştir.⁷⁹

Daha gençlik yıllarında iken hadis ilmine ilgi duymaya başlayan el-Elbânî bu ilgisinin sebebinin, Reşîd Rıdâ'nın editörlüğünü yaptığı *Mecelletü'l-Menâr* dergisinde okumuş olduğu bazı yazılar olduğunu söylemiştir.⁸⁰ Bundan sonra vaktinin çoğunu Şam'daki *Dâru'l-Kütübi'z-Zahiriyye*'de geçirmeye başlamış ve oradaki hadis yazmalarını incelemiştir. Ayrıca bu dönemde tefsir, akaid, hadis, fıkıh dersleri vermeye başlamıştır.⁸¹

⁷⁶ İbrahim Muhammed 'Alî, *Muhammed Nâşiruddîn el-Elbânî, muhaddisul'l 'asr ve nâşiru's-sünne*, Dimeşk 2001, s. 11; Ebû Bekir, 'Umer, *el-İmam el-müceddid el-'allame el-muhaddis Muhammed Nâşiruddîn el-Elbânî*, Beytül-Efkârî'd-Devliyye, Amman, s. 9; Muhammed Meczub, 'Ulemâ' ve müfekkiri'n araftuhum, Dârü'l-İ'tisam, Medine 1983, c. 1, s. 287; eş-Şevbâlî, 'Abdurrahman b. Muhammed b. Şalîh 'Ayzerî, *Cuhûdu'ş-şeyh el-Elbânî fi'l-hadis rivâye ve dirâye*, Darü'r-Rüşd, Riyad 2006, s. 33-34.

⁷⁷ İbrahim Muhammed 'Alî, s. 14.

⁷⁸ İbrahim Muhammed 'Alî, s. 52.

⁷⁹ Mektebât Meşhûre, "Hezânetü'l-'allâme Muhammed Nâşiruddîn Nûh Necâti el-Elbânî", *Ahbâru't-Turâsi'l-İslâmi*, Sayı: 14, Kuveyt 1988, s. 25; İbrahim Muhammed 'Alî, s.12-13.

⁸⁰ İbrahim Muhammed 'Alî, s. 14; Ebû Bekir, 'Umer, s. 12; İşbili, Eyyub, *Mevsû'atu a'lâmi'l 'ulemâ' ve'l-üdebâ'i'l Arab ve'l Müslimîn*, Darü'l Cil, Beyrut 2004, c. 2, s. 301; eş-Şevbâlî, s. 36-37.

⁸¹ İbrahim Muhammed 'Alî, s. 29-30; eş-Şevbâlî, s. 38-39.

1961–1963 yılları arasında Medine'de *el-Câmi'atu'l-İslâmiyye*'de ders vermiş, ve isnad ilmi dersini üniversitenin programına koydurma başarısını göstermekle kalmamış söz konusu dersi bizzat kendisi okutmuştur.⁸² Daha sonra tekrar Şam'a dönerek, burada, hadis kitaplarının tahkik ve neşri faaliyeti için kurulan meclise seçilmiştir. 1975-1977 yılları arasında Medine'de *el-Câmi'atu'l-İslâmiyye* yüksek meclisinde üyelik yapmıştır. Bu süre içinde kendisine yöneltilen pek çok önemli teklifi de reddeden el-Elbânî, Katar, Kuveyt, Mısır, İngiltere, İspanya, Hollanda gibi ülkelere ilmi seyahatler gerçekleştirmiş buralarda ilmi konferanslar vermiştir.⁸³

el-Elbânî birçok meşhur hadis kitabı üzerine araştırmalar yapmış, içerisinde *Sünen-i Erba'a'nın* da bulunduğu İslam toplumu tarafından güvenilir kabul edilen kitaplardaki hadisleri sahih ve zayıf tasnifine tabi tutarak muhtelif eserler yazmıştır. O söz konusu çalışmalarında Müslüman alimler tarafından sahih kabul edilen 990 hadisi zayıf kabul etmiştir.⁸⁴ Bu tutumundan dolayı çeşitli kesimler tarafından eleştirilmiş, eserleri kritiğe tabi tutulmuştur.⁸⁵

1.2.3. Eserleri

Kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Muhammed Nâşiruddîn el-Elbânî'nin kaleme aldığı eser sayısı 220 civarındadır.⁸⁶ Bu sayıya müstakil çalışmaları, tahkik-tahric-telif çalışmaları ve diğer eserler üzerine yaptığı çalışmaları dahildir.⁸⁷ Bütün eserlerinin burada sıralanmasının teze doğrudan bir katkısı olmayacağı düşünüldüğünden hacim dikkate alınarak hadis mecmualarına yönelik çalışmalar

⁸² Mektebât Meşhûre, el-‘Allâme Muhammed Nâşiruddîn el-Elbânî, *Ahbâru't-Turâsi'l-İslâmi*, Kuveyt 1989, Sayı: 17, s. 24-25.

⁸³ İbrahim Muhammed ‘Alî, s. 30-31; İşbilî, Eyyûb, s. 302.

⁸⁴ Kameruddîn, Emin, *The Reliability of Hadith-Transmission A Re-examination of Hadith-Critical Methods*, Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universitaet Bonn, Germany 2005, s. 57.

⁸⁵ Maḥmûd Saïd Memdûh'un *Tenbihü'l-müslim ilâ te‘addi'l-Elbânî ‘alâ Şaḥîhi Müslim*, Ḥasan b. ‘Alî es-Sekkâf'ın *Tenâkuḏâtü'l Elbânî el-vâḏhât*, Es‘ad Sâlim Teyyîm'in *Beyânü evhâmi'l Elbânî* adlı çalışmaları El-Elbânî'nin eserleri üzerine yazılan reddiyelerden bazılarıdır.

⁸⁶ İbrahim Muhammed el-‘Alî kitabında 221, ‘Umer Ebû Bekir 217, Eyyûb İşbilî 250 eser zikretmiştir. Bkz. *Muḥammed Naşiruddîn el-Elbânî muḥaddiṣul'l ‘asr ve nâşiru's-sünne*, s. 57-113; *el-İmam el-müceddid el-allame el-muḥaddiṣ Muḥammed Naşiruddîn el-Elbânî*, s. 69-82 ve *Mevsû‘atu a‘lâmi'l ‘ulemâ’ ve'l-üdebâ’i'l ‘Arab ve'l-Müslimîn*, s. 302.

⁸⁷ İbrahim Hatiboğlu'nun yazdığı DİA "Nâşiruddîn el-Elbânî" maddesinde bu eserler; "Hadislerin Sihhatini Değerlendirme Çalışmaları", "Hadislere Dayanarak Yaptığı Çalışmalar" ve "Tahkik-Tahric-Ta'lik Çalışmaları" olmak üzere üçlü tasnife tabi tutulmuştur. Bkz. "Naşiruddin el-Elbânî" md., DİA, c. 32, s. 404-405.

dışında kalan eserlerin listesi için ilgili kaynaklara işaretle yetinilmiştir. Buna göre müellifin konumuzla doğrudan alakası olan bazı eserleri şunlardır:

Sıra No	Kitap Adı	Basım Yeri	Basım Yılı
1	<i>Silsiletü'l-eḥadîsi's-şahiḥa ve şey'ün min fiḳhihâ ve fevâ'idihâ</i>	Riyad	1995
2	<i>Silsiletü'l-eḥadîsi'd-da'ife ve'l-mevdu'a ve eṣeruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme</i>	Riyad	1996
3	<i>İrvâ'ü'l-ğalîl fi tahrîci eḥadîsi menâri's-sebîl,</i>	Beyrut	1979
4	<i>Muḥtaşaru Şahiḥi'l-Buḥârî</i>	Beyrut	1979
5	<i>Şahiḥu't-Terğîb ve't-terhîb</i>	Beyrut	2000
6	<i>Da'ifu't-Terğîb ve't-terhîb</i>	Riyad	t.y.
7	<i>Şahiḥu'l-Câmi'i's-şagîr ve ziyâdâtüh</i>	Beyrut	1990
8	<i>Da'ifu'l-Câmi'i's-şagîr ve ziyâdâtüh</i>	Beyrut	1979
9	<i>Şahiḥu Süneni't-Tirmizî</i>	Beyrut	1988
10	<i>Da'ifu Süneni't-Tirmizî</i>	Beyrut	1991
11	<i>Şahiḥu Süneni Ebî Dâvud</i>	Riyad	1989
12	<i>Da'ifu Süneni Ebî Dâvud</i>	Beyrut	1991
13	<i>Şahiḥu Süneni'n-Nesâ'î</i>	Beyrut	1988
14	<i>Da'ifu Süneni'n-Nesâ'î</i>	Beyrut	1990
15	<i>Şahiḥu Süneni İbn Mâce</i>	Riyad	1986

16	<i>Ḍaʿīfu Süneni İbn Mâce</i>	Beyrut	1988
17	<i>Şahîhu Mevâridi'z-zam'ân</i>	Riyad	2002
18	<i>Ḍaʿīfu Mevâridi'z-zam'ân</i>	Riyad	2002

İKİNCİ BÖLÜM

RİVAYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Rivayetlerin Sünen İçerisinde Dağılımı

et-Tirmizî'nin *Sünen*'i üzerine yapmış olduğu kritik çalışması olan *Da'ifu's-Süneni't-Tirmizî* adlı eserinde el-Elbânî'nin onun bu kaynakta yer alan 18 hadisin uydurma olduğu hükmüne vardığı görülmektedir. Bu hadislerin nisbî çoğunluğu (5) *Kitâb'ul-menâkıb*'ta yer almakta olup diğer hadisler sırası ile *Kitâbu's-şalât* (1), *Kitâbu's-şavm* (1), *Kitâbu'l-et'ime* (1), *Kitâbu şıfatı'l-kıyâme* (2), *Kitâbu'l-ilm* (2), *Kitâbu'l-isti'zân* (2), *Kitâbu'l-edeb* (1), *Kitâbu'l-fedâ'ili'l-Kur'ân* (2) ve *Kitâbu'd-de'avât* (1)'da geçmektedir.

Bununla birlikte Ebû'l Ferec İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) *Sünen*'de yer alan 23 hadisi *Mevdu'ât*'ında zikretmiş, ancak es-Suyûtî *el-Ğavlu'l ħasen fi'z Zebbî'an Sünen* adlı eserinde bunların uydurma olmadığını isbat etmeye çalışmıştır.⁸⁸

2.2 Rivayetlerin Analizi

2.2.1 Birinci Rivayet

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ الْوَلِيدِ الْمَدَنِيُّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْوَقْتُ الْأَوَّلُ مِنَ الصَّلَاةِ رِضْوَانُ اللَّهِ وَالْوَقْتُ الْآخِرُ عَفْوُ اللَّهِ

İbn 'Umer'den rivayete göre, Nebî aleyhisselam şöyle buyurmuştur: *Namazın ilk vakitte kılınması Allah'ın rızasına son vaktinde kılınması affına vesiledir.*⁸⁹

2.2.1.1 Ravi Değerlendirmesi

Ahmed b. Menî' (160-244)

Hayatının büyük bir bölümünü Bağdat'ta geçiren Ebû Ca'fer Ahmed b. Menî' b. 'Abdurrahman el-Beğavî *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin kendisinden hadis rivayet ettiği önemli bir muhaddistir. Çağdaşı ve hemşehrisi olan Ahmed b. Hanbel

⁸⁸ el-Mübârekfûrî, *Tuhfetu'l-aĥvezi (Muĥaddime)*, c. 1, s. 365-367.

⁸⁹ et-Tirmizî, *Şalât*, 13.

(ö.241/855)'den *halku'l-Kur'ân* konusunda bazı rivayetlerde bulunmuştur.⁹⁰ İmam el-Buhârî (ö. 256/870) İbn Menîc rivayetlerine *Şahîh*'in dışındaki eserlerinde yer vermiştir. *Tabakât* kitapları onun adil bir ravi olduğunu ifade ederler.⁹¹

Ya'kûb b. Velîd

Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Velîd el-Ezdî Bağdatlı muhaddislerdendir. *Sünen-i Erba'a* içinde sadece et-Tirmizî ve İbn Mâce (ö. 273/886), ondan rivayette bulunmuştur. Yahyâ İbn Ma'in (ö.233/847) onun *şika* olmadığını ifade etmiş hatta hakkında *kezzâb* sıfatını kullanmıştır. Yahyâ İbn Ma'in'e kıyasla daha toleranslı olduğu söylenen Ahmed b. Hanbel ise onu yalancılardan önde gelenlerinden biri olarak tanımlamış ve hadis uydurduğunu söylemiştir. *Kütüb-i Sitte* müelliflerinden en-Nesâ'i de (ö.303/915) onun hakkında *münker'ül-hadis* tabirini kullanarak güvenilir olmadığını söylemiş ve hadisi alınmaz demiştir. İbn Hibbân el-Bustî (ö.354/965) şîkalar üzerine hadis uydurduğunu ve münker hadis örneği olarak zikretmek dışında onun kitaplarından hadis almanın uygun olmadığını ifade etmiştir.⁹² İbn 'Adiyy (ö. 365/976)'in belirttiğine göre Ya'kub b. Velîd kendisi ile aynı ismi taşıyan Ya'kub b. İbrâhim'in rivayet ettiği “تَحْتَمُوا بِالْعَقِيقِ فَإِنَّهُ مَبَارَكٌ” hadisini kendi adına rivayet ederek hırsızlık yapmıştır.⁹³

⁹⁰ Ebû Ya'lâ, Ahmed b. 'Alî b. el-Müşenna el-Mevşli, *Tabakâtu'l-ĥanâbile*, Riyad 1999, c.1, s. 185.

⁹¹ İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed 'Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs, *el-Cerĥ ve't-ta'dîl*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1952, c. 2, s. 77-78; İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed, *Kitabu's-şikâat*, Dâiretü'l-Ma'ârifî'l-Uşmâniyye, Haydarabad 1973, c. 8, s. 22; el-Mizzî, Ebu'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. 'Abdurrahman b. Yûsuf, *Tehzîbu'l-kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1983, c. 1, s. 495-497; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 11, s. 483-484; İbn Hâcer, *Takrîbu't-tehzîb*, yay. haz. Muhammed 'Avvâme, Dârü'r-Reşîd, Halep 1988, s. 85; *Tehzîbu't-tehzîb*, c. 1, s. 120.

⁹² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerĥ ve't-ta'dîl*, c. 9, s. 216-217; el-'Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. 'Amr b. Mûsâ, *Kitâbu'd-du'afâ*, thk. Ĥamdî b. 'Abdülmecîd b. İsmâ'il es-Selefi, Dârü's-Samii, Riyad 2000, c. 4, s. 1551-1552; İbn Hibbân, *Kitâbu'l-mecruĥîn mine'l-muĥaddisîn*, thk. Ĥamdî b. 'Abdülmecîd b. İsmâ'il es-Selefi, Dârü's-Samii, Riyad 2000, c. 2, s. 491-492; ed-Dâreku'tni, Ebu'l-Ĥasan 'Alî b. 'Umer b. Ahmed, *Kitâbu'd-du'afâ ve'l-metrûkîn*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1986, s. 180; İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn 'Abdurrahman b. 'Alî, *Kitâbu'd-du'afâ ve'l-metrûkîn*, thk: Ebu'l-Fidâ 'Abdullâh el-Kâdi, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1986, c. 3, s. 217; el-Mizzî, c. 32, s. 372-374; ez-Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, thk. 'Alî Muhammed Mu'avvağ, 'Adil Ahmed 'Abdülfettâĥ Ebû Sünne, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1995, c. 7, s. 282-283; İbn Hâcer, *Takrîb*, s. 609; *Tehzîb*, c. 6, s. 244.

⁹³ İbn 'Adiyy, Ebû Ahmed 'Abdullah b. 'Adî el-Cürçâni, *el-Kâmil fi'd-du'afâ'i'r-ricâl*, thk. Yahyâ Muĥtâr el-Ġazavî, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1988, c. 7, s. 146.

‘Abdullah b. ‘Umer (ö. 173)

Hız. Ömer’in soyundan gelen ve onun uzak torunu olan Ebû ‘Abdurrahman ‘Abdullah b. ‘Umer b. Hıfıs el-Medenî el-‘Umerî hakkında kaynaklarda birbirinden farklı bilgiler yer almaktadır. Onun hakkında zayıf hükmünü veren Yahyâ İbn Ma‘în aynı zamanda *şâlih*, *sıka* bir kimse olduğunu ve hadisinin yazılabileceğini belirtmektedir. Ahamed b. Hanbel adalet noktasında bir beis bulunmadığını ve kendisinden hadis yazılabileceğini dile getirirken bir başka muhaddis İbnü'l Medîni (ö.234/848) de Yahyâ İbn Ma‘în gibi onun rivayetinde zayıf olduğu kanaatindedir. İbn Hibbân'ın ‘Abdullah b. ‘Umer’e yönelttiği, haberleri ezberlemede dikkatsiz davrandığı ve münker rivayetlere yer verdiği şeklindeki tespitinden yola çıkılacak olursa zayıflık hükmü onun kişiliğine (adaletine) yönelik bir tenkit olmayıp meslekî bir kusuruna işaret etmektedir. Bu yüzden İbn Hibbân onun rivayetinin terk edilmesinin ancak hatasının ortaya çıktığı durumlarda söz konusu edilebileceğini ifade etmiştir.⁹⁴

Nâfi‘ Mevlâ İbn ‘Umer (ö.117)

Künyesi Ebû ‘Abdullah olan Nâfi‘ Mevlâ İbn ‘Umer el-Medenî tabînin önemli isimlerinden birisi olup kaynaklar hem kişiliği hem de mesleğini icrası açısından olumlu ifadeler kullanmaktadır. Başta el-‘İclî (ö.261/875) ve İbn Hacer (ö. 852/1448) olmak üzere rical alimleri onu güvenilir ve mesleğini en iyi şekilde icra eden biri olarak tanırlar.⁹⁵

İbn ‘Umer (ö.73)⁹⁶

2.2.1.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri

et-Tirmizî'nin Kitâbu's-Şalât bölümündeki bu rivayet sadece et-Tirmizî sonrası kaynaklardan olan ed-Dârekuṭnî (ö. 385/995)'nin *Sünen*'i ve el-Beyhâkî (ö.

⁹⁴ el-Buḥârî, *Tarihü'l-kebir*, Mektebetü'l-İslâmiyye, Haydarabad 1943, c. 5, s. 145; el-‘Uḳaylî, c. 2, s. 679; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, c. 5, s. 109-110; İbn Hibbân, *Kitabu'l-mecruhîn*, c. 1, s. 498-499; İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'd-du'afâ*, c. 2, s. 133; el-Mizzî, c. 15, s. 327-332; ez-Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, c. 4, s.151-153; *Siyer*, c. 7, s.339; İbn Hacer, *Takrib*, s. 314.

⁹⁵ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebir*, c. 8, s. 84-85; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, c. 8, s. 451-452; İbn Hibbân, *Kitabu's-sıkat*, c. 5, s. 467; el-Mizzî, c. 29, s. 297-306; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 5, s. 95-101; İbn Hacer, *Takrib*, s. 559; *Tehzib*, s. 589-590.

⁹⁶ İbn Sa'd, Ebû ‘Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî‘ ez-Zührî, *et-Ṭabaḳâtü'l-kübrâ*, Dâruş-Şâdir, Beyrut 1968, c. 4, s. 142-188; el-Buḥârî, *Tarihü'l-kebir*, c. 5, s. 125; el-Mizzî, c. 15, s. 332-341, ez-Zehebî, *Siyer*, c. 3, s. 203-239; İbn Hacer, *Takrib*, s. 315.

458/1066)'nin *Sünenü'l-kübrâ*'sında yer almaktadır. Her iki kaynakta da hem metin hem de sened aynı olup sadece el-Beyhâkî'nin rivayetinde “ مِنْ الصَّلَاةِ ” ibaresi eksiktir.⁹⁷ Bunun yanı sıra söz konusu rivayetin sened ve metin açısından farklı versiyonları adı geçen kaynaklarda yer almaktadır. Temel hadis kaynakları dışında gerek *mevdû'ât* literatüründe gerekse *tabâkât* eserlerinde rivayete ve benzerlerine rastlanmaktadır.

Rivayetin hem sened hem de metin açısından farklı bir *tarîki* yine ed-Dârekuṭnî'de yer almaktadır. Sahabeden Cerîr b. 'Abdullah'ın Hz. Peygamber'den aktardığı bu rivayetin sened ve metni şu şekildedir:

حدثنا عثمان بن أحمد الدقاق نا الحسين بن حميد بن الربيع حدثني فرج بن عبيد المهلبى ثنا عبيد بن القاسم عن إسماعيل بن أبي خالد عن قيس بن أبي حازم عن جرير بن عبد الله قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : أول الوقت رضوان الله وآخر الوقت عفو الله عز وجل.⁹⁸

ed-Dârekuṭnî'nin naklettiği bu metni el-Beyhâkî *Sünen*'inde de *Ebû 'Abdullah el-Hâfız > Ebû Bekir b. İshâk el-Fakîh > Hasan b. 'Alî b. Ziyâd > İbn Ebî Üveys > Ebû Üveys 'Abdullah b. 'Abdullah > Ca'fer b. Muḥammed > Ebû Ca'fer Muḥammed b. 'Alî > 'Alî b. Ebî Tâlib > Hz. Peygamber* şeklinde farklı bir isnadla nakletmiştir.⁹⁹

İbn 'Adiyy *el-Kâmil* isimli eserinde ed-Dârekuṭnî ve el-Beyhâkî'nin yukarıdaki metnini *Sâcî > Ebû Şeybe b. Ebî Bekir b. Ebî Şeybe > Süleyman b. 'Ubeydullah > Baḳıyye > 'Abdullah mevlâ 'Oşman b. 'Affan > 'Abdul'azîz > Muḥammed b. Sîrîn > Enes b. Mâlik > Hz. Peygamber* senedi ile aktarmıştır.¹⁰⁰ Yine ed-Dârekuṭnî'de yer alan ve hem sened hem de metin açısından farklılık arz eden bir başka rivayet de şu şekildedir:

⁹⁷ ed-Dârekuṭnî, 'Alî b. 'Umer, *Sünen*, thk. Şu'ayb el-Arna'ût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2004, Şalât, c. 1, s. 468, hadis no: 983; el-Beyhâkî, Ebû Bekir Aḳmed b. el-Hüseyn b. 'Alî, *Sünenü'l Kübrâ*, Dâiretü'l-Me'ârifü'l-'Uşmaniyye, Haydarabad 1347, Şalât, c. 1, s. 435.

⁹⁸ ed-Dârekuṭnî, *Sünen*, Şalât, c. 1, s. 468, hadis no: 984.

⁹⁹ el-Beyhâkî, *Sünen*, Şalât, c. 1, s. 436.

¹⁰⁰ İbn 'Adiyy, c. 2, s. 270- 271.

حدثنا عثمان بن أحمد بن السماك وعبد الله بن سليمان بن عيسى الفامي قالنا نا علي بن إبراهيم الواسطي ثنا إبراهيم بن زكريا من أهل عبدسي نا إبراهيم يعني بن عبد الملك بن أبي محذورة من أهل مكة حدثني أبي عن جدي قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : أول الوقت رضوان الله ووسط الوقت رحمة الله وآخر الوقت عفو الله¹⁰¹

Söz konusu rivayete el-Beyhâkî *Ebû ‘Abdullah el-Ḥâfız > Ebû ‘Umer ve ‘Oşman b. Aḥmed ed-Deḳḳâḳ > ‘Alî b. İbrâhim el-Vâsiti > İbrâhim b. Zekerıyyâ > İbrâhim b. ‘Abdumelîk b. Ebî Maḥzûre > ‘Abdumelîk b. Ebî Maḥzûre > Ebû Maḥzûre > Resûlullah* tarikiyle¹⁰² İbn ‘Adıyy ise *Muḥammed b Aḥmed Ebî Muḳâtil > İbrâhîm b. Râşid > İbrâhîm b. Zekerıyyâ > İbrâhim b. ‘Abdumelîk b. Ebî Maḥzûre > ‘Abdumelîk b. Ebî Maḥzûre > Ebû Maḥzûre > Resûlullah* şeklinde eserlerinde yer vermiştir.¹⁰³

2.2.1.3. Hadisin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî *Aḥmed b. Menî‘ > Ya‘kûb b. Velîd > ‘Abdullah b. ‘Umer > Nâfi‘ > İbn ‘Umer > Resûlullah* senedi ile naklettiği bu hadise *ğarîb* hükmünü vermiş ve İbn ‘Abbâs’ın da Resûlullah’dan buna benzer bir hadis rivayet ettiğini söylemiştir.

Hadisi rivayet edenlerden ed-Dâreḳuṭnî’nin *‘Oşman b. Aḥmed ed-Daḳḳâḳ > Ḥüseyn b. Ḥumeyd. b. Rebî‘ > Ferec b. ‘Ubeyd el-Mühellebî > ‘Ubeyd b. Ḳâsım > İsmâ‘îl b. Ebi Ḥâlid > Ḳays b. Ebî Ḥâzım > Cerîr b. ‘Abdullah > Resûlullah* tarikiyle naklettiği metin et-Tirmizî’nin metninden “الوقت الأول من الصلاة” yerine “أَوَّلُ الْوَقْتِ رِضْوَانٌ” şeklinde başlamasıyla ayrılmaktadır.¹⁰⁴ Bu hadisle ilgili İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) ve ez-Zeyla‘î (ö. 762/1360) Ḥüseyn b. Ḥumeyd’in yalancı olduğunu söylerken, el-Elbânî ‘Ubeyd b. Ḳâsım’ın da Ḥüseyn b. Ḥumeyd gibi olduğunu, İbn Ḥacer, İbn Ma‘în ve Ebû Dâvud’un onu *cerḥ* ettiklerini nakleder. el-Elbânî hadisin tüm bu illetlerini hesaba katmayıp, sadece “senesinde tanınmayan biri var” diyen İbn Ḥacer’e¹⁰⁵ şaşırmaktadır.¹⁰⁶ Süfyân eṣ-Ṣevrî’nin kız kardeşinin oğlu olan Bağdat’lı

¹⁰¹ ed-Dâreḳuṭnî, *Sünen*, Şalât, c. 1, s. 468-469, hadis no: 985.

¹⁰² el-Beyhâkî, *Sünen*, Şalât, c. 1, s. 435.

¹⁰³ İbn ‘Adıyy, c. 1, s. 254-255.

¹⁰⁴ ed-Dâreḳuṭnî, *Sünen*, Şalât, c. 1, s. 468, hadis no: 984.

¹⁰⁵ İbn Ḥacer, *Telḥîşu'l-ḥabîr fî tahrîci ehâdîşî'r-râfi‘i'l-kebîr*, thk. Şabân Muḥammed İsmâ‘îl, Mektebetü'l-Külliyâtî'l-Ezher, Kâhire 1979, c. 1, s. 459.

‘Ubeyd b. Kâsım hakkında rical alimlerinin görüşleri *şika* olmadığı yönündedir. *Kütüb-i Sitte* müelliflerinden sadece İbn Mâce ondan bir hadis rivayet etmiştir.¹⁰⁷ el-Elbânî'nin hadisin senedini zayıf saymasında etkili olan diğer ravi Hüseyin b. Humeyd hakkında İbn ‘Adiyy ve İbnü'l-Cevzî'nin görüşleri yalancı biri olduğu yönündedir.¹⁰⁸

ed-Dârekuṭnî'nin naklettiği bu metni el-Beyhâkî *Sünen*'de tek metin iki farklı isnadla nakletmiştir. Metinle birlikte gelen hadisin isnadı *Ebû ‘Abdullah el-Hâfîz > Ebû Bekir b. İshâk el-Fakih > Hasan b. ‘Alî b. Ziyâd > İbn Ebî Üveys > Ebû Üveys ‘Abdullah b. ‘Abdullah > Ca‘fer b. Muḥammed > Ebû Ca‘fer b. ‘Alî el-Bâkir* şeklindedir. Ayrıca bu tarikten de aynı metin rivayet edildi diyerek *Ebû Üveys > Mûsa b. Ca‘fer > Ca‘fer b. Muḥammed > Kâsım b. Muḥammed > Hz. ‘Alî > Resûlullah* senedini *Sünen*'de zikretmiştir.

Bu hadisin senedi ile ilgili muhakkik Aḥmed Muḥammed Şâkir, el-Beyhâkî'nin *el-Ma‘rife*'sinde *Namazın ilk vaktinde kılınması Allah'ın rızasına vesiledir* hadisinin diğer isnadlarıyla ilgili "Bu hadis birçok isnadla rivayet edilmişse de, hepsi de zayıftır, zira bunlar Ebû Ca‘fer Muḥammed b. ‘Alî kanalıyla gelmektedir" dediğini nakletmiştir.¹⁰⁹

ed-Dârekuṭnî ve el-Beyhâkî'nin bu metnini İbn ‘Adiyy, *Sâcî > Ebû Şeybe b. Ebî Bekir b. Ebî Şeybe > Süleymân b. ‘Ubeydullah > Baḳiyye > ‘Abdullah mevlâ ‘Osman b. ‘Affan > ‘Abdul‘azîz > Muḥammed b. Sîrîn > Enes b. Mâlik > Resulullah* senedi ile *el-Kâmil*'de nakletmiştir. Daha sonra da hadisin bu isnadla Baḳiyye'den başka kimseden rivayet edilmediğini ve bu hadisin de Baḳiyye'nin meçhul kimselerden aldığı rivayetlerden olduğunu, ‘Abdullah ve ‘Abdul‘azîz'in tanınmadığını söylemiştir.¹¹⁰

ed-Dârekuṭnî, el-Beyhâkî ve İbn ‘Adiyy'in farklı isnadlarla naklettiği et-Tirmizî'nin metninden “وأوسط الوقت رحمة الله” ibaresini içermesiyle ayrılan başka bir

¹⁰⁶ el-Elbânî, Muḥammed Nâşiruddîn, *İrvâ‘ü'l-ğalîl fî tahrici eḥâdisi menâri's-sebîl*, Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, 1979, c. 1, s. 289.

¹⁰⁷ el-Mizzî, c. 19, s. 219.

¹⁰⁸ İbn ‘Adiyy, c. 2, s. 777-778; İbnü'l-Cevzî, *et-Taḥkîk fî eḥâdisi'l-ḥilâf*, el-Faruḳu'l-Hâdise, Kahire 2001, c. 2, s. 243.

¹⁰⁹ et-Tirmizî, *Sünen*, thk. Aḥmed Muḥammed Şâkir, c. 1, s. 322.

¹¹⁰ İbn ‘Adiyy, c. 2, s. 270- 271.

rivayet daha vardır. ed-Dârekuṭnî'nin 'Oṣman b. Aḥmed b. Semmâk ve 'Abdullah b. Süleyman b. 'İsa > 'Alî b. İbrâhim el-Vâsiṭî > İbrâhim b. Zekeriyâ > İbrâhim b. 'Abdilmelik b. Ebî Maḥzûre > 'Abdilmelik b. Ebî Maḥzûre > Ebû Maḥzûre > Resûlullah¹¹¹ isnadıyla naklettiği bu hadisi el-Beyhaḳî, Ebû 'Abdullah el-Ḥâfız > Ebû 'Umer ve 'Oṣman b. Aḥmed ed-Deḳḳâḳ > 'Alî b. İbrâhim el-Vâsiṭî > İbrâhim b. Zekeriyâ > İbrâhim b. 'Abdilmelik b. Ebî Maḥzûre > 'Abdilmelik b. Ebî Maḥzûre > Ebû Maḥzûre > Resûlullah tarikiyle nakletmiştir.¹¹² İbn 'Adiyy'in senedi ise Muḥammed b. Aḥmed Ebî Muḳâtil > İbrâhîm b. Râşid > İbrâhim b. Zekeriyâ > İbrâhim b. 'Abdilmelik b. Ebî Maḥzûre > 'Abdilmelik b. Ebî Maḥzûre > Ebû Maḥzûre > Resûlullah şeklindedir.¹¹³

el-Elbânî'nin hadisin bu senedini zayıf kabul etmesinin nedeni üç tarikte de ortak olan ravi İbrâhim b. Zekeriyâ'dır. Ebû Ḥâtim onun meçhul olduğunu ve rivayet ettiği hadislerin *münker* olduğunu söylemiş,¹¹⁴ İbn 'Adiyy de *şîka* kimselerden *batıl* rivayetlerde bulunduğunu nakletmiştir. Nitekim Aḥmed b. Ḥanbel'e bu hadisi kimin rivayet ettiği sorulduğunda *leyse hazâ yesbutu* demiştir.¹¹⁵ İbnü'l-Cevzî de hadisi Ebû Maḥzûre senediyle naklettikten sonra İbn 'Adiyy'in görüşünü aktarmak suretiyle rivayetin *şahîh* olmadığını söyler.¹¹⁶ Dolayısıyla el-Elbânî'ye göre bu hadis de *şâhidlik* kriterlerine uymaz.¹¹⁷

Bu hadisler dışında et-Tirmizî'nin hadisinden büyük oranda farklılık arzeden ancak namazın ilk vakitte kılınması ibaresinin yer aldığı hadisler de mevcuttur. Bu hadislerin bazılarında Hz. Peygamber'e en hayırlı amelin hangisi olduğu sorusu sorulmuş ve o "vaktinde kılınan namazdır" şeklinde cevap vermiştir. Metinler arasında bazı ilaveler ve eksikliklerle birlikte pek çok kaynaktan hadis bu formda mevcuttur. 'Abdurrezzâḳ (ö. 211/827), İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849), el-Buḥârî,

¹¹¹ ed-Dârekuṭnî, *Sünen*, Şalât, c. 1, s. 468-469, hadis no: 985.

¹¹² el-Beyhaḳî, *Sünen*, Şalât, s. 435.

¹¹³ İbn 'Adiyy, c. 1, s. 254-255.

¹¹⁴ İbn Ebî Ḥâtim, *el-Cerḥ ve ta'dil*, c. 2, s. 101.

¹¹⁵ İbn 'Adiyy, c. 1, s. 254-255; İbnü'l-Cevzî, *Tahḳîk*, c. 2, s. 244.

¹¹⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelül-mütenâhiye fi'l-eḥâdisi'l-vâhiye*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983, c. 1, s. 388, hadis no: 651.

¹¹⁷ Ferd olduğu sanılan bir hadisin, câmi', müsned, sünen ve cüz gibi çeşitli hadis kitaplarında yapılan araştırma sonunda mana yönünden bir benzerine rastlanırsa, bu benzer hadise şahid denir. Bkz. Koçyiğit, Talat, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 435.

Müslim, Ebû Dâvud, et-Tirmizî, en-Nesâ'î hadisi nakledenler arasındadır.¹¹⁸ Bazı hadislerde de Hz. Peygamber'e herhangi bir soru yöneltilmemiş olup onu işitenler genel olarak namazın ilk vaktinde kılınmasının faziletine dair onun sözlerini haber vermektedir. Bu hadislerin sahabi ravisi genellikle Ümmü Ferve ve İbn 'Umer'dir. Aralarında bazı farklılıklar bulunmakla birlikte bu gruptaki hadisler Aḥmed b. Ḥanbel'in *Müsned*'inde, eṭ-Ṭaberânî (ö. 360/971)'nin, *Mu'cemu'l-kebir*'inde ve *Mu'cem'ul-evsaṭ*'ında, ed-Dâreḩuṭnî'nin *Sünen*'inde, el-Ḥâkim (ö. 405/1014)'in, *el-Müstedrek*'inde bulunur.¹¹⁹ Ayrıca el-Elbânî'nin incelediği *Târîḩu İşbahân*'daki Ebû Nu'aym rivayetinin metni de bu şekildedir. 'Alî b. Maḩmûd > 'Abdurraḩman b. Ḥasan b. Mûsâ > Aḩmed b. Yahyâ es-Sûfî > Leyṣ b. Ḥâlid el-Belhî > İbrâḩim b. Rüstem > 'Alî el-Ġavvâs > Nafi' > İbn 'Umer > Resûlullah tarikiyle nakledilen bu rivayetle ilgili el-Elbânî hadisin ravilerinden İbrahim b. Rüstem hakkında İbn 'Adiyy'in *münker'ül hadîṣ*, ed-Dâreḩuṭnî'nin *leyse bi ḩaviyy* demesi onun için bu isnadı zayıf saymaya yeterlidir.

el-Elbânî et-Tirmizî'nin *Sünen*'de naklettiği hadisi ise onu rivayet edenlerden rical alimlerinin genel olarak olumsuz görüş beyan ettikleri ve hadis uydurmakla itham ettikleri Yâ'ḩûb b. Velîd sebebi ile uydurma kabul etmektedir.¹²⁰ Diğer yandan et-Tirmizî hadisin değerlendirmesinde Yâ'ḩûb b. Velîd hakkında görüş beyan etmezken, 'Abdullah b. 'Umer el-'Umerî hakkında hadis ehlinin cerḩe işaret eden *leyse bi ḩaviyy*¹²¹ lafzını kullandıklarını nakleder. el-Elbânî ise 'Abdullah b. 'Umer el-'Umerî hakkında herhangi bir şey söylememiştir.

¹¹⁸ Örnekler için bkz: 'Abdurrezzâḩ b. Hemmâm eṣ-Şan'ânî, *el-Muşannef*, thk. Ḥabîburraḩman A'zâmî, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1983, c. 1, s. 582, hadis no: 2217; İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir b. 'Abdullah b. Muḩammed b. İbrâḩim, *el-Kitâbu'l-Muşannef fi'l-eḩadîṣ ve'l-âṣâr*, nşr. Yusuf el-Ḥût, Mektebetü'r-Rüṣd, Beyrut 1989, c. 1, s. 280, hadis no: 3219; el-Buḩârî, *Cihâd ve Sîre*, 1; Müslim, *İman*, 137, 138, 139; et-Tirmizî, *Şalât*, 13; Ebû Dâvud, *Şalât*, 9; İbn ḩibbân, *Şaḩîḩu İbn ḩibbân*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993, c. 4, s. 339 ve 343, hadis no: 1475 ve 1479; el-Ḥâkim, Ebû 'Abdullah İbnü'l-Beyyi Muḩammed en-Neysâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Şaḩîḩayn*, thk. Muṣṭafâ 'Abdulḩadir 'Aṭâ, *Şalât, Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye*, Beyrut 1990, c. 1, s. 300-301, hadis no: 674, 675, 676, 677, 679.

¹¹⁹ el-Ḥâkim, c.1, s. 301, hadis no: 678.

¹²⁰ el-Elbânî, *Da'ıfu Süneni't-Tirmizî*, Mektebetü'l-Me'ârif, Riyad 2000, s. 33; *İrvâ*, s. 287-290, *Da'ıfu't-Terḩîb ve't-terḩîb*, Mektebetü'l-Me'ârif, Riyad 2000, c. 1, s. 121; *Da'ıfu Câmi' 'iş-ṣaḩîr ve ziyadetuh*, Mektebetü'l-İslamiyye, Beyrut 1979, c. 6, s. 55 hadis no: 6177; et-Tebrîzî, Muḩammed b. 'Abdullah el-ḩaṭîb, *Mişkatu'l-meṣâbih*, thk: Muḩammed Nâşıruddîn el-Elbânî, Mektebetü'l-İslâmiyye, Dımeşḩ 1961, c. 1, s. 192.

¹²¹ İbn Ebî ḩâtim'in tertibine göre cerḩin ikinci mertebesindeki lafızlara tekabül eder. Hakkında bu cerḩ lafzı kullanılan ravi, İbn Ebî ḩâtim'e göre cerḩin birinci mertebesinde yer alan lafızlardan

Küttüb-i Sitte müelliflerinden et-Tirmizî ve İbn Mâce'nin rivayette bulunduğu Ya'kûb b. Velîd hakkında rical âlimlerinin görüşleri ittifak ile olumsuzdur. El-Elbânî et-Tirmizî'nin *Sünen*'inde mevcut olan ve isnadında Ya'kûb b. Velîd'in yer aldığı iki hadise de uydurma hükmünü verirken¹²², İbn Mâce'deki hadislerden birine bu hükmü vermiş¹²³, diğerinin et-Tirmizî, Ebû Dâvud, el-Ḥumeydî (ö. 219/834) gibi alimlerin eserlerinde farklı isnadla şahidinin bulunmasından ötürü sahih olduğuna karar vermiştir.¹²⁴ Bu bağlamda onun metodunda *şâhid* hadislerin yerinin önemli olduğunu söyleyebiliriz.¹²⁵ Nitekim el-Elbânî daha sonra sahabi ravileri Cerîr b. 'Abdullah, Ebû Maḥzûre, Enes b. Mâlik, 'Abdullah İbn 'Abbas ve İbn 'Umer olmak üzere hadisin başka zayıf isnadlarla da nakledildiğini haber vermektedir. Fakat bu rivayetler de ona göre *şâhid* niteliğinde değildir. İncelediği isnadların metinlerine bakılırsa, soru cevap formundaki rivayetleri hadisin değerlendirmesine dahil etmediği görülecektir. Hâlbuki bu rivayetlerin belirgin farkı soru içermesidir. Bu bağlamda eğer Hz. Peygamber'e herhangi bir soru yöneltmeden onu işitenlerin genel olarak namazın ilk vaktinde kılınmasının faziletine dair naklettikleri sözler et-Tirmizî hadisinin tahriri altında değerlendirilecekse aralarında pek fark bulunmayan bu soru cevap formundaki hadisler de incelemeye tabi tutulmalıdır. 'Abdurrezâk'ın ve İbn Ebî Şeybe'nin *Muşannef*'leri gibi erken dönem kaynaklarında da yer alan bu grup hadisleri genellikle sahabi Ümmü Ferve'ye ve 'Abdullah b. Mes'ud'a ulaşmaktadır. Onun diğer eserlerinden anlaşılmaktadır ki, Ümmü Ferve hadisleri senedlerinde bulunan *meçhûl* yahut zayıf ravilerden dolayı zayıfken, 'Abdullah b. Mes'ud'a ulaşan hadisler sağlam

biriyile cerhedilen ravinin altındadır. Hadisleri ancak itibar için yazılır. Bkz: *el-Cerḥ ve't-Ta'dil*, c. 1, s. 37.

¹²² Bu hadislerden diğeri: et-Tirmizî, Eṭ'ime, 47, hadis no:1859.

¹²³ el-Elbânî, *Da'ifu Sünen-i İbn Mâce*, Mektebetü'l-Me'ârif, Riyad 1997, s. 103; *Silsiletü'l-eḥadişi'd-ḍa'ife ve'l-mevḍu'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, Riyad 1992, c. 1, s. 680.

¹²⁴ el-Elbânî, *Şaḥîhu Sünen-i İbn Mâce*, Mektebetü'l-Me'ârif, Riyad 1997, c. 3, s. 131; *Silsiletü'l-eḥadişi's-şâhiha ve şey'ün min fiḫihâ ve fevâ'idihâ*, Riyad 1992, c. 1, s. 124-125.

¹²⁵ Emin Kameruddîn, el-Elbânî'nin Müslim'in *Şaḥîh*'inde bulunan hadislerle dair değerlendirmelerini, seçtiği birkaç hadis üzerinde klasik hadis usulü metodu ve oryantalistlerin hadisleri tarihlendirme metodlarını uygulayarak incelemiştir. Böylece el-Elbânî'nin değerlendirmelerini, ne ölçüde geleneksel metoda göre yaptığı ve yine ne ölçüde bu metoda aykırı hareket ettiği sonucuna varacağını ifade eden Kameruddin araştırmasında el-Elbânî'nin hadis değerlendirme metodunda *şâhid* hadislerin önemine işaret eder. Bkz: *The Reliability of Ḥadith-Transmission A Re-examination of Ḥadith-Critical Methods*, Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn, Germany 2005, s. 57-67. Ayrıca "Nâşiruddîn al-Albânî On Muslim's Şaḥîh: A Critical Study of His Method", *Islamic Law and Society*, c. 11, sayı 2, Leiden 2004, s. 149-176.

isnadlarından dolayı *şahîh*dir.¹²⁶ Dolayısıyla ‘Abdullah b. Mes‘ud’un rivayetleri Ümmü Ferve hadisleri için *şâhid* konumundadır. Nitekim el-Elbânî’de senedlerinde *meçhul* ve zayıf raviler olmasına rağmen Ümmü Ferve hadislerini de *şahîh* kabul etmiştir. Çoğunlukla herhangi bir sorunun yer almadığı, onu işitenlerin naklettikleri namazın ilk vaktinde kılınmasının faziletine dair sözleri de kapsayan ve *şahîh* kabul edilen bu hadisler normal olarak kapsadıkları söz konusu hadisler için de *şâhid* kabul edilebilir özelliktedir.

Aslında hadisi uydurma kabul eden tek kişi el-Elbânî değildir. *Sünen* muhakkiki Ahmed Muhammed Şâkir hadise dair verdiği dipnotta, bu hadisin muhaddisler indinde *batıl* olduğu, *şahîh* kategorisine girmediğini ifade eder.¹²⁷ Daha ötesi İmam Şâfi‘î’nin bu hadisi *İhtilâfu’l-hadis* adlı eserinde birkaç kez isnadsız bir şekilde delil olarak zikretmesine ve yine onun bu hadisi konu ile ilgili delillerin en sağlamı sayması karşısında hayretler içinde kaldığını belirtmektedir.¹²⁸ Yine hadis et-Tirmizî’de geçtiği şekliyle uydurma hadislere dair yazılan kitaplardan el-Makdisî (ö. 507/1113)’nin *Ma‘rifetü’l-tezkîre* adlı eserinde geçmektedir.¹²⁹

Sünen şârihi İbnü’l-‘Arâbî (ö. 543/1149) hadisin bir benzerinin Ebû Bekir Şıddık tarafından da rivayet edildiğini haber verir ve onun hadis hakkındaki; Allah’ın rızasının muhsinler için, affının ise gevşek ve kusurlu davrananlar için olduğu gerekçesiyle kendilerine Allahın rızasının daha sevimli olduğu şeklindeki sözlerini nakleder.¹³⁰ et-Tirmizî’nin Ya‘kûb b. Velîd’i görmezden gelip hadisi illetli kabul etmemesine şaşırان bir diğer *Sünen* şârihi el-Mübârekfûrî (ö. 1353/1934), hadisin, namazın ilk vaktinde kılınmasının faziletine dikkat çektiği üzerinde durur.¹³¹

¹²⁶ el-Buhârî, Müslim, et-Tirmizî, en-Nesâ‘î, Ebu Ya‘lâ hadisi bu senedle nakletmiştir.

¹²⁷ Batıl kavramı; doğru olmayan, hiçbir aslı ve esası bulunmayan boş şey manasında olup mevzu hadislerin tavsîfinde kullanılmıştır. Bkz. Koçyiğit, Talat, Hadis Terimleri Sözlüğü, s. 57.

¹²⁸ et-Tirmizî, *Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, I, s. 322.

¹²⁹ el-Makdisî, Ebu’l Fağl b. Muhammed b. Tâhir, *Ma‘rifetü’l-tezkîre fi’l-ehâdisi’l-mevdû‘a*, thk. İmadüddîn Ahmed Haydar, Müessesetü’l-Kütübî’s-Şekafiye, Beyrut 1985, s. 130, hadis no: 326

¹³⁰ İbnü’l ‘Arâbî, Ebû Bekîr Muhammed, *‘Arıdatu’l-ahvezî fi şerhi’t-Tirmizî*, Dârü’l-kütübî’l-‘İlmiyye, Beyrut t.y., c. 1, s. 283.

¹³¹ el-Mübârekfûrî, *Tuhfetü’l-ahvezî bi şerhi Câmi’i’t-Tirmizî*, Daru’l-Fıkr, t.y, c. 1, s. 516-517. Diğer şerhlerde farklı bilgi yer almamaktadır. Bkz: İbn ‘Abdilberr, Ebû ‘Umer Yûsuf b. ‘Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî, *el-İstizkâr*, thk. ‘Abdülmuc‘î Emin Kâ‘acî, Dârü’l-‘Ukûbeybe, Beyrut 1993, c. 1, s. 212, 213, hadis no: 243; ‘Aynî, Ebû Muhammed Bedreddîn Maħmûd b. Ahmed b. Mûsâ el-Hanefî, *‘Umdetü’l-‘Kârî şerhi Şahîhi’l-Buhârî*, thk. ‘Abdullah Maħmûd Muhammed ‘Umer, Dârü’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, Beyrut 2001, c. 5, s. 21-22; el-Münâvî, Zeynüddîn Muhammed ‘Abdürraûf b. Tâcilarifin b. ‘Alî, *Feydu’l-kadîr şerhi’l-Câmi’i’s-Şağîr*, Daru’l-Ma‘rife, Beyrut 1972, c. 6, s. 376,

Hadisin metinlerinin içerdikleri birbirlerinden farklı *harf-i cer*ler her ne kadar âlimler arasında namazın vakti içinde mi yoksa ilk vaktinde mi kılınmasına teşvik edildiği yönünde bazı fikir ayrılıklarına sebep olsa da, konu ile ilgili diğer rivayetler namazın vaktinin evvelinde kılınmasının kastedildiğini açıklığa kavuşturmuştur. “Ortası”, “sonu” gibi sembolik ifadelerin yer aldığı rivayetler için destekleyici sağlam tarikler diğer rivayet kaynaklarında mevcut olmasa da bu rivayet mana bakımından fazlaca desteklenmiştir. Rivayetin hadis literatüründeki yeri başlığı altında incelenen rivayetler de dahil olmak üzere pek çok şahidin söz konusu olması ve metnin problemsiz olması bu rivayetin muhaddisler tarafından uydurma olarak değerlendirilmesini zorlaştırmış, her ne kadar isnadının zayıf, dolayısıyla hadisin *şahîh* olmadığı yönünde görüş beyan etseler de, rivayeti, *mevdu‘ât* kitaplarında zikretmekten imtina etmişlerdir.

Rivayetin incelenmesi sonucunda ortaya çıkan tablo şu şekildedir:

Uydurma Olduğunu Söyleyenler	Nedeni	Ravi	Kusuru	Literatürdeki Yeri	et-Tirmizî'nin Hükümü
Ṭahir el-Maḳdisî, el-Elbânî	Zayıf ravi	Ya‘qub b. Velid	Kezzâb, münkerü'l hadîs olduğu söylenmiştir.	ed-Darekuṭnî, el- Beyḫakî	Ġarîb

2.2.2 İkinci Rivayet

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ سَعْدِ بْنِ طَرِيفٍ عَنْ عُمَيْرِ بْنِ مَأْمُونٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ : تُحْفَةُ الصَّائِمِ الدَّهْنُ وَالْمِجْمُرُ

Ḥasan b. ‘Alî’den rivayete göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:
*Oruçlunun hediye koku cinsinden sürünülecek şeyler, tütsülenecek malzemelerdir.*¹³²

2.2.2.1 Ravi Değerlendirmesi

Aḫmed b. Menî‘^{c133}

hadis no: 9684; el-Keşmîrî, Muḫammed Enver Şâh b. Mu‘azzam Şah, *el-‘Urfü’s-şezî ‘alâ Câmi‘i’t-Tirmizî*, Dâru İḫyâi’t-Turaşî’l-‘Arabî, Beyrut 2004, c.1, s. 187-188 ve *Me‘ârifü’s-sünen şerḫ-i Süneni’t-Tirmizî*, Mektebetu Benûriyye, Karaçi t. y, c. 1, s. 84-86.

¹³² et-Tirmizî, Şavm, 77.

Ebû Mu‘aviye (ö. 195/810)

Ebû Mu‘aviye Muhammed b. Hâzım et-Temîmi *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin tamamının kendisinden hadis rivayet ettiği bir ravidir. Aḥmed b. Ḥanbel’e göre Ebû Mu‘aviye’nin A‘meş’ten rivayet ettikleri dışında kalan hadisleri *muḫtarib*dir.¹³⁴ ‘İclî (ö. 261/875) *şika* olduğunu fakat irca‘ görüşünü benimsediğini söylemiş Ebû Dâvud irca‘ konusunda en-Nesâ’i ise *şika* olduğu noktasında ‘İclî ile hem fikirdir.¹³⁵

Sa‘d b. Ṭarîf

et-Tirmizî ve İbn Mâce'nin rivayette bulunduğu Sa‘d b. Ṭarîf hakkında Aḥmed b. Ḥanbel ve Ebû Dâvud *da‘ifu'l hadîs* tabirini kullanırken, en-Nesâ’i *metrûk* olduğunu söylemiştir. Ebû Hâtim *zayıf ve münker* olduğunu haber vermiştir.¹³⁶

‘Umeyr b. Me‘mûn

et-Tirmizî’nin kendisinden sadece bir hadis rivayet ettiği ‘Umeyr b. Me‘mûn b. Zürâre et-Temîmî’nin *cerḥ* veya *ta‘dîl*ine ilişkin herhangi bir şeyin vârid olmadığı el-Buḥârî ve İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938) tarafından ifade edilmiştir. İbn Hibbân (ö. 354/965) ve ez-Zehebî onun için ta‘dil ifadeleri kullanırken, ed-Dârekuṭnî *la şey* demiştir.¹³⁷

Ḥasan b. ‘Alî (ö. 50/670)¹³⁸

¹³³ Bkz. 1. hadisin ravi değerlendirmesi, s. 19-20.

¹³⁴ Hadisleri *muḫtarib*dir manasına gelen bir tabir olup hadis ravilerinin tecrîhinde kullanılan lafızlardandır. *Muḫtarib* hadis ise bir zayıf hadis çeşididir. Bazen bir bazen de birden fazla raviden birbirine aykırı şekilde rivayet edilen, ravileri adalet ve zabt yönünden yakın derecelerde olduklarından da aralarında herhangi birini tercih etme imkanı olmayan hadislerdir. Bkz. Uğur, Mücteba, s. 301-302.

¹³⁵ el-Buḥârî, *et-Tarîḫü'l-kebîr*, Mektebetü'l İslamiyye, Haydarabad 1943, c. 1, s. 74; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, c. 7, s. 246-247; el-Mizzî, c. 25, s. 123-133; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 9, s. 73-78; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 475.

¹³⁶ el-Buḥârî, *et-Tarîḫü'l-kebîr*, c. 4, s. 1956; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, c. 4, s. 87; el-Mizzî, c. 10, s. 271-275; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 231.

¹³⁷ el-Buḥârî, *et-Tarîḫü'l-kebîr*, c. 6, s. 539; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, c. 6, s. 378; el-Mizzî, c. 22, s. 385-387; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 431.

¹³⁸ el-Buḥârî, *et-Tarîḫü'l-kebîr*, c. 2, s. 286; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, c. 3, s. 19; el-Mizzî, c. 6, s. 220-257; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 3, s. 245-279; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 162.

2.2.2.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri

Hadis rivayet kaynaklarında sadece aynı senet ve metinle yer almaktadır. Ebû Ya'âlâ, et-Taberânî ve el-Beyhakî (ö. 458/1066) hadisi aynı senetle eserlerinde nakletmişlerdir.¹³⁹

2.2.2.3. Hadisin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî **Ahmed b. Menî'** > **Ebû Mu'aviye** > **Sa'd b. Tarîf** > **'Umeyr b. Me'mûn** > **Hasan b. 'Alî** > **Resûlullah** senedi ile naklettiği hadise *ğarîb* hükmünü vermiş, senedinin sağlam olmadığını söylemiştir.

el-Elbânî uydurma hükmünü Sa'd b. Tarîf ve 'Umeyr b. Me'mûn sebebiyle vermiştir.¹⁴⁰ et-Tirmizî'nin garip hükmünün sebebi de hadisin sadece Sa'd b. Tarîf tarikiyle bilinmesi ve Sa'd b. Tarîf ve 'Umeyr b. Me'mûn sebebiyle isnadının zayıf olmasıdır.

İbn 'Adiyy hadisi Sa'd b. Tarîf'in tercemesi altında ondan gelen muhtelif hadislere yer verdikten sonra onun 'Umeyr b. Me'mûn'dan gelen hadislerinin, kendisinden başka kimse tarafından rivayet edilmediğini ve onların hepsinin çok zayıf olduklarını söylemiştir.¹⁴¹ İbnü'l-Cevzî ve ez-Zehebî de hadisin ravilerinden dolayı zayıf olduğunu ifade etmişlerdir ancak buna rağmen hadis, *mevdu'ât* kitaplarının hiçbirinde yer almamaktadır.

Rivayetin incelenmesi sonucunda ortaya çıkan tablo şu şekildedir:

Uydurma Olduğunu Söyleyenler	Nedeni	Ravi	Kusuru	Literatürdeki Yeri	et-Tirmizî'nin Hükmü
el-Elbânî	Zayıf	Sa'd b. Tarîf,	Sa'd b. Tarîf için da'ifu'l-	Ebû Ya'âlâ, et-	Ğarîb

¹³⁹ Ebû Ya'âlâ, Ahmed b. 'Alî b. el-Müşenna el-Mevşilî, *Müsnedu Ebî Ya'âlâ*, thk. Hüseyin Selîm Esed, Dârü'l-Me'mun li't-Türaş, Dımaşk 1986, c. 12, s. 134-135, hadis no:6763; et-Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyub el-Lahmi, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Hamdî 'Abdulmecîd es-Selefi, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire t.y., c. 3, s. 91, hadis no: 2751; el-Beyhakî, *Şu'abu'l-îmân*, thk. Ebû Hacer Muhammed Zağlûl, Dârü'l-Kütübü'l-'İlmiyye, Beyrut 1990, c. 3, s. 420-421, hadis no: 3958-3959.

¹⁴⁰ el-Elbânî, *Da'ifu Süneni't-Tirmizî*, s. 86-87; *Silsiletü'l-eğâdisi'd-da'ife*, c. 6, s. 105-106, hadis no: 2596. Bu hadisin isnadı için Şu'ayb el-'Arna'ût, Sa'd b. Tarîf sebebiyle zayıftır demiştir. Bkz. et-Tirmizî, *el-Câmi'u'l-kebir*, thk. Şu'ayb el-Arna'ût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2009, c. 2, s. 320-321, hadis no: 812.

¹⁴¹ İbn 'Adiyy, c. 3, s. 1186-1188.

	ravi	‘Umeyr b. Me’mûn	hadîs, metrûk tabirleri kullanılmıştır.	Ṭaberânî, el-Beyhâkî’	
--	------	------------------	---	-----------------------	--

2.2.3 Üçüncü Rivayet

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ حَدَّثَنَا يَغْقُوبُ بْنُ الْوَلِيدِ الْمَدَنِيُّ عَنِ ابْنِ أَبِي ذَنْبٍ عَنِ الْمُقْبِرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ الشَّيْطَانَ حَسَّاسٌ لِحَاشٍ فَاخْذَرُوهُ عَلَى أَنْفُسِكُمْ مَنْ بَاتَ وَفِي يَدِهِ رِيحٌ غَمْرٍ فَأَصَابَهُ شَيْءٌ فَلَا يَلُومَنَّ إِلَّا نَفْسَهُ

Ebû Hureyre'den rivayete göre Nebî aleyhisselam şöyle buyurmuştur: *Şeytan) hassas ve yalayıp yok edicidir, kendinizi ondan koruyun. Her kim elinde yemek bulaşığı ve kokusu varken yatıp uyursa ve geceleyin kendisine bir şey olursa kendisinden başka kimseyi suçlamasın.*¹⁴²

2.2.3.1 Ravi Değerlendirmesi

Ahmed b. Menî¹⁴³

Ya‘kûb b. Velîd¹⁴⁴

İbn Ebî Zî’b (ö. 158/774)

Kütüb-i Sitte müelliflerinin hepsi Muhammed b. ‘Abdurrahman b. Ebî Zî’b’den rivayet etmişlerdir. Yahyâ b. Ma‘în Ebi Zî’b’in *şika* olduğunu söylemiştir. Ahmed b. Hanbel de *şika* ve doğru sözlü olduğunu, Sa‘îd b. el-Müseyyeb (ö.94/713)’e benzediğini ve rical tenkidi dışında Mâlik b. Enes’den daha faziletli olduğunu söylemiştir. En-Nesâ’î onun *şika* olduğunu söylemiş, İbn Hıbbân onu *Şikâat*’ta zikretmiştir. İbn Hacer *şika* ve *faķih* olduğunu nakletmiştir.¹⁴⁵

Maķbûrî (ö. 117/735)

Rical alimleri, kendisinden tüm *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin rivayette bulunduğu Sa‘îd b. Ebî Sa‘îd Keysân el-Maķbûrî’nin güvenilir ve doğru sözlü

¹⁴² et-Tirmizî, Eṭ’ime, 48.

¹⁴³ Bkz. 1. hadisin ravi değerlendirme, s. 19-20.

¹⁴⁴ Bkz. 1. hadisin ravi değerlendirme, s. 20.

¹⁴⁵ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 1, s. 152; el-Mizzî, c. 25, s. 630-644; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 7, s. 139-149; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 493.

olduğunu söylemişlerdir. el-Vâkidî vefatından 4 yıl önce *ihtilâta* maruz kaldığını nakletmiştir.¹⁴⁶

Ebû Hureyre¹⁴⁷

2.2.3.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri

İncelediğimiz hadisi bu şekliyle el-Hâkim *el-Müstedrek*'de aynı senet ve metinle nakletmiş ve hadisin el-Buḥârî ve Müslim'in şartlarına göre *şahîh* olduğunu söylemiştir.¹⁴⁸ Ayrıca İbn Ca'd *Müsned*'de bu hadisi aynı senetle nakletmiştir. Ancak onun metninin et-Tirmizî'nin metninden farkı **ب** yerine **م** kelimesinin bulunmasıdır.¹⁴⁹

Hadisin ikinci kısmı ise rivayet kaynaklarında pek çok farklı senet ve metinlerle yer almaktadır. el-Buḥârî *Edebü'l-Müfred*'de olmak üzere, 'Abdurrezâk (ö. 211/826), İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), ed-Darîmi (ö. 255/868), İbn Mâce (ö. 273/886), Ebû Dâvud (ö. 275/889), en-Nesa'î (ö. 303/915), Ebû Ya'îlâ (ö. 307/919), İbn Hibbân (ö. 354/965), et-Ṭaberânî (ö. 360/971), el-Beyhaḳî (ö. 458/1066) incelemeye çalıştığımız bu hadisi farklı senetlerle ve metinlerindeki küçük farklılıklarla birlikte eserlerinde nakletmişlerdir.¹⁵⁰

2.2.3.3 Hadisin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî **Ahmed b. Menî'** > **Ya'kûb b. Velîd** > **İbn Ebî Zî'b** > **Maḳbûrî** > **Ebû Hureyre** > **Resûlullah** tarikiyle naklettiği hadisin bu haliyle *ğarîb* olduğunu söylemiştir.

¹⁴⁶ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebir*, c. 3, s. 474; İbn Ebi Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, c. 4, s. 57; el-Mizzî, c. 10, s. 466-472; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 5, s. 216-217; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 236.

¹⁴⁷ el-Mizzî, c. 34, s. 366-379; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 2, s. 578-632; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 680-681.

¹⁴⁸ el-Hâkim, *el-Müstedrek*, c. 4, s. 132-133, hadis no: 7127, 7198.

¹⁴⁹ İbn Ca'd, Ebu'l Hasan 'Ali b. Ca'd b. 'Ubeyd el-Cevherî, *Müsnedü İbn Ca'd*, thk. 'Abdülmeḳdî b. 'Abdulḳâdir b. 'Abduhâdi, Mektebetü'l-Felâḥ, Kuveyt 1985, c. 2, s. 961, hadis no. 2768.

¹⁵⁰ el-Buḥârî, *Edebü'l-müfred*, thk. Keman Yusuf el-Hût, Alemü'l-Kütüb, Beyrut 1985, s. 405, hadis no: 1224-1225; Ma'mer b. Râşid, Câmî', ('Abdürrezzâk b. Hemmâm'ın, *el-Muşannef'i içinde*)Thk. *Muṣtafâ el-A'zamî, el-mektebetü'l-islâmî, Beyrut 1983*, c. 11, s. 38 ve 437, hadis no: 19840, 20939; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, c. 2, s. 537; İbn Ebî Şeybe, *Muşannef*, Edeb, c. 5, s. 293, hadis no: 26216, 26218; ed-Darîmî, *Sünenü'd-Dârimî*, et'ime, 27; İbn Mâce, Ebû 'Abdullah Muḥammed b. Yezîd er-Rebei el-Ḳazvinî, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, Et'ime, 22; Ebû Dâvud, Et'ime, 53; en-Nesâ'î, Ebû 'Abdirrahman Ahmed b. 'Alî b. Şu'ayb, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Kitâbu'd du'â'i ba'de'l-eklî, h. No: 6905, 6906, 6907; İbn Hibbân, *Şahîh*, Kitâbu'z-ziyne, c. 12, s. 329, hadis no: 5521; et-Ṭaberânî, *Mu'cemü'l-evsat*, Dâru'l Haremeyn, Kahire 1995, c. 5, s. 324-325, hadis no: 5441; el-Beyhaḳî, *Şu'abu'l-îman*, c. 5, s. 70-71, hadis no: 5811-5817.

Birinci hadisimizin senedinde de bulunan ve rical alimlerinin hakkında ittifakla olumsuz görüş bildirdikleri Ya'kûb b. Velîd, bu hadisin uydurma kabul edilmesinin sebebidir.¹⁵¹

et-Tirmizî'nin hadise dair hükmünün yanında haber verdiği Süheyl b. Ebî Şalih hadisi ise el-Buḥârî 'nin *Edebü'l-Müfred*'de, İbn Ebî Şeybe, Ahmed b. Hanbel, ed-Darîmi, İbn Mâce, Ebû Dâvud ve İbn Hibbân'ın da eserlerinde nakletmiş oldukları ve hadisin sadece ikinci kısmının rivayet edildiği, " إِنَّ الشَّيْطَانَ حَسَّاسٌ لِحَاشٍ فَاحْذَرُوهُ عَلَى أَنْفُسِكُمْ " ibaresinin bulunmadığı hadistir. Bununla birlikte Süheyl b. Ebî Şâlih hadisinin metni de ufak farklılıklarla rivayet edilmiştir. Ancak bu farklılıklar, kelimelerin yerine eş anlamlı kelimelerin kullanılmış olmasından ve bazı kelimelerin takdim ve tehirinden ibarettir. Muhakkikler, sahabi ravisinin Ebû Hureyre olduğu bu hadisin senedinin *şahîh* olduğu görüşündelerdir.¹⁵² et-Tirmizî'nin incelediğimiz hadisin akabinde naklettiği ve hadisi sadece bu vecihden A'cmeş'ten bildiklerinden dolayı garip hükmünü verdiği hadis de Ebû Hureyre'den rivayet edilmiştir ancak senedi daha farklıdır. el-Ḥâkim de hadisi bu senedle *el-Müstedrek*'de nakletmiştir.

Kaynaklarda hadisin ikinci kısmının farklı isnadlarını incelediğimizde hadisi Hz Peygamber'den Ebû Hureyreden başka İbn 'Abbâs, Ebû Sa'îd el-Ḥudrî, Hz. 'Â'îşe, Hz. Fâtıma, 'Ubeydullah b. 'Abdullah'ın da rivayet ettiğini görmekteyiz. el-Elbânî'nin hadisleri değerlendirmede *şâhid* hadisleri bir kriter olarak kabul ettiğini göz önünde bulundurursak hadisin bu bölümüyle ilgili farklı tariklerle ve farklı metinlerle nakledilen tüm bu rivayetleri de, incelediğimiz hadisin ikinci kısmı için *şâhid* konumunda kabul edeceği anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. Fâtıma'dan nakledilen dışında bu rivayetlerin tümünü *şahîh* olarak değerlendirmiştir.¹⁵³ Ancak ilk kısım için destekleyici herhangi bir rivayet yoktur. Dolayısıyla onun uydurma hükmünü verdiği sadece hadisin ilk kısmıdır. O el-Buḥârî ve Müslim'in şartlarına uymayan Ya'kûb b. Velîd'in rivayetine *şahîh* değerlendirmesini yapan el-Ḥâkim'i ve el-Münzirî'yi de eleştirmiştir.

¹⁵¹ el-Elbânî, *Silsiletü'l-eḥâdîsi'd-da'îfe*, c. 12, s. 45-51, hadis no: 5533; *Da'ifu't-Tirmizî*, s. 177.

¹⁵² el-Elbânî, Şu'ayb el-Arna'ût ve Hüseyin Selim Esed hadisin isnadının *şahîh* olduğunu söylemiştir.

¹⁵³ Onun bu hadise dair hükmü *hasen li ğayrihi* şeklindedir.

İncelediğimiz hadis isnadının zayıflığından ötürü genellikle sadece ikinci kısmın rivayet edildiği hadislerle birlikte değerlendirilmiş, ve söz konusu rivayetlerin sahih isnadlarına binaen hadisimizle ilgili de müsbet görüş serdedilmiştir.¹⁵⁴ Ancak ez-Zehebî (ö. 748/1348) Ya'kûb b. Velîd sebebiyle hadisin uydurma olduğu şeklindeki değerlendirilmesiyle hadisin *şahîh* olduğunu söyleyen muhaddislerden ayrılmıştır.¹⁵⁵ Muhakkik Şu'ayb el-ʿArnaʿût da Ya'kûb b. Velîd hakkında söylenenler nedeniyle hadisin senedi için *da'ifun cidden* demiş, bununla birlikte uydurma hadise de benzediğini söylemiştir.¹⁵⁶

Rivayetin incelenmesi sonucunda ortaya çıkan tablo şu şekildedir:

Uydurma Olduğunu Söyleyenler	Nedeni	Ravi	Kusuru	Literatürdeki Yeri	et-Tirmizî'nin Hükmü
el-Elbânî	Zayıf ravi	Ya'kûb b. Velîd	Kezzâb ve münkerü'l hadîş olduğu söylenmiştir.	el-Hâkim	Çarîb

2.2.4 Dördüncü Rivayet

حَدَّثَنَا سَلَمَةُ بْنُ شَيْبٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ إِبرَاهِيمَ الْغَفَارِيُّ الْمَدَنِيُّ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ الْمُتَكَدِّرِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ نَشَرَ اللَّهُ عَلَيْهِ كَنَفَهُ وَأَدْخَلَهُ جَنَّتَهُ رَفِقٌ بِالضَّعِيفِ وَشَفَقَةٌ عَلَى الْوَالِدَيْنِ وَإِحْسَانٌ إِلَى الْمَمْلُوكِ

Câbir b. ʿAbdullah dan rivayet edildiğine göre Nebî aleyhisselam şöyle buyurmuştur: *Her kimde şu üç özellik bulunursa Allah o kimseye himayesini artırır ve onu Cennetine koyar. Güçsüzlere yumuşak davranmak, anne babaya şefkat ve elinin altında bulunanlara iyi muamele.*¹⁵⁷

2.2.4.1 Ravi Değerlendirmesi

Seleme b. Şebîb (ö. 247/861)

¹⁵⁴ el-Münâvî, c. 2, s. 357; el-Mübârekfûrî, *Tuhfetu'l-aḥvezi*, c. 5, s. 596-597,

¹⁵⁵ el-Hâkim, *el-Müstedrek*, c. 4, s. 132, hadis no: 7127.

¹⁵⁶ et-Tirmizî, *el-Câmi' u'l kebîr*, thk. Şu'ayb el-ʿArnaʿût, c. 3, s. 614-615, hadis no: 1967.

¹⁵⁷ et-Tirmizî, *Şıfatı'l-Ḳıyâme*, 48.

el-Buḥârî dışında *Kütüb-i Sitte* müellifleri Ebû ‘Abdirrahman Seleme b. Şebîb'den rivayette bulunmuştur. Mekke muhaddislerindedir. Ebû Hâtim doğru sözlü biri olduğunu, en-Nesâ’î onda bir beis görmediklerini söylemiştir. İbn Hıbbân onu *Şikâat*’ında zikretmiştir.¹⁵⁸

‘Abdullah b. İbrâhîm el-Ğıfârî

‘Abdullah b. İbrâhîm b. Ebî ‘Amr el-Ğıfârî’den Ebû Dâvud ve et-Tirmizî rivayette bulunmuştur. Ebû Dâvud ve ed-Dâreketnî onun hadislerinin münker olduğunu, İbn ‘Adiyy rivayetlerinin çoğuna *sîka* kimselerin tabi olmadığını söyler. el-‘Uḳaylî hadislerinde vehmin çoğunlukta olduğunu, İbn Hıbbân onun hadis uydurduğunu söylemiştir.¹⁵⁹

İbrâhîm b. Ebî ‘Amr el-Ğıfârî

Kütüb-i Sitte müelliflerinden sadece et-Tirmizî İbrâhîm b. Ebî ‘Amr el-Ğıfârî’den rivayet etmiştir. Meçhuldür.¹⁶⁰

Ebû Bekir b. el-Münkedir

Ebû Bekir b. el-Münkedir b. ‘Abdullah b. el-Hüdeyr el-Ḳureşî et-Teymî: İbn Mâce hariç *Kütüb-i Sitte* müellifleri ondan rivayette bulunmuşlardır. Ebû Dâvud *sîkalar*dan olduğunu söylemiştir.¹⁶¹

Câbir b. ‘Abdullah (ö. 78/697)¹⁶²

2.2.4.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri

İncelediğimiz bu hadis diğer rivayet kaynaklarında yer almamaktadır.

¹⁵⁸ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 4, s. 85; İbn Ebi Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, c. 4, s. 164; el-Mizzî, c. 21, s. 284-287; ez-Zehabî, *Siyer*, c. 12, s. 256-258; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 247.

¹⁵⁹ el-Uḳaylî, *ed-Du'afâ*, c. 2, s. 624; İbn ‘Adiyy, *el-Kâmil*, c. 4, s. 1506-1508; el-Mizzî, c. 14, s. 274-277; ez-Zehabî, *Mizânu'l-i'tidâl*, c. 4, 56-58; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 295.

¹⁶⁰ el-Mizzî, c. 2, s. 160-161; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 92.

¹⁶¹ İbn Ebi Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, c. 9, s. 342; el-Mizzî, c. 33, s. 143-144; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 624.

¹⁶² el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 2, s. 207; İbn Ebi Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, c. 2, s. 492; el-Mizzî, c. 4, s. 443-454; ez-Zehabî, *Siyer*, c. 3, s. 189-194; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 136.

2.2.4.3 Hadisin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî Seleme b. Şebîb > ‘Abdullah b. İbrâhîm el-Ğıfârî > Ebî > Ebû Bekir b. el-Münkedir > Câbir b. ‘Abdullah > Resûlullah senedi ile naklettiği bu hadise *ğarîb* hükmünü vermiştir. el-Elbânî ‘Abdullah b. İbrâhîm el-Ğıfârî ve babası İbrâhîm b. Ebî ‘Amr el-Ğıfârî sebebiyle bu hadisi *Silsile*'sinde uydurma olarak değerlendirmiştir.¹⁶³ et-Tirmizî ise onun hakkında bir değerlendirme yapmayıp sadece Ebû Bekir b. el-Münkedir'in Muḥammed b. Münkedir'in kardeşi olduğunu belirtmiştir. el-Münâvî ve el-Mübârekfûrî de hadisi ‘Abdullah b. İbrâhîm el-Ğıfârî sebebiyle zayıf olarak değerlendirmişlerdir.¹⁶⁴ el-Münzirî et-Tirmizî'nin *Sünen*'de rivayet ettiği bu hadisin ikinci kısmının da olduğunu haber vermektedir.¹⁶⁵ Buna göre temel hadis kaynaklarında bulunamayan bu hadisin devamı da şöyledir:

ثلاث من كن فيه أظله الله تحت ظل عرشه يوم لا ظل إلا ظله ، الوضوء على المكاره ، و المشي إلى المساجد في
الظلم ، و إطعام الجائع

Rivayetin incelenmesi sonucunda ortaya çıkan tablo şu şekildedir:

Uydurma Olduğunu Söyleyenler	Nedeni	Ravi	Kusuru	Literatürdeki Yeri	et-Tirmizî'nin Hükümü
el-Elbânî	Zayıf ravi	‘Abdullah b. İbrâhîm el-Ğıfârî ve babası İbrâhîm b. Ebî ‘Amr el-Ğıfârî	‘Abdullah b. İbrâhîm el-Ğıfârî'nin hadis uydurduğu ifade edilmiştir. Babası ise meçhuldür.	Diğer kaynaklarda yer almamaktadır.	Ğarîb

¹⁶³ el-Elbânî, *Da‘îfu Süneni't-Tirmizî*, s. 243; *Silsiletü'l-eḥâdisi'd-ḍa‘îfe*, c. 1, s. 209-210, hadis no: 92. Şu‘ayb el-‘Arna‘ût aynı sebeble hadisin isnadı için ḍa‘îfun cidden demiştir. et-Tirmizî, *el-Câmi‘u'l-kebîr*, thk. Şu‘ayb el-‘Arna‘ût, c. 4, s. 474, hadis no: 2662.

¹⁶⁴ el-Münâvî, c. 3, s. 287; el-Mübârekfûrî, *Tuḥfetü'l-aḥveẓî*, c. 7, s. 195-196.

¹⁶⁵ el-Elbânî, *Silsiletü'l-eḥâdisi'd-ḍa‘îfe*, c. 1, s. 210. el-Münzirî, *Terğîb ve't-Terhîb*, c.2, s. 38.

2.2.5 Beşinci Rivayet

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ أَبِي يَزِيدَ الْهَمْدَانِيُّ عَنْ ثَوْرِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : مَنْ عَيَّرَ أَخَاهُ بِذَنْبٍ لَمْ يَمُتْ حَتَّى يَغْمَلَهُ

Mu‘âz b. Cebel'den rivayet edildiğine göre Nebî aleyhisselam şöyle buyurmuştur: *Kim Müslüman kardeşini işlediği bir suçtan dolayı ayıplarsa kendisi de o suçu işlemeden ölmez.*¹⁶⁶

2.2.5.1 Ravi Değerlendirmesi

Ahmed b. Menî^{c167}

Muhammed b. Hasan b. Ebî Yezîd el-Hemdânî

Kütüb-i Sitte içerisinde ondan sadece et-Tirmizî'nin rivayeti bulunmaktadır. Yahyâ İbn Ma‘în onun *şika* olmadığını ve yalan söylediğini nakleder. Ahmed b. Hanbel hadisinin zayıf olduğunu, en-Nesâ‘î de *metruk* olduğunu söylemiştir. Ebû Hâtim onun için, kendi tertibine göre cerhin ikinci mertebesine tekabül eden ve kuvvetli değil manasına gelen *leyse bi kavıyy* tabirini kullanmıştır. İbn Hibbân da *münkerü'l hadîs* olduğunu, *şika* kimselerden *mu‘dal*¹⁶⁸ rivayetlerde bulunduğunu söylemiştir.¹⁶⁹

Şevr b. Yezîd (ö. 150/767)

el-Buḥârî ve *süneni erba‘a* müellifleri Ebû Hâlid Şevr b. Yezîd'den rivayet etmişlerdir. Yahyâ b. Sa‘îd el-Ḳattân ve Yahyâ b. Ma‘în onun *şika* olduğunu söylemiştir. Ebû Hâtim doğru sözlü ve *hâfız* olduğunu söylemiş, İbn ‘Adıyy de onun için *ta‘dîl* ifadeleri kullanmıştır ve hadisinde bir beis görmediğini söylemiştir. Bunun yanında kaderî olmakla itham edilmiştir.¹⁷⁰

¹⁶⁶ et-Tirmizî, Şıfatı'l-Ḳıyâme, 53.

¹⁶⁷ Bkz. 1. hadisin ravi değerlendirme, s. 19-20.

¹⁶⁸ İsnadında birbirini takip eden iki ve daha fazla ravisi düşmüş hadisler *mu‘dal* denir. Bkz. Koçyiğit, Talat, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 382-384.

¹⁶⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, c. 7, s. 225; el-‘Uḳaylî, c. 4, s. 1214-1215; İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, c. 2, s. 287-288; el-Mizzî, c. 25, s. 76-79; ez-Zehebî, *Mizânu'l-i‘tidâl*, c. 6, s. 109-110; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 474.

¹⁷⁰ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 2, s. 181; İbn Ebi Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, c. 2, s. 468; el-Mizzî, c. 4, s. 418-428; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 6, s. 344-345; İbn Hacer, *Takrîb*, s.135.

Ḥâlid b. Ma'dân (ö. 104/722)

Ebû 'Abdullah Ḥâlid b. Ma'dân el-Kelâ'î'den *Kütüb-i Sitte* müellifleri rivayette bulunmuşlardır. İbn Sa'd, el-'Iclî, Ya'qûb b. Şeybe ve en-Nesâ'i onu *şika* olduğunu söyleyerek *ta'dil* etmişlerdir. İbn Ḥibbân da onu *Şikat*'ında zikretmiştir. Ebû Ḥatim *Merâsil*'de Mu'âz'dan rivayetlerinin *mürsel* olduğunu söyler. Nitekim İbn Hacer de onun çok fazla *irsâl*de bulunduğunu söylemiştir.¹⁷¹

Mu'âz b. Cebel (ö. 18/639)¹⁷²

2.2.5.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri

eṭ-Ṭaberânî ve el-Beyhaḳî incelediğimiz bu hadisi aynı senet ve metinle eserlerinde nakletmişlerdir.¹⁷³ Diğer rivayet kaynaklarında ise yer almamaktadır.

2.2.5.3 Hadisin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî **Aḥmed b. Menîc > Muḥammed b. Ḥasan b. Ebî Yezîd el-Hemdânî > Sevr b. Yezîd > Ḥâlid b. Ma'dân > Mu'âz b. Cebel > Resûlullah** senedi ile naklettiği bu hadisin *ğarîb* olduğunu ve senedinin *muttasıl* olmadığını söylemiştir.

el-Elbânî tarafından hadise uydurma hükmünün verilmesinin sebebi isnadın zayıf ravisi Muḥammed b. Ḥasan b. Ebî Yezîd el-Hemdânî'dir.¹⁷⁴ et-Tirmizî ise Ḥâlid b. Ma'dân'ın Mu'âz b. Cebel ile görüşmemiş olmasından dolayı hadisin senedinin *muttasıl* olmadığını söyleyerek hadisi *ğarîb* kabul etmiştir. Nitekim *ṭabaḳât* kitaplarını incelediğimizde rical alimlerinin onun Mu'âz b. Cebel'den rivayetlerinin *mürsel* olduğunu söylediklerini görmekteyiz.

İncelediğimiz bu hadis aynı zamanda *mevdû'ât* kitaplarına da alınmıştır. İbnü'l-Cevzî, el-Maḳdîsî, eṣ-Şağâni, eṣ-Şevkânî, el-Fettenî hadisin uydurma olduğu

¹⁷¹ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebir*, c. 3, s. 176; İbn Ebi Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dil*, c. 3, s. 351; el-Mizzî, c. 8, s. 167-174; eṣ-Zehebî, *Siyer*, c. 4, s. 536-541; İbn Hacer, *Takrîb*, s.190.

¹⁷² el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebir*, c. 7, s. 359; el-Mizzî, c. 28, s. 105-114; eṣ-Zehebî, *Siyer*, c. 1, s. 443-461; İbn Hacer, *Takrîb*, s.535.

¹⁷³ eṭ-Ṭaberânî *Mu'cemu'l-evsaṭ*, c. 7, s. 191, hadis no: 7244; el-Beyhaḳî, *Şu'abu'l-îmân*, c. 5, s. 293, hadis no: 6697.

¹⁷⁴ el-Elbânî, *Da'ifu Süneni't-Tirmizî*, s. 245; *Silsiletü'l-eḥâdisi'd-da'ife*, c. 1, s. 327-328, hadis no:178.

konusunda hem fikirdir.¹⁷⁵ Sünen muhakkiki Şu'ayb el-Arna'ût da hadisin isnadının zayıf olduğunu hatta uydurmaya benzediğini söylemek suretiyle *mevđû'ât* müelliflerine iştirak etmiştir. Onun gerekçesi et-Tirmizî'nin hadisin senedinin muttasıl olmadığı yönünde görüş beyan etmesine neden olan Hâlid b. Ma'dân ile el-Elbânî'nin hadise uydurma hükmünü vermesinin sebebi olan ravi el-Hemdânî'dir.¹⁷⁶

es-Suyûtî, hadisin şahidinin olduğunu söylerken, el-Elbânî ise bu hadisin senedindeki zayıf ravi Şâlih b. Beşîr sebebi ile şahit olarak kabul edilemeyeceğini, bununla birlikte onun başka bir şahidinin olduğunu ancak onun da zayıf olduğunu söyler. Şâlih b. Beşîr hakkında Ebû Dâvud'un onun hadisinin yazılamayacağını ifade ettiği ve diğer rical alimlerinin de olumsuz görüşe sahip oldukları bilinmektedir.¹⁷⁷

el-Beğâvî de hadisin senedinde *inķitâ'* olduğunu vurgulayan alimlerdenidir.¹⁷⁸ el-Mübârekfûrî hadise *munkaṭı'* olduğu halde et-Tirmizî'nin *hasen ğarîb* hükmünü vermesinin¹⁷⁹ sebebinin hadisin başka bir vecihten gelmiş olması veya *muttasıl* senetli bir *şâhid*inin olmasına bağlamıştır.¹⁸⁰

Rivayetin incelenmesi sonucunda ortaya çıkan tablo şu şekildedir:

Uydurma Olduğunu Söyleyenler	Nedeni	Ravi	Kusuru	Literatürdeki Yeri	et-Tirmizî'nin Hükmü
İbnü'l-Cevzi, el-Makdisî, eş-Şağânî, eş-Şevkânî, el-Fettenî, el-Elbânî	Zayıf ravi	Muhammed b. Hasan b. Ebî Yezid el-Hemdânî	Şika olmadığı ve yalan söylediği nakledilmiştir.	eṭ-Ṭaberânî, el-Beyhakî	Ĝarîb ve senedi muttasıl değil.

¹⁷⁵ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'l-mevđû'ât*, thk: Nureddin Şükrü Boyacılar, Mektebetü Ağvâ'i's-selef, Riyad 1997, c. 3, s. 277, hadis no: 1511; el-Makdisî, *Ma'rifetu't-tezkire*, s. 224, hadis no: 844; eş-Şağânî, Ebu'l-Feğâ'il Râdıyyüddin, *Mevđû'âtü's-Şağânî*, thk. Necm 'Abdurrahman Halef, Dâru'l-Me'mun li't-tüeras, Dımeşk 1985, s. 45-46, hadis no: 58; eş-Şevkânî, Ebû 'Abdullah Muhammed b. 'Ali, *el-Fevâ'idü'l-mecmu'a fi'l-ehâdişi'l-mevđû'a*, thk. 'Abdurrahman b. Yaḫyâ el-Yemânî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut t.y., 229, hadis no: 32; el-Fettenî, Cemâluddin Muhammed Ṭâhir b. 'Alî el-Hindî, *Tezkiretü'l-mevđû'ât*, Emin Demc, Beyrut t.y., s. 171.

¹⁷⁶ et-Tirmizî, *el-Câmi'u'l-kebîr*, thk. Şu'ayb el-Arna'ût, c. 4, s. 480, hadis no: 2671.

¹⁷⁷ el-Buḫârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 4, s. 273; İbn Ebi Hâtim, *el-Cerḫ ve't-ta'dîl*, c. 4, s. 395; el-Mizzî, c. 13, s. 16-23; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 271.

¹⁷⁸ el-Münâvî, c. 6, s. 183.

¹⁷⁹ et-Tirmizî'nin hadise dair hükmü Tuḫfetü'l-aḫvezî'de hasen ğarîb şeklindedir.

¹⁸⁰ el-Mübârekfûrî, c. 7, s. 205-206.

2.2.6 Altıncı Rivayet

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حُمَيْدٍ الرَّازِيُّ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُعَلَّى حَدَّثَنَا زِيَادُ بْنُ خَيْثَمَةَ عَنْ أَبِي دَاوُدَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَخْبَرَةَ عَنْ سَخْبَرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ طَلَبَ الْعِلْمَ كَانَ كَفَّارَةً لِمَا مَضَى

Hız. Sahbere'den rivayete göre, Nebî aleyhisselam şöyle buyurmuştur: *Her kim dinî ilim tahsili için yola koyulursa, bu yaptığı iş geçmiş günahlarına keffâret olur.*¹⁸¹

2.2.6.1 Ravi Değerlendirmesi

Muhammed b. Humejd er-Râzî (ö. 248/862)

Ebû Dâvud, et-Tirmizî ve İbn Mâce ondan rivayet etmiştir. Rical alimlerinin hakkında hem *cerh* hem *ta'dil* ifadeleri vardır. Yahyâ b. Ma'în onun *şika* olduğunu ve herhangi bir beis olmadığını ifade ederken, Ya'qûb b. Şeybe münkerlerinin çok olduğunu söylemiştir. el-Buḥârî kendine göre hadisleri yazılmaz ve itibara alınmaz anlamına gelen *fihî naẓar* tabirini kullanmıştır.¹⁸² en-Nesâ'î ve el-Cûzecânî de onun *şika* olmadığını söylemiştir.¹⁸³

Muhammed b. el-Mu'allâ

Muhammed b. el-Mu'allâ b. 'Abdilkerîm el-Hemdânî'den *Kütüb-i Sitte* içerisinde sadece et-Tirmizî'nin bir rivayeti vardır. Ebû Zür'a ve Ebû Hâtim onun hadiste doğru sözlü biri olduğunu söylemiş, İbn Hibbân da *Şikâat*'ında zikretmiştir.¹⁸⁴

Ziyad b. Hayseme

Ziyad b. Hayseme el-Cu'fi'den el-Buḥârî dışında *Kütüb-i Sitte* müellifleri ondan rivayet etmişlerdir. Ebû Hâtim onun için *şâlihü'l hadîs* tabirini kullanmış, İbn Hibbân *Şikâat*'da zikretmiştir.¹⁸⁵

¹⁸¹ et-Tirmizî, 'İlm, 2.

¹⁸² Hakkında görüş var demek olan bu tabir cerhin beşinci mertebesinde yer alır. Bkz. Uğur, Müctebâ, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1992, s. 99.

¹⁸³ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c.1, s. 69; İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, c. 7, s. 232; el-Mizzî, c. 25, s. 97-108; ez-Zehabî, *Siyer*, c. 11, s. 503-506; İbn Hâcer, *Takrîb*, s. 475.

¹⁸⁴ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 1, s. 244; İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, c. 8, s. 101; el-Mizzî, c. 26, s. 483-484; İbn Hâcer, *Takrîb*, s. 507.

¹⁸⁵ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 3, s. 351; İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, c. 3, s. 530; el-Mizzî, c. 9, s. 457; İbn Hâcer, *Takrîb*, s. 219.

Ebû Dâvud

et-Tirmizî ve İbn Mâce Ebû Dâvud Nüfey^c b. el-Ĥâriş'den rivayet almışlardır. Yahyâ b. Ma^cîn *leyse bişeyin* demiş ve hadis uydurduğunu haber vermiştir. en-Nesâⁱ ve ed-Dârekuṭnî *metruk* olduğunu, İbn Ĥibbân da ondan rivayetin caiz olmayacağını söylemiştir.¹⁸⁶

‘Abdullah b. Saĥbere

Kütüb-i Sitte içerisinde sadece et-Tirmizî'nin ondan bir rivayeti vardır. İbn Ĥacer *Takrîb*'de onun *meçhul* olduğunu söylemiştir. ez-Zehebî de onun Nüfey^c b. el-Ĥâriş'den rivayetlerinde *teferrüd*¹⁸⁷ ettiğini haber vermiştir.¹⁸⁸

Saĥbere¹⁸⁹

2.2.6.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri

İncelediğimiz bu hadisi et-Tirmizî'den başka ed-Dârimî aynı senet ve metinle *Sünen*'ine almıştır.¹⁹⁰ Hadisimizle aynı manaya gelen başka bir hadisi eṭ-Ṭaberânî *Ĥuseyin b. İshaq et-Tüsterî* > ‘Alî b. Baĥr > Muĥammed b. el-Mu^callâ > Ziyâd b. Ĥayseme > Ebû Dâvud > Saĥbere tariki ile *Mu^cemu'l-kebir*'de nakletmiştir.¹⁹¹ Hadisin metni diğerinden farklı olarak diyalog içermektedir. Buna göre metin şöyledir: Hz. Peygamber ashabıyla konuşurken, yanından iki kişi geçti. Hz. Peygamber, o iki kişiye: *Siz de dinleyin. Büyük bir kâr elde edersiniz* dedi. Hz. Peygamber konuşmasını bitirdi, ashab dağıldıktan sonra ayağa kalktı. O iki adam: "Ey Allah'ın Resûlü! Sen bize “*dinleyin, büyük bir kâr elde edersiniz*” dedin. Bu sadece bizim için midir, yoksa buna herkes dâhil midir?" dediler. Hz. Peygamber: *İlim öğrenmek isteyen hiç bir kimse yoktur ki, onun bu isteği, geçmiş günahlarına kefarete olmasın* buyurdu.

¹⁸⁶ el-Buĥârî, *et-Tarihü'l-kebir*, c. 8, s. 114; İbn Ebi Ĥâtim, *el-Cerĥ ve't-ta^d dil*, c. 8, s. 489; el-Mizzî, c. 30, s. 9-15; İbn Ĥâcer, *Takrîb*, s. 565.

¹⁸⁷ Hadis ıstılahında, ravinin rivayet ettiği hadisle tek kalması, hadisi ondan başka hiç kimsenin rivayet etmemesi manasına gelir. Bkz. Koçyiğit, Talat, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 476.

¹⁸⁸ el-Mizzî, c. 15, s. 8; ez-Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl*, c. 4, s. 105; İbn Ĥâcer, *Takrîb*, s. 305.

¹⁸⁹ el-Buĥârî, *et-Tarihü'l-kebir*, c. 4, s. 209; el-Mizzî, c. 10, s. 208-211; İbn Ĥâcer, *Takrîb*, s. 229.

¹⁹⁰ ed-Dârimî, *Muĥaddime*, hadis no: 561.

¹⁹¹ eṭ-Ṭaberânî, *Mu^cemu'l-kebir*, c. 7, s. 164, hadis no: 6615.

2.2.6.3 Hadisin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî **Muhammed b. Hümeyd er-Râzî** > **Muhammed b. el-Mu'allâ** > **Ziyad b. Hâyseme** > **Ebû Dâvud** > **Abdullah b. Saḥbere** > **Saḥbere** > **Resûlullah** senedi ile naklettiği bu hadisin senedinin zayıf olduğunu söylemiştir.

el-Elbânî hadisin senedindeki Ebû Dâvud'un zayıf olduğunu belirtmek suretiyle hadisin *mevdu'* olduğunu yönünde görüş bildirmiştir.¹⁹² Ayrıca o Saḥbere'nin sahabe olup olmadığı konusunda ihtilaf olduğunu da söyler.¹⁹³ Saḥbere ile ilgili olarak et-Tirmizî de ondan ve oğlu Abdullah b. Saḥbere'den hadis konusunda fazla rivayet bilinmediğini söylemiştir. Seneddeki Saḥbere'nin Saḥbere el-Ezdî olup olmadığı konusu açık değildir. Şerhlerde her iki yönde açıklamalar yer almaktadır.¹⁹⁴ Ancak Saḥbere el-Ezdî'nin biyografisi incelendiğinde onun Ebû Ma'mer künyesiyle bilindiği anlaşılmaktadır. Yine o, Hz. Peygamber hayattayken doğmuştur ancak ondan hadis rivayet etmemiştir. Pek çok sahabiden rivayetlerde bulunduğu gibi ondan da tüm *Kütüb-i Sitte* müellifleri rivayet almışlardır.¹⁹⁵ Oysa hadisimizin senedindeki Saḥbere Abdullah b. Saḥbere'nin babasıdır ve ondan sadece et-Tirmizî rivayette bulunmuştur. Bununla birlikte *ṭabâkât* kitaplarında onun için "sahabi olduğu söylenmektedir" ifadesi kullanılmıştır.

Hadisimizle ilgili diğer önemli husus ise hadisin kefarete ve had gerektiren tüm günahları kapsayan bir affetmeden bahsetmesi ile ilgilidir. Aliyyü'l Kârî Kur'ân ve meşhur sünnetin bize, bazı günahları temizlemenin yolunun had cezası, kısas veya maddi kefarete olduğunu gösterdiğini dolayısıyla hadiste bahsedilen ilim talebinin kefarete olduğu günahların ancak küçük günahlar şeklinde kabul edilebileceğini

¹⁹² el-Elbânî, *Da'ifu Süneni't-Tirmizî*, s. 270; *Da'ifu Cami'i's-Şağîr*, s. 819, hadis no: 5686; *Miṣkat*, s. 26-27, hadis no: 221. *Silsile*'de hadisi müstakil olarak değerlendirmemiş, 4527 nolu hadisin değerlendirilmesi içerisinde değinmiştir. Bkz: *Silsiletü'l-ehâdîsi'd-da'ife*, c. 10, s. 29-31. ¹⁹³ Şu'ayb el-Arna'ût bu hadis için isnadı zayıftır demiştir. Bkz. et-Tirmizî, *el-Câmi'u'l-kebir*, thk. Şu'ayb el-Arna'ût, c. 4, s. 590, hadis no: 2839.

¹⁹³ el-Elbânî, *Da'ifu't-Terğîb ve't-Terhîb*, c. 1, s. 46, hadis no: 51.

¹⁹⁴ Bkz. el-Mübârefküri, c. 7, s. 407; Onun için el-Ezdî değildir de denmiştir, el-Ezdî olduğu da söylenmiştir. el-Münâvî, el-Ezdî veya el-Esedî olduğunu söyler. Bkz. el-Münâvî, *Feydu'l-kadîr*, c. 6, s. 175.

¹⁹⁵ el-Mizzî, c. 15, s. 7; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 4, s. 133-134; İbn Hâcer, *Takrîb*, s. 305.

söylemiştir.¹⁹⁶ el-Mübârekfûrî de aksi takdirde hadisin bu haliyle Kur'an'a ve meşhur sünnete aykırı olacağını söylediğini nakletmiştir.¹⁹⁷

Rivayetin incelenmesi sonucunda ortaya çıkan tablo şu şekildedir:

Uydurma Olduğunu Söyleyenler	Nedeni	Ravi	Kusuru	Literatürdeki Yeri	et-Tirmizî'nin Hükümü
el-Elbânî	Zayıf ravi	Ebû Dâvud Nüfey ^c b. el-Ĥâriş	Metruk olduğu, hadis uydurduğu söylenmiştir.	ed-Darimî	Senedi zayıf.

2.2.7 Yedinci Rivayet

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ حَدَّثَنَا رُوْحُ بْنُ جَنَاحٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : فَقِيهٌ أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنْ أَلْفِ عَابِدٍ

İbn ‘Abbâs’dan rivayete göre, Nebî aleyhisselam şöyle buyurmuştur: *Bilerek bir işi yapan âlim bir kimseyi aldatmak binlerce abidi aldatmaktan şeytana daha zordur.*¹⁹⁸

2.2.7.1 Ravi Değerlendirmesi

Muhammed b. İsmâ‘îl (ö. 256/870)

Muhammed b. İsmâ‘îl el-Buhârî *Kütüb-i Sitte*’nin en sağlam kitabı olarak kabul edilen ve Sünnî kesimin Kur’ân-ı Kerim’den sonra en çok dikkate aldığı temel kaynak olan *Şahîh* müellifidir.¹⁹⁹ ,

İbrâhîm b. Mûsâ (ö. 220/835)

¹⁹⁶ ‘Aliyyü'l Kârî, Ebu'l Hasan Nüreddîn ‘Alî b. Sultan Muhammed, *Mirḳâtü'l mefâtiḥ şerḫu Mişkatil meşâbih*, Dârü'l-fikr, Beyrut 1992, c. 1, s. 480.

¹⁹⁷ El-Mübârekfûrî, c. 7, s. 406.

¹⁹⁸ Et-Tirmizî, ‘İlm, 19.

¹⁹⁹ el-Mizzî, c. 24, s. 430-469; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 12, s. 391-471; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 468.

İbrâhîm b. Mûsâ b. Yezîd et-Temîmî *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin hepsinin kendisinden rivayet aldığı bir ravidir. Ebû Hâtîm ve en-Nesâ'î onun *şîka* olduğunu söylemişlerdir.²⁰⁰

Velîd b. Müslim (ö. 195/810)

Kütüb-i Sitte müellifleri eserlerinde Ebû'l 'Abbâs Velîd b. Müslim'in rivayetlerini zikretmişlerdir. Rical alimleri onun *şîka* ve güvenilir olduğunu, İbn Hacer ise *Takrîb*'de onun *şîka* olduğunu ancak rivayetlerinde çok *tedlîs* ve *tesviye* yaptığını söylemişlerdir. ez-Zehebî onun İbn Cüreyc'den ya da el-Evzâ'î'den diyerek naklettiği hadislerin güvenilir olmadığını fakat İbn Cüreyc veya el-Evzâ'î bize rivayet etti diyerek naklettiklerinin hüccet olduğunu söyler²⁰¹

Revh b. Cenâh

et-Tirmizî ve İbn Mâce ondan rivayet almışlardır. Ebû Zür'a hadisinin yazılabileceğini ancak ihticac edilemeyeceğini söylemiştir. el-'Ukaylî zayıf olduğunu söylemiş, en-Nesâ'î onun için *leyse bi kavîyy* tabirini kullanmıştır. Ebû Nu'aym onun Mücâhid'den *münker* hadisler rivayet ettiğini haber vermiştir.²⁰²

Mücâhid (ö. 102/720)

Mücâhid b. Cebr Ebû'l Haccâc el-Ğureşî: *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin hepsi ondan rivayette bulunmuştur. Yahyâ b. Ma'în, Ebû Zür'a, 'İclî onun için *ta'dilde* bulunmuşlardır. Ebû Hâtîm Hz. 'A'îşe'den rivayetlerinin *mürsel* olduğunu söylemiş, Ebû Nu'aym ise onun mürsellerinin 'Ata'nın mürsellerinden daha tercihe şayan olduğunu söylemiştir.²⁰³

İbn 'Abbâs (ö. 68/687)²⁰⁴

²⁰⁰ el-Buĥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 1, s. 327; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerĥ ve't-ta'dîl*, c. 2, s. 137; el-Mizzî, c. 2, s. 219-221; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 11, s. 140-143; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 94.

²⁰¹ el-Buĥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 8, s. 152; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerĥ ve't-ta'dîl*, c. 9, s. 16; el-Mizzî, c. 31, s. 86-99; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 9, s. 211-220; *Mizanu'l-iftîdal*, c. 7, s. 141-143; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 584.

²⁰² el-Buĥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 3, s. 308; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerĥ ve't-ta'dîl*, c. 3, s. 494; El-Mizzî, c. 9, s. 233-238; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 211.

²⁰³ el-Buĥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 7, s. 411; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerĥ ve't-ta'dîl*, c. 8, s. 319; el-Mizzî, c. 27, s. 228-235; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 4, s. 449-457; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 520.

²⁰⁴ el-Buĥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 5, s. 3-4; el-Mizzî, c. 15, s. 154-162; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 3, s. 331-359; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 309.

2.2.7.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri

İncelediğimiz hadisi aynı senet ve metinle İbn Mâce, el-Beyhaķî ve eṭ-Ṭaberânî eserlerinde rivayet etmişlerdir.²⁰⁵ et-Tirmizî bu hadisi el-Buḥârî'den almasına rağmen metin el-Buḥârî'nin *Şaḥîḥ*'inde yer almamaktadır.

Ayrıca et-Tirmizî'nin müstakil olarak rivayet ettiği bu hadis ed-Dârekuṭnî , el-Beyhaķî, eṭ-Ṭaberânî ve el-Kuḍâî'nin eserlerinde farklı hadisler içerisinde nakledilmiştir.

2.2.7.3 Hadisin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî **Muḥammed b. İsmâ'îl > İbrâhîm b. Mûsâ > Velîd b. Müslim > Revḥ b. Cenâḥ > Mücâhid > İbn 'Abbâs > Resûlullah** tarikiyle naklettiği bu hadisin *ğarîb* olduğunu söylemiştir.

et-Tirmizî sadece Velîd b. Müslim tarikiyle bilinmesinden dolayı hadise *ğarîb* hükmünü verirken, el-Elbânî diğer hadislerde olduğu gibi isnadı incelemiş ve zayıf ravilerin varlığını hadisin uydurma oluşunun kanıtı olarak kabul etmiştir. Buradaki isnadın en önemli zayıf ravisi Revḥ b. Cenâḥ'tır.²⁰⁶

Hadisimizi diğer hadisler içerisinde rivayet edenlerden biri ed-Dârekuṭnî'dir. Onun *Aḥmed b. Muḥammed b. İsmâ'îl > Muḥammed b. Sa'îd > Yezîd b. Hârun > Yezîd b. 'Iyâd > Şafvân b. Selîm > Süleyman b. Yesâr > Ebû Hureyre* tariki ile naklettiği hadisin metni şöyledir:

ما عبد الله بشيء أفضل من فقهه في دينه ولنقيه أشد على الشيطان من ألف عابد ولكل شيء عماد وعماد هذا الدين الفقه

Hadisi bu şekliyle ed-Dârekuṭnî 'den başka eṭ-Ṭaberânî, el-Beyhaķî ve el-Kuḍâî'nin de eserlerinde naklettiklerini görmekteyiz.²⁰⁷ Hadisin değerlendirmesini

²⁰⁵ İbn Mâce, Muḥaddime, 17, hadis no: 222; eṭ-Ṭaberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, thk. Ḥamdî 'Abdulmecîd es-Selefî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1989, c. 2, s. 161, hadis no: 1109; el-Beyhaķî, *Şu'abu'l-îmân*, c. 2, s. 267, hadis no: 1715.

²⁰⁶ el-Elbânî, *Da'îfu Süneni't-Tirmizî*, s. 275; *Da'îfu İbn Mâce*, Mektebetü'l-Me'ârif, Riyad 1997, s. 21, hadis no: 41; *Mişkâtü'l-mesâbih*, s. 75, hadis no: 217. *Silsile*'de ise müstakil olarak değil 6912 numaralı hadis kapsamında değerlendirilmiştir. Bkz. *Silsiletü'l-eḥâdisi'd-da'ife*, c. 14, s. 965-968. Bu hadis için Şu'ayb el-'Arna'ût Revḥ b. Cenâḥ sebebiyle isnadı zayıftı demiştir. Bkz. et-Tirmizî, *el-Câmi'u'l-kebir*, thk. Şu'ayb el-'Arna'ût, c. 4, s. 616, hadis no: 2876.

²⁰⁷ ed-Dârekuṭnî, *Sünen*, Buyûc, c. 4, s. 55-56, hadis no: 3085; eṭ-Ṭaberânî, *Mu'cemu'l Evsat*, c. 6, 194, hadis no: 6166; el-Beyhaķî, *Şu'abu'l-îmân*, c. 2, s. 266, hadis no: 1712; el-Kuḍâî, Ebû

yapan ve Yezîd b. 'İyâd'ın bu hadiste *teferrüd* ettiğini nakleden el-Elbânî daha sonra İbn Hacer'in onun hakkında yalan söylediğine dair sözlerine yer vermiş ve bu hadisi de uydurma kabul etmiştir.²⁰⁸

el-Beyhakî'nin bu isnad ve metinden ayrı olarak eserine aldığı başka bir rivayette bulunmaktadır. Onun *Ebû Sa'd el-Mâlîni* > *Ebû Ahmed b. 'Adî* > *Muhammed b. Sa'îd b. Mihrân* > *Şeybân* > *Ebû'r Rebi'* > *Ebû'z Zinâd* > *A'rec* > *Ebû Hureyre* tarikiyle naklettiği bu hadisin metni ise şöyledir²⁰⁹:

لكل شيء دعامة و دعامة الإسلام الفقه في الدين و لفقيه أشد على الشيطان من ألف عابد

el-Elbânî'ye göre bu hadis de isnadının zayıf olmasından ötürü uydurmadır.²¹⁰ İbn 'Adiyy hadisin ravilerinden Ebû'z Zinâd hakkında ondan Ebû Rebi'den başka rivayet eden kimse bilmediklerini nakletmiştir.²¹¹

Mevdû'ât kitaplarından *Tezkiretü'l-mevdû'a* ve *Fevâ'idu'l-mecmu'a*'da da yer alan hadis hakkında eş-Şevkânî, İbn 'Abbas hadisinin ve Ebû Hureyre hadislerinin hepsinin senedlerinin zayıf olduğunu ancak birbirlerini kuvvetlendirdiklerini söylemiştir.²¹²

Metinde vurgulanmak istenen ise dinî hükümleri bilmeyen insanların bilenlere nazaran şeytanın hile ve tuzağına daha kolay düşeceği. Ayrıca o halka hayrı emreder ve şeytanın hileleri konusunda onları aydınlatır. Abidler ise ibadetler konusunda şeytanın hilelerinden gafil olabilir.²¹³

İncelediğimiz bu hadis görüldüğü gibi müstakil olarak rivayet edildiği gibi, çeşitli hadisler içerisinde bu hadislerin bir parçası olarak da nakledilmiştir. Her iki şekilde de ulaştığımız isnadlar muhaddisler tarafınan isnad kritiğine tabi tutulmuş ve isnadlarının zayıf olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Fikir verici bir başka husus da et-Tirmizî'nin bu hadisi el-Buḥârî'den almasına rağmen metnin el-Buḥârî'nin *Şahîh*'inde

²⁰⁸ 'Abdillâh Muḥammed b. Selâme b. Ca'fer, *Müsnedü's-Şihâb*, thk. Ḥamdi 'Abdülmecîd es-Selefi, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1986, c. 1, s. 150-151, hadis no: 206.

²⁰⁹ el-Elbânî, *Silsiletü'l-eḥâdişi'd-da'ife*, c. 9, s. 449-450, hadis no: 4461.

²¹⁰ el-Beyhakî, *Şu'abu'l-îmân*, c. 2, s. 267, hadis no: 1816.

²¹¹ el-Elbânî, *Silsiletü'l-eḥâdişi'd-da'ife*, c. 6, s. 162-163, hadis no: 2651.

²¹² İbn 'Adiyy, *el-Kâmil*, c. 1, s. 369.

²¹³ eş-Şevkânî, *el-Fevâ'idu'l-mecmu'a*, s. 285, hadis no: 41, el-Fettenî, s. 20.

²¹⁴ Bkz. el-Mübârekfûri, c. 7, s. 449-450.

yer almamasıdır. Bu da eğer sened sahih ise metnin el-Buḥârî'nin gözündeki yerini ortaya koymaktadır.

Rivayetin incelenmesi sonucunda ortaya çıkan tablo şu şekildedir:

Uydurma Olduğunu Söyleyenler	Nedeni	Ravi	Kusuru	Literatürdeki Yeri	et-Tirmizî'nin Hükümü
el-Elbâni	Zayıf ravi	Revḥ b. Cenâh	Metruk olduğu, hadis uydurduğu söylenmiştir.	İbn Mâce, el-Beyhaḳî, eṭ-Ṭaberânî	Ġarîb.

2.2.8 Sekizinci Rivayet

حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ الصَّبَّاحِ - بَعْدَادِيُّ - حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ زَكَرِيَّا عَنْ عُبَيْسَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَادَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : السَّلَامُ قَبْلَ الْكَلَامِ . وَبِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : لَا تَدْعُوا أَحَدًا إِلَى الطَّعَامِ حَتَّى يُسَلِّمَ

Câbir b. ‘Abdullah’den rivayet edildiğine göre, Nebî aleyhisselam şöyle buyurmuştur: *Selam konuşmadan öncedir.*”Aynı senedle Rasûlullah (s.a.v.)’in şöyle buyurduğu da rivayet edilmiştir: “Bir kimseyi selam vermeden önce yemeğe davet etmeyin.”²¹⁴

2.2.8.1 Ravi Değerlendirmesi

Faḳl b. eṣ-Şabbâh (ö. 245/859)

et-Tirmizî ve İbn Mâce'nin Ebû'l ‘Abbâs Faḳl b. eṣ-Şabbâh'dan rivayetleri vardır. Yaḥyâ İbn Ma‘în, İbn Hıbbân, ez-Zehebî onun *şika* olduğunu söylemişlerdir.²¹⁵

Sa‘îd b. Zekeriyyâ

Kütüb-i Sitte müelliflerinden et-Tirmizî ve İbn Mâce'nin rivayet ettiği Ebû ‘Uşmân Sa‘îd b. Zekeriyyâ rical alimleri tarafında *ta‘dil* edilmiştir. Yaḥyâ İbn Ma‘în,

²¹⁴ et-Tirmizî, İsti‘zân, 11.

²¹⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta‘dil*, c. 7, s. 63; el-Mizzî, c. 23, s. 227-229; İbn Hâcer, *Takrîb*, s. 446.

el-Buḥârî ve İbn Ḥibbân onun *şîka* olduğunu, Aḥmed b. Ḥanbel rivayetlerinde bir beis olmadığını söylemiştir.²¹⁶

‘Anbese b. ‘Abdirraḥman

et-Tirmîzî ve İbn Mâce'nin rivayette bulunduğu ‘Anbese hakkında rical alimleri *cerḥ* ifadeleri kullanmıştır. el-Buḥârî hadislerinin terk edildiğini söylemiştir. Ebû Dâvud ve en-Nesâ’î zayıf bir ravi olduğunu, Ebû Ḥâtim de hadis uydurduğunu haber vermiştir.²¹⁷

Muḥammed b. Zâzân

Sünen sahiplerinden et-Tirmizî ve İbn Mâce onun rivayetlerini eserlerine almışlardır. Ebû Ḥâtim hadislerinin yazılmayacağını söylemiş, el-Buḥârî ve et-Tirmizî ayrıca *münkerü'l hadîs* tabirini kullanmıştır. İbn ‘Adiyy tüm hadislerinin *muḥtarîb* olduğunu söylemiştir.²¹⁸

Muḥammed b. el-Münkedir (ö. 131/748)

Muḥammed b. el-Münkedir'den *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin hepsinin rivayetleri vardır. Rical alimleri onun *şîka* bir kimse olduğu konusunda hemfikirdir.²¹⁹

Câbir b. ‘Abdullah (ö. 78/697)²²⁰

2.2.8.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri

et-Tirmizî'nin aynı senedle rivayet ettiği her iki metni de Ebû Ya‘lâ *Müsned*'inde nakletmiştir. Ancak onun senedinde ‘Anbese b. ‘Abdirraḥman hadisleri Muḥammed b. Zâzân'dan değil Muḥammed b. el-Münkedir'den rivayet etmiştir.²²¹

²¹⁶ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 3, s. 474; İbn Ebî Ḥâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, c. 4, s. 23; el-Mizzî, c. 10, s. 435-439; İbn Ḥâcer, *Takrîb*, s. 235.

²¹⁷ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 7, s. 38; İbn Ebî Ḥâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, c. 6, s. 402; el-Mizzî, c. 22, s. 416-418; İbn Ḥâcer, *Takrîb*, s.433.

²¹⁸ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 1, s. 87; İbn Ebî Ḥâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, c. 7, s. 260; el-Mizzî, c. 25, s. 206; İbn Ḥâcer, *Takrîb*, s. 478.

²¹⁹ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 1, s. 219; İbn Ebî Ḥâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, c. 8, s. 97; el-Mizzî, c. 27, s. 503-508; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 5, s. 353-361; İbn Ḥâcer, *Takrîb*, s. 508.

²²⁰ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 2, s. 207; İbn Ebî Ḥâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, c. 2, s. 492; el-Mizzî, c. 4, s. 443-454; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 3, s. 189-194; İbn Ḥâcer, *Takrîb*, s. 136.

²²¹ Ebû Ya‘lâ, Aḥmed b. ‘Alî b. el-Müşennâ el-Mevsîlî, *Müsned*, thk. Ḥüseyn Selîm Esed, Daru'l Me'mûn li't-Turâs, 1992, c. 4, s. 48-49, hadis no: 293-294. Ḥüseyn Selîm Esed'in hadise dair hükmü isnadının zayıf olduğu şeklindedir.

Hadisi nakledenlerden el-Ğuğâ'î ise bu iki metinden sadece ilkini rivayet etmiştir. Onun senedinde ise Muĥammed b. el-Münkedir bulunmamaktadır. 'Anbese b. 'Abdirraĥman hadisi Muĥammed b. Zâzân'dan nakletmiştir.²²²

2.2.8.3 Hadisin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî, **Fağl b. eş-Őabbâĥ > Saîd b. Zekeriyâ > 'Anbese b. 'Abdirraĥman > Muĥammed b. Zâzân > Muĥammed b. el-Münkedir > Câbir b. 'Abdullah** senedi ile naklettiği bu hadise *münker* hükmünü vermiştir.

'Anbese ve Muĥammed b. Zâzân sebebiyle hadis el-Elbânî tarafından uydurma olarak değerlendirilmiştir.²²³ *Mevđû'ât* müelliflerinden es-Semhûdî'nin eserine aldıęı²²⁴ bu hadisin isnadı için Şu'ayb el-'Arna'ût *da'ifun cidden* tabirini kullanmıştır.²²⁵ İbnü'l-Cevzî hadisin senedindeki ravilerden birinin yalancılıkla itham edildiğini, İbn Hacer et-Tirmizî'nin rivayet senedinin zayıf olduğunu, İbn 'Adîyy'in rivayet senedinde bir beis olmadığını söylemek suretiyle hadisin senedini değerlendirmişlerdir.

Rivayetin incelenmesi sonucunda ortaya çıkan tablo Şu Şekildedir:

Uydurma Olduğunu Söyleyenler	Nedeni	Ravi	Kusuru	Literatürdeki Yeri	et-Tirmizî'nin Hükümü
es-Semhûdî, el-Elbânî	Zayıf ravi	'Anbese b. 'Abdirraĥman, Muĥammed b. Zâzân	'Anbese b. 'Abdirraĥman'ın hadis uydurduğu söylenmiştir. Muĥammed b. Zâzân için münkerü'l ĥadîŐ tabiri kullanılmıştır.	Ebû Ya'la, el-Ğuğâ'î	Münker.

²²² el-Ğuğâ'î, c. 1, s. 56, hadis no: 34.

²²³ el-Elbânî, *Da'ifu Süneni't-Tirmizî*, s. 278-279, *Silsiletü'l-eĥâdîŐi'd-da'ife*, c. 4, s. 221-222, hadis no: 1732.

²²⁴ es-Semhûdî, Ebu'l-Ĥasan Nürüddin 'Ali, *el-Ğummâz 'ale'l-lümmâz fi'l-mevđû'âti'l-meŐurât*, Dârü'l-Kütübü'l-'İlmiyye, Beyrut 1986, s. 118, hadis no: 119.

²²⁵ et-Tirmizî, *el-Câmi'u'l kebîr*, thk. Şu'ayb el-'Arna'ût, c. 5, s. 14, hadis no: 2895-2896.

2.2.9 Dokuzuncu Rivayet

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ الْحَارِثِ عَنْ عُنْبَسَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَادَانَ عَنْ أُمِّ سَعْدٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ قَالَ دَخَلْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَيْنَ يَدَيْهِ كَاتِبٌ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ : ضَعِ الْقَلَمَ عَلَى أُذُنِكَ فَإِنَّهُ أَذْكَرُ لِلْمَمْلُوعِ

Zeyd b. Şâbit'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Rasûlullah'ın yanına girdim yanında bir katip vardı, ona şöyle söylediğini işittim: *Kalemi kulağının üzerine koy yazan kimseye daha iyi hatırlatır.*"²²⁶

2.2.9.1 Ravi Değerlendirmesi

Ḳuteybe (ö.240/854)

Ḳuteybe b. Sa'îd b. Cemîl b. Ṭarîf b. 'Abdullah eş-Şekâfi: *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin hepsi ondan rivayet etmişlerdir. Yaḥyâ İbn Ma'în, en-Nesâ'i, Ebû Hâtim ve diğer münekkidlerin onun hakkındaki görüşleri genellikle müsbettir²²⁷

'Ubeydullah b. Hâriş

Bazı nüshalarda 'Abdullah b. Hâriş şeklinde bazılarında 'Ubeydullah b. Hâriş şeklinde geçmektedir.²²⁸ el-Buḥârî dışında *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin ondan rivayetleri vardır. İbn Hıbbân'ın *Şikâat*'ına aldığı 'Abdullah b. Hâriş hakkında ez-Zehebî ve diğer rical alimlerinin *ta'dîl* ifadeleri bulunmaktadır.²²⁹

'Anbese

et-Tirmîzî ve İbn Mâce'nin rivayette bulunduğu 'Anbese hakkında rical alimleri *cerḥ* ifadeleri kullanmıştır. el-Buḥârî hadislerinin terk edildiğini söylemiştir. Ebû Dâvud ve en-Nesâ'i zayıf bir ravi olduğunu, Ebû Hâtim de hadis uydurduğunu haber vermiştir.²³⁰

²²⁶ et-Tirmîzî, *İsti'zân*, 21.

²²⁷ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 7, s. 195; el-Mizzî, c. 23, s. 523-538; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 11, s. 13-24; İbn Hâcer, *Takrîb*, s. 454; *Tehzîb*, c. 4, s. 521-522.

²²⁸ el-Mübârekfûrî bunun hata olduğunu doğru olanın 'Abdullah b. Hâriş şeklinde olduğunu söylemektedir. (Bkz: *Tuhfetü'l-ahvezi*, c. 7, s. 496) Nitekim rical kitaplarında da isim bu şekliyle yer almaktadır.

²²⁹ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 5, s. 67; el-Mizzî, c. 14, s. 394; ez-Zehebî, *Siyer*; İbn Hâcer, *Takrîb*, s. 299.

²³⁰ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 7, s. 38; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, c. 6, s. 402; el-Mizzî, c. 22, s. 416-418, ez-Zehebî, *Siyer*; İbn Hâcer, *Takrîb*, s.433,

Muḥammed b. Zâzân

Sünen sahiplerinden et-Tirmizî ve İbn Mâce Muḥammed b. Zâzân'ın rivayetlerini eserlerine almışlardır. Ebû Hâtim hadislerinin yazılmayacağını söylemiş, el-Buḥârî ve et-Tirmizî ayrıca *münkerü'l hadîş* tabirini kullanmıştır. İbn 'Adiyy tüm hadislerinin *muḫtarîb* olduğunu söylemiştir.²³¹

Ümmü Sa'd

et-Tirmizî ve İbn Mâce'nin Ümmü Sa'd binti Zeyd b. Şâbit'den rivayetleri vardır.²³²

Zeyd b. Şâbit (ö.45/665)²³³

2.2.9.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri

İncelediğimiz hadis rivayet kaynaklarında yer almamakla birlikte nisbeten daha geç telif edilmiş eserlerde Zeyd b. Şâbit ve Enes hadisi olarak geçmektedir. Zeyd b. Şâbit hadisini et-Tirmizî'den başka İbn 'Asâkir, İbn 'Adiyy ve İbn Hibbân aynı senedle kitaplarına almıştır.

Enes hadisi ise farklı senetlerle ve metin açısından küçük farklılıklarla rivayet edilmiştir. Deylemî'nin 'Abdûs > İbn Lâl > Ebû Şâlih > Muḥammed b. Hişâm > İbrahîm b. Muḥammed > İbrahîm b. Zekeriyâ > 'Amr b. el-Ezher > Humejd > Enes tarîkiyle naklettiği²³⁴ bu hadisin metni şöyledir:

إذا كتبت فضع القلم خلف أذنك فإنه أذكرك

²³¹ el-Buḥârî, *et-Tarîḫü'l-kebir*, c. 1, s. 87; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerḫ ve't-ta'dil*, c. 7, s. 260; el-Mizzî, c. 25, s. 206; İbn Hâcer, *Takrîb*, s. 478.

²³² el-Mizzî, c. 35, s. 363; İbn Hâcer, *Takrîb*, s. 756.

²³³ el-Buḥârî, *et-Tarîḫü'l-kebir*, c. 3, s. 380; el-Mizzî, c. 10, s. 24-32; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 2, s. 426-441; İbn Hâcer, *Takrîb*, s. 222.

²³⁴ el-Elbânî, *Silsiletü eḥadîsi'd-da'ife*, c. 2, s. 253, hadis no: 862, ayrıca İbn 'Asâkir ve İbn 'Adiyy de bu hadisi senedinde ufak farklılıklarla birlikte 'Amr b. el-Ezher'den aktarmıştır. İbn 'Adiyy daha sonra bu hadisi 'Amr b. el-Ezher'den başka Humejd'den nakleden kimse bilmediğini söylemiştir. Bkz. İbn 'Asâkir, Ebu'l-Kâsım 'Alî b. Ḥasan b. Hibetullah, *Târîḫü Medîneti Dimeşk*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk 1998, c. 56, s. 76; İbn 'Adiyy, *el-Kâmil*, c. 5, s. 134.

Görüldüğü gibi metin incelediğimiz hadisin metni ile hemen hemen aynıdır ancak 'Amr b. el-Ezher hakkında Aḥmed b. Ḥanbel onun hadis uydurduğunu ve hadisinin yazılamayacağını söylemiştir.²³⁵

İbn 'Asâkir Enes rivayetini nakleden diğer bir isimdir. Onun *Ebû Mes'ûd 'Abdurrahîm b. 'Alî > Ebû Nu'aym > Aḥmed b. İshâk > Aḥmed b. Yahyâ > Ebû 'Abdurrahman er-Râ'î > İbrahîm b. Muḥammed b. Yûsuf > İbrahîm b. Zekeriyâ > 'Uṣmân b. 'Amr b. 'Uṣmân > Enes* tarikiyle naklettiği hadisin metninden فَإِنَّهُ أَذْكَرُ لِلْمُؤْمِنِيْیَ ibaresini içermemesi ile ayrılır.²³⁶

İbn Ḥibbân hadisin ravilerinden İbrâhîm b. Zekeriyâ'nın *şika* kimselere uydurma hadisler izafe ettiğini söyler.²³⁷

2.2.9.3 Hadisin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî, **Ḳuteybe > 'Ubeydullah b. Ḥâriş > 'Anbese > Muḥammed b. Zâzân > Ümmü Sa'd > Zeyd b. Şâbit** senedi ile naklettiği bu hadise *ğarîb* hükmünü vermiş bu sadece bu vecihten bildiklerini ve isnadının zayıf olduğunu söylemiştir.

et-Tirmizî'nin *Sünen*'de naklettiği Zeyd b. Şâbit hadisi, isnadındaki 'Anbese ve Muḥammed b. Zâzân dolayısıyla el-Elbânî tarafından uydurma kabul edilmiştir.²³⁸ Enes hadisine ise 'Amr b. el-Ezher ve İbrahîm b. Zekeriyâ dolayısıyla bu hüküm verilmiştir.²³⁹ et-Tirmizî de hadisi bu zayıf isnaddan başka bir vecihten bilmediklerini, 'Anbese ve Muḥammed b. Zâzân'ın da zayıf raviler olduğunu ifade ederek hadisi *ğarîb* kabul etmiştir.

Aslında hadisi uydurma olarak değerlendiren sadece el-Elbânî değildir. *Mevdû'ât* literatürünün önemli müellifleri tarafından da incelediğimiz hadise uydurma hükmü verilmiştir. İbnü'l-Cevzî ve eş-Şevkânî gibi alimler de rivayeti, senedindeki zayıf ve hadis uydurmakla itham edilen ravilerden dolayı uydurma kabul

²³⁵ İbn Ḥibbân, *el-Mecrûhîn*, c. 2, s. 78; el-'Uḳaylî, c. 3, s. 256.

²³⁶ İbn 'Asâkir, c. 64, s. 11.

²³⁷ İbn Ḥibbân, *el-Mecrûhîn*, c. 1, s. 115-116.

²³⁸ el-Elbânî, *Da'ifu Süneni't-Tirmizî*, s. 280, *Silsiletü'l-ehâdişi'd-da'ife*, c. 2, s. 252-253, hadis no: 861. Şu'ayb el-'Arna'ût'un hadisin isnadına dair hükmü "da'ifun cidden" şeklindedir. Bkz. et-Tirmizî, *el-Câmi'u'l-kebir*, thk. Şu'ayb el-'Arna'ût, c. 5, s. 24, hadis no: 2911.

²³⁹ el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdişi'd-da'ife*, c. 2, s. 253-254, hadis no: 862.

etmişlerdir.²⁴⁰ Bununla birlikte bu görüşe katılmayanlar da vardır. es-Suyûti İbnü'l-Cevzî'yi hadisi uydurma kabul ettiği için eleştirerek Enes hadisinin Zeyd b. Şâbit hadisi için şahid konumunda olduğunu ifade etmiştir²⁴¹ el-Fettenî ve *el-Câmi'u's-şâğîr* şarihi el-Münâvî de aynı görüştedir.²⁴² Onların Zeyd b. Şâbit hadisini ravilerinden dolayı *şâhih* kabul etmedikleri anlaşılmaktadır ancak Enes hadisinin senedinde de zayıf raviler bulunmaktadır. Nitekim eş-Şevkani bu hadisin de *şâhih* olmadığını söylemiştir.²⁴³

İncelemeye çalıştığımız hadiste Hz. Peygamber katibine yazdıklarını daha iyi hatırlaması için kulağının üzerine kalem koymasını tavsiye etmektedir. Biz araştırdığımızda o dönemde katiplerin kulaklarının üzerine kalem koyduğunu ifade eden hadislere rastlamaktayız. Bu hadislerden birinde Ebû Seleme Zeyd b. Hâlid'in misvakı katiplerin kalemi kulaklarının üzerine koydukları gibi kulağının üzerine koyarak namaz kıldırıldığını söylemektedir.²⁴⁴

Rivayetin incelenmesi sonucunda ortaya çıkan tablo şu şekildedir:

Uydurma Olduğunu Söyleyenler	Nedeni	Ravi	Kusuru	Literatürdeki Yeri	et-Tirmizî'nin Hükümü
İbnü'l-Cevzî, eş-Şevkânî, el-Elbânî	Zayıf ravi	‘Anbese b. ‘Abdirrahman, Muhammed b. Zâzân	‘Anbese b. ‘Abdirrahman'ın hadis uydurduğu söylenmiştir. Muhammed b. Zâzân için münkerül' hadîş tabiri kullanılmıştır.	Diğer rivâyet kaynaklarında bulunmamaktadır.	Ġarîb, isnadı zayıf.

²⁴⁰ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'l-mevdûat*, c. 1, s. 423-424; hadis no: 503, eş-Şevkânî, *el-Fevâ'idu'l-mecmu'a*, s. 291, hadis no: 72.

²⁴¹ el-Mübârekfûrî, c. 7, s. 496-497, el-Münâvî, c. 4, s. 255.

²⁴² el-Fettenî, s. 24, el-Münâvî, c. 4, s. 255.

²⁴³ eş-Şevkânî, *el-Fevâ'idu'l-mecmu'a*, s. 291, hadis no: 72.

²⁴⁴ Ahmed b. Hânel, c. 4, s. 116; Ebû Dâvud, *Ṭahâre*, 25; et-Tirmizî, *Ṭahâre*, 18; İbn Ebi Şeybe, *Ṭahâre*, c. 1, s. 154, hadis no: 1786.

2.2.10 Onuncu Rivayet

حَدَّثَنَا هَنَادٌ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ هَارُونَ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَأْخُذُ مِنْ لِحْيَتِهِ مِنْ عَرْضِهَا وَطُولِهَا .

‘Amr b. Şu‘ayb’ın babasından ve dedesinden rivayetine göre Nebî aleyhisselam sakalının eninden ve boyundan alırdı.²⁴⁵

2.2.10.1 Ravi Değerlendirmesi

Hennâd (ö. 243/857)

el-Buḥârî *Şaḥîḥ*'in dışındaki eserlerinde olmak üzere tüm *Kütüb-i Sitte* müellifleri Hennâd b. es-Seriyy et-Temîmî'den nakillerde bulunur. Ebû Ḥâtim doğru sözlüdür diyerek, en-Nesâ'î de güvenilir olduğunu söyleyerek onu *ta'dil* etmişlerdir.²⁴⁶

‘Umer b. Hârûn (ö.194/809)

et-Tirmizî ve İbn Mâce ondan rivayet etmiştir. Aḥmed b. Ḥanbel ve en-Nesâ'î *metruk* olduğunu söylemişlerdir. el-Buḥârî onun için *ta'dil*in en zayıf mertebesine işaret eden *muḥâribu'l hadîs* lafzını kullanır.²⁴⁷ İbn Sa'd insanların ondan çok hadis yazdığını ve daha sonra onları terk ettiğini söyler. İbn Ebî Ḥâtim, Ebû Ḥâtim'in onun hakkında *ḍa'ifu'l hadîs* dediğini nakleder. Ebû Dâvud *ṣiḳa* olmadığını, ‘Alî el-Medîni ve ed-Dâreḳutnî zayıf olduğunu söylemişlerdir.²⁴⁸

Üsâme b. Zeyd (ö.153/770)

Müslim ve *Sünen-i Erba'a* sahipleri Ebû Zeyd'den rivayet etmişlerdir. Yaḥyâ İbn Ma'în onda bir beis görmediğini, Aḥmed b. Ḥanbel ise Nâfi'’den *münker* rivayetlerinin olduğunu söyler. Ebû Ḥâtim hadisinin yazılabileceğini fakat ihticac edilmeyeceğini söylemiştir.²⁴⁹

²⁴⁵ et-Tirmizî, Edeb, 17.

²⁴⁶ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 8, s. 248; el-Mizzî, c. 30, s. 311-312; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 11, s. 465-466; İbn Hâcer, *Takrîb*, s. 574.

²⁴⁷ Ta'dilin cerḥ sınırına yakın mertebesindeki lafızlarındandır. Bkz. Uğur, Mücteba, s. 267.

²⁴⁸ el-Mizzî, c. 21, s. 520-531; el-‘Uḳaylî, c. 3, s. 931-932; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 9, 267-277; *Mizânu'l-ıtidâl*, c. 5, s. 275-277; İbn Hâcer, *Takrîb*, s. 417.

²⁴⁹ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 2, s. 22; el-Mizzî, c. 2, s. 347-351; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 6, s. 342-343; İbn Hâcer, *Takrîb*, s. 98.

‘Amr b. Şu‘ayb (ö.118/736)

‘Amr b. Şu‘ayb b. Muhammed *Sünen-i Erba‘a* sahiplerinin kendisinden rivayette bulunduğu bir ravidir. el-Buḥârî ashabının genelinin onun babasından ve dedesinden olan rivayetleriyle ihticac ettiğini, Yaḥyâ b. Sa‘îd el-Ḳaṭṭân, ondan *şika* kimselerin rivayetlerinin güvenilir olduğunu söylemiştir.²⁵⁰

Şu‘ayb b. Muhammed

Sünen-i Erba‘a sahipleri ondan rivayette bulunmuştur. el-Buḥârî ve Ebû Dâvud onun dedesinden hadis dinlediğini söylerken, Aḥmed b. Ḥanbel onu işitmediğini, onun kitabından rivayet ettiğini söylemektedir. İbn Ḥacer doğru sözlü ve güvenilir olduğunu söyleyerek *ta‘dil* etmiş, İbn Ḥibbân onu *Şikâ‘at*’ında zikretmiştir.²⁵¹

‘Abdullah b. ‘Amr b. el-‘Âş (Ceddihi ö.63/682)²⁵²

2.2.10.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri

Diğer rivayet kaynaklarında Hz. Peygamber’in sakalının eninden ve boyundan aldığı bildirilen herhangi bir hadis bulunmamaktadır.

2.2.10.3 Hadisin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî, Hennâd > ‘Umer b. Hârûn > Üsâme b. Zeyd > ‘Amr b. Şu‘ayb > Ebîhi > Ceddihi > Resûlullah senedi ile naklettiği bu hadise *ğarîb* hükmünü vermiştir.

el-Elbânî’nin ‘Umer b. Hârûn dolayısıyla uydurma kabul ettiği²⁵³ bu hadis hakkında et-Tirmizî ve alimlerin çoğunun görüşü de olumsuzdur. et-Tirmizî el-Buḥârî’nin kendisine ‘Umer b. Hârûn hakkında bu *münker* veya aslı olmayan hadis dışında başka bir rivayetini bilmediğini söylediğini aktarmıştır.

²⁵⁰ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebir*, c. 6, s. 342; el-Mizzî, c. 22, s.64-75; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 5, s. 165-180; İbn Ḥacer, *Takrîb*, s. 423.

²⁵¹ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebir*, c. 4, s. 218; el-Mizzî, c. 12, s.534-536; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 5, s. 181; İbn Ḥacer, *Takrîb*, s. 267.

²⁵² İbn Sa‘d, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, c. 4, s. 261-268; el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebir*, c. 5, s. 5; el-Mizzî, c. 15, s. 357-363; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 3, s. 79-94; İbn Ḥacer, *Takrîb*, s. 315.

²⁵³ el-Elbani, *Da‘îfu Süneni't-Tirmizî*, s. 287; *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da‘ife*, c. 1, s. 456-457, hadis no: 288. Şu‘ayb el-Arna‘ût hadisin isnadının zayıf olduğunu söylemiştir. et-Tirmizî, *el-Câmi‘u'l kebir*, thk. Şu‘ayb el-Arna‘ût, c. 5, s. 57-58, hadis no: 2967.

et-Tirmizî sakal bırakılması ile ilgili hadisleri naklettiği bir sonraki bab altında İbn ‘Umer'den Hz. Peygamber'in *Bıyıkları kısaltın, sakalları olduğu gibi bırakın* buyurduğunu rivayet etmiştir.²⁵⁴ el-Buḥârî ve Müslim de *Şaḥîḥ*'lerinde bu hadisi farklı senetlerle rivayet etmişlerdir.²⁵⁵ Ayrıca onlar sakal uzatmayla ilgili *Müşriklere muhalefet edin, sakallarınızı uzatın, bıyıklarınızı kısaltın*²⁵⁶, *Sakallarınızı bırakın, bıyıklarınızı kesin, mecûsilere muhalefet edin.*²⁵⁷ hadislerini de *Şaḥîḥ*'lerinde nakletmişlerdir.

Esasen incelediğimiz hadisle bu hadisler birbirlerine aykırı görünseler de birlikte ele alınmalıdır. Konuyla ilgili görüş bildiren alimlerden Kâḍî İyaḍ sakalın traş edilmesinin mekruh olduğunu ama boyundan ve eninden almanın uygun olacağını söylemiş, mekruh olanın tamamen traş edilmesinde olduğu gibi dikkat çekecek kadar uzatmak olduğunu söylemiştir.²⁵⁸ Tîbî de buradaki yasağın, Arap olmayanların yaptığı gibi sakalı kökünden kazımak olduğunu söylemiştir.²⁵⁹ Bu konuda ‘Aṭa’'nın sakalın eninden ve boyundan alınmasında bir beis görmediği, nitekim Ebû Hureyre'nin de sakalını kısalttığı da nakledilmiştir. Aynı zamanda bu konuda sahabenin uygulamalarıyla ilgili hadisler de mevcuttur. Mâlik b. Enes (ö. 179/795) İbn ‘Umerin hacda sakalından ve bıyığından aldığına dair Nâfi‘'den rivayette bulunmuştur.²⁶⁰

Anlaşıldığı gibi Hz. Peygamber'in men ettiği durum o dönemde müşriklerin ve mecûsilerin yaptığı gibi sakalı tamamen traş etmektir. Kaynaklarda onun sakalın kısaltılmasını yasakladığına dair herhangi bir hadis bulunmamaktadır. Ancak hadisin metin açısından problemsiz olması senedindeki zaafiyeti gidermemektedir. Sadece ‘Umer b. Hârûn tarikiyle gelmesi ve rical alimlerinin onun hakkında görüşlerinin olumsuz olması senedinin zayıf olmasına ve dolayısıyla hadisin sıhhat kriterlerine uymamasına ve zayıf kabul edilmesine neden olmuştur.

Rivayetin incelenmesi sonucunda ortaya çıkan tablo şu şekildedir:

²⁵⁴ et-Tirmizî, Edeb, 18.

²⁵⁵ el-Buḥârî, Libâs, 65; Müslim, Ṭahâre, 52.

²⁵⁶ el-Buḥârî, Libâs, 64; Müslim, Ṭahâre, 54.

²⁵⁷ Müslim, Ṭahâre, 55.

²⁵⁸ el-Mübârekfûrî, c. 8, s. 47.

²⁵⁹ el-Münâvî, c. 5, s. 193.

²⁶⁰ Mâlik b. Enes, Muvatta’ (Yaḥya Nüşhası), Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, İ‘tikâf, 4 688.

Uydurma Olduğunu Söyleyenler	Nedeni	Ravi	Kusuru	Literatürdeki Yeri	et-Tirmizî'nin Hükümü
el-Elbânî	Zayıf ravi	Umer b. Hârûn	Metruk, da'ifu'l-ḥadîs	Diğer rivâyet kaynaklarında bulunmamaktadır.	Ġarib

2.2.11 On Birinci Rivayet

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ وَسُفْيَانُ بْنُ وَكَيْعٍ قَالَ حَدَّثَنَا حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الرَّوَّاسِيُّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ هَارُونَ أَبِي مُحَمَّدٍ عَنْ مُقَاتِلِ بْنِ حَيَّانَ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ قَلْبًا وَقَلْبُ الْقُرْآنِ يَسُ وَمَنْ قَرَأَ يَسَ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِقِرَاءَتِهَا قِرَاءَةَ الْقُرْآنِ عَشْرَ مَرَّاتٍ

Enes'den rivayete göre Nebî aleyhisselam şöyle buyurmuştur: *Herşeyin bir kalbi vardır. Kur'ân'ın kalbi ise Yasin sûresidir. Her kim Yasin sûresini okursa Allah o kimseye Kur'ân'ı on kere okumuş kadar sevap yazar.*²⁶¹

2.2.11.1 Ravi Değerlendirmesi

Ḳuteybe (ö.240/854)

Kütüb-i Sitte müelliflerinin hepsi Ḳuteybe b. Sa'îd'den rivayet etmişlerdir. Yahyâ İbn Ma'în, en-Nesâ'i, Ebû Hâtim ve diğer münekkidlerin onun hakkındaki görüşleri genellikle müsbettir²⁶²

Süfyân b. Vekî (ö.247/861)

et-Tirmizî ve İbn Mâce Ebû Muhammed Süfyân b. Vekî b. Cerrâh'dan rivayette bulunmuşlardır. Kûfe muhaddislerindedir. Ebû Zür'a yalan söylemekle itham edildiğini, en-Nesâ'i *sîka* olmadığını, İbn Ebî Hâtim kâtibinin hadislerini değiştirdiğini söylemiştir. Kaynaklarda kâtibinin onun hadislerinin senedini

²⁶¹ et-Tirmizî, Feḍâilü'l-Ḳur'ân, 7.

²⁶² el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 7, s. 195; el-Mizzî, c. 23, s. 523-538, ez-Zehebî, *Siyer*, c. 11, s. 13-24; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 454; *Tehzîb*, c. 4, s. 521-522.

değiştirerek *mevķûf* hadisleri *merfu*^c, *merfu*^c hadisleri *mevķûf*muş gibi gösterdiği bilgisi bulunmaktadır.²⁶³

Ĥumeyd b. 'Abdirrahman er-Rü'esî (ö.192/807)

Yaĥyâ İbn Ma'în Ĥumeyd b. 'Abdirrahman'ın *şika* olduğunu söylemiş, İbn Ĥibbân da onu *Şikât*'ında zikretmiştir. İbn Sa'd *şika* olduğunu söyledikten sonra onun için *kesîru'l hadîs* demiştir. 'İclî de *şika* ve *sebt* ifadelerini kullanmıştır.²⁶⁴

Ĥasan b. Şâlih (169/785)

Ebû 'Abdullah Ĥasan b. Şâlih el-Buĥârî dışında tüm *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin kendisinden rivayet ettiği bir ravidir. O fasık bir imamın arkasında namaz kılmamak gerektiğine inandığı için eleştirilmişse de, Ebû Zür'a, Ebû Ĥâtim ve en-Nesa'i onu *ta'dil* etmişlerdir.²⁶⁵

Hârûn Ebû Muĥammed

Hârûn Ebû Muĥammed et-Tirmizî'nin de ifade ettiği gibi *meĥul* bir ravidir²⁶⁶

Müķâtil b. Ĥayyân

Müslim ve dört Sünen sahibinin Ebû Bisâm Müķâtil b. Ĥayyân'dan rivayetleri mevcuttur. Yaĥyâ İbn Ma'în ve Ebû Dâvud *şika* olduğunu söylemek suretiyle onu *ta'dil* etmişlerdir. Ed-Dâreķutnî onun için *şâlihu'l hadîs* lafzını kullanmıştır.²⁶⁷

Ĥatâde (ö. 117/735)

Kütüb-i Sitte müelliflerinin hepsi Ĥatâde b. Di'âme'den rivayette bulunmuşlardır. İbn Sîrîn onun insanların en hafızı olduğunu söyler. Ebû Ĥatim Enes

²⁶³ İbn Ebî Ĥâtim, *el-Cerĥ ve't-ta'dil*, c. 4, s. 231; el-Mizzî, c. 11, s. 200-203; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 12, s. 152-153; *Mîzânu'l-İtidâl*, c. 3, s. 249-250; İbn Ĥâcer, *Takrîb*, s. 245.

²⁶⁴ el-Buĥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 2, s. 346; İbn Ebî Ĥâtim, *el-Cerĥ ve't-ta'dil*, c. 3, s. 225; el-Mizzî, c. 7, s. 375-378; İbn Ĥâcer, *Takrîb*, s. 182.

²⁶⁵ el-Buĥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 2, s. 295; İbn Ebî Ĥâtim, *el-Cerĥ ve't-ta'dil*, c. 3, s. 18; el-Mizzî, c. 6, s. 177-191; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 7, s. 361-371; İbn Ĥâcer, *Takrîb*, s. 161.

²⁶⁶ el-Buĥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 8, 226; el-Mizzî, c. 30, s. 121-122; ez-Zehebî, *Mîzânu'l-İtidâl*, c. 7, s. 67-68; İbn Ĥâcer, *Takrîb*, s. 569.

²⁶⁷ el-Buĥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 8, s. 13; İbn Ebî Ĥâtim, *el-Cerĥ ve't-ta'dil*, c. 8, s. 353; el-Mizzî, c. 28, s. 430-434; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 6, s. 340-341; İbn Ĥâcer, *Takrîb*, s. 544.

ashabındaki en sağlam kişi olduğunu, İbn Hıbbân da zamanının hafızlarından olduğunu nakleder.²⁶⁸

Enes b. Mâlik (ö. 91/709)²⁶⁹.

2.2.11.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri

İncelediğimiz hadisi et-Tirmizîden başka ed-Dârimî, el-Ğudâ'î ve el-Beyhağî aynı senet ve metinle rivayet emiştir. ed-Dârimî *Sünen*'de bu hadisi Hımejd b. 'Abdurrahman'dan hocası Muğammed b. Sa'îd vasıtasıyla rivayet ederken, el-Beyhağî ve el-Ğudâ'î'nin senedi aynıdır.²⁷⁰

İlki "Kur'ân'ın kalbi Yasin sûresidir" ibaresi, diğeri okuyana vaat edilen "Kur'ân'ı on kere okumuş sevabı" olmak üzere hadisimizin iki karakteristik özelliğinin bulunduğunu söyleyebiliriz. Rivayet kaynaklarında Yasin suresinin Kur'ân'ın kalbi olduğuna dair başka rivayetlerde bulunmaktadır. Bunlardan birisi 'Abdurrezzağ'ın *el-Muşannef*'indeki rivayetidir.²⁷¹ 'Abdurrezzağ, hadisimizi Ma'amer b. Râşid'den naklen rivayet etmektedir. Ma'amer b. Râşid'in hadisi aldığı hocasının ismini zikretmediği bu metnin et-Tirmizî'nin metninden en belirgin farkı ikinci bölümün "Kur'an'ın hepsini okumuş gibidir" şeklinde rivayet edilmesidir. Bu rivayetlerden diğeri el-Ğudâ'î'nin *Müsned*'inde naklettiği Ebî İbn Ka'b hadisidir.²⁷² et-Tirmizî'nin "on" olarak zikrettiği rakam burada "oniki"dir.

Ağmed b. Hanbel ve en-Nesâ'î'nin eserlerine aldıkları Ma'akıl b. Yesâr rivayeti de yine bu bağlamda ele alınmalıdır. Söz konusu rivayetin ikinci bölümü incelediğimiz hadisinkinden tamamen farklıdır. Rivayete göre Hz. Peygamber Yasin suresini okuyanların affedileceğini müjdelemiş, ölümler üzerine okumayı tavsiye

²⁶⁸ el-Buğârî, *et-Tarîhü'l-kebîr*, c. 7, s. 185-186; el-Mizzî, c. 23, s. 498-518; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 5, s. 269-283; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 453.

²⁶⁹ İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-kübrâ*, c. 7, s. 17-26; el-Mizzî, c. 3, s. 353-378; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 3, s. 395-406; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 115.

²⁷⁰ ed-Dârimî, *Feğâilü'l-Ğur'ân*, 21; el-Ğudâ'î, s. 130, hadis no: 1035; el-Beyhağî, *Şu'abu'l-îmân*, c. 2, s. 479-480, hadis no: 2460.

²⁷¹ 'Abdürrezzağ b. Hemmâm, *el-Muşannef*, c. 3, s. 372, hadis no: 6009.

²⁷² el-Ğudâ'î, c. 2, s. 130-131, hadis no: 1036.

etmiştir.²⁷³ Görüldüğü gibi burada Yasin suresini okuyanın Kur'ân'ı okumuş gibi olacağına dair herhangi bir ifade yoktur.

Diğer yandan hadisimizin sadece ikinci bölümün yer aldığı rivayetlerle de karşılaşmaktayız. Bu rivayetlerden biri el-Beyhaqî'nin Ebû Hureyre tariki ile eserine aldığı hadistir.

2.2.11.3 Hadisin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî **Ḳuteybe ve Süfyân b. Veki' > Ḥumeyd b. 'Abdurrahman er-Rü'esî > Ḥasan b. Şâlih > Hârûn Ebû Muḥammed > Müḳâtil b. Ḥayyân > Ḳatâde > Enes > Resûlullah** senedi ile naklettiği bu hadise *ğarîb* hükmünü vermiştir.²⁷⁴ O aynı zamanda hadisi sadece Ḥumeyd b. 'Abdurrahman'ın tarikiyle bildiklerini söylemiştir

el-Elbânî senedindeki Hârûn Ebû Muḥammed ve Müḳâtil dolayısıyla bu rivayeti uydurma kabul etmektedir.²⁷⁵ Onun isnadda dikkat çektiği başka isimler de vardır. Bunlardan diğeri et-Tirmizî'nin senedde bizzat Müḳâtil b. Ḥayyân olarak zikrettiği Müḳâtil'dir. el-Elbânî; ed-Dârimî ve et-Tirmizî onu İbn Ḥayyân olarak zikretseler de doğrusunun Müḳâtil b. Süleymân olduğu görüşündedir. Ebû Hâtim ve ez-Zehebî de onun Müḳâtil b. Süleymân olduğunu söylemektedirler.²⁷⁶ el-Elbânî'ye göre iki kusurlu ravinin naklettiği hadisin uydurma oluşu bu durumda kesinlik kazanmıştır. Zira münekkidlerin Müḳâtil b. Süleymân hakkında görüşleri olumsuzdur.²⁷⁷ Ancak et-Tirmizî'nin ismi Müḳâtil şeklinde değil de, Müḳâtil b. Ḥayyân şeklinde zikretmesi onun bu görüşüne temkinle yaklaşmayı gerektirmektedir.

²⁷³ Aḥmed b. Ḥanbel, *Müsned*, c. 3, s. 26, en-Nesâ'î, *Sünenü'l-kübrâ*, thk. Abdülgaffar Süleyman Bündari, Ebû Abdullah Seyyid b. Kesrevî b. Hasan, Beyrut 1991, c. 6, s. 265, hadis no: 10914.

²⁷⁴ el-Elbânî kendi nüshalarında bu hükmün *ḥasen ğarîb* şeklinde olduğunu söylemektedir. Bkz: *Silsiletü eḥâdisi'd-da'ife*, c. 1, s. 313.

²⁷⁵ el-Elbânî, *Da'ifu Süneni't-Tirmizî*, s. 298, *Silsiletü'l-eḥâdisi'd-da'ife*, c. 1, s. 312-314, hadis no: 169, *Da'ifu Câmi'us-şâgîr ve ziyadetuh*, s. 835, hadis no: 5786. Şu'ayb el-Arna'ût ise hadisin isnadının zayıf olduğunu söylemiştir. Bkz. et-Tirmizî, *el-Câmi'u'l-kebîr*, thk. Şu'ayb el-Arna'ût, c. 5, s. 157-158, hadis no: 3106.

²⁷⁶ ez-Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl*, c. 6, s. 504, İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-İlel*, thk. Ḥâlid b. 'Abdurrahman, Riyâd 2006, c. 4, s. 578-579.

²⁷⁷ Bkz. el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 8, s. 14; el-Mizzî, c. 28, s. 434-452; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 7, s. 201-202; *Mizânu'l-İtidâl*, c. 6, s. 505-507; İbn Ḥacer, *Takrîb*, s. 545.

et-Tirmizî bu konuda Ebû Bekir ve Ebû Hureyre'nin de rivayetlerinin bulunduğunu haber vermektedir. Aynı zamanda o Ebû Bekir hadisinin zayıf isnadı sebebi ile *şahîh* olmadığını söyler. Ebû Hureyre hadisini ise Ebû Bekir el-Bezzâr, *Abdurrahman b. Fağl > Zeyd b. Habbâb veya Hübâb > Humeyd el-Mekkî > 'Atâ' b. Ebî Rebâh > Ebû Hureyre* senedi ile nakletmiştir.²⁷⁸ İlk hadise ulaşamadığını söyleyen el-Elbânî için Ebû Hureyre hadisi de *meçhûl* ravi Humeyd el-Mekkî sebebiyle sahihlik kriterlerine uymaz.²⁷⁹ et-Tirmizî Basra'da Kâtâde'nin hadislerinin ancak bu rivayet zinciriyle bilindiğini söylemiş ve hadise *ğarîb* hükmünü vermiştir çünkü Kâtâde sahabe içerisinde sadece Enes b. Malik'den hadis işitmiştir.²⁸⁰

Hadis literatüründe Yasin suresinin ve onu okumanın faziletine dair pek çok hadisin var olduğu bilinmektedir. Bunların bazılarında Hz Peygamber geceleri Allah'ın rızasını kazanma düşüncesiyle Yasin Suresini okuyanın o geceki günahlarının affedileceğini haber vermiş²⁸¹, bazılarında da incelediğimiz hadiste olduğu gibi onu okuyanın Kur'ân'ı on kere okumuş kadar sevap kazanacağını haberini vermiştir.²⁸² İncelemeye çalıştığımız hadis senedindeki zayıf ravileri sebebiyle hadis alimleri tarafından eleştirilmiştir. ez-Zehebî el-Kudâ'î'yi hadisi *Müsned*'ine aldığı için eleştirmiş, Ebû Hâtim hadisin *bâtıl* olduğunu aslının olmadığını söylemiştir.²⁸³ et-Tirmizî şarihi İbnü'l 'Arabî *'Arıdatu'l-ahvezî*'de hadisin *şahîh* olmadığı görüşüne katılmıştır.²⁸⁴ Bununla birlikte *fedâ'il* konularında bazı şartlar dahilinde zayıf hadisle amel edilebileceği görüşünde olanlar hadise uydurma hükmünü verme konusunda temkinli davranmışlardır. Bu kategoride ele alabileceğimiz muhaddislerden 'Aclûnî Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicret ederken müşriklerden korunma amacıyla bu sureyi okuduğunun bilindiğini, dolayısıyla uydurma demenin zor olacağını söylemiştir.²⁸⁵ eş-Şevkânî ise Yasin suresini okumanın faziletine dair tüm hadisleri değerlendirerek olumlu bir görüş serdedir. O, konuyla ilgili bütün rivayetler

²⁷⁸ Heysemî, Ebu'l Hasan Nürüddîn 'Alî b. Ebî Bekir b. Süleyman, *Keşfü'l estar 'an Zevâ'idil-Bezzâr*, thk. Habiburrahman A'zamî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1979, c. 3, s. 87, hadis no: 2304.

²⁷⁹ el-Mizzî, c. 7, s. 415-416; ez-Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, c. 2, s. 393; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 182.

²⁸⁰ el-Mübârekfûrî, c. 8, s. 196-198.

²⁸¹ ed-Dârimî, Feğâilü'l-Kur'ân, 21, İbn Hibbân, *Şahîh*, Şalât, s. 312, hadis no: 2754.

²⁸² Buradaki sayı ifadeleri değişmektedir.

²⁸³ ez-Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, c. 7, s. 68; İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-İlel*, c. 5, s. 578-579.

²⁸⁴ İbn 'Arabî, c. 11, s. 17.

²⁸⁵ 'Aclûnî, Ebü'l-Fida İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l hafâ' ve müzîli'l ilbâs*, Mektebetü'l-Kudüs, 1351, c. 1, s. 232.

birbirlerini takviye ettiğinden bu hadislerle amel etmenin faydalı olduğu kanaatindedir.²⁸⁶ es-Suyûfî de hadisin şâhîh olduğu görüşündedir²⁸⁷

Rivayetin incelenmesi sonucunda ortaya çıkan tablo şu şekildedir:

Uydurma Olduğunu Söyleyenler	Nedeni	Ravi	Kusuru	Literatürdeki Yeri	et-Tirmizî'nin Hükümü
el-Elbânî	Zayıf ravi	Hârûn Ebû Muhammed	Meçhûl	Ed-Darimî, el-Ğudâ'î, el-Beyhaķî	Ğarîb

2.2.12 On İkinci Rivayet

حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ وَكَيْعٍ حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ حُبَابٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبِي خَثْعَمٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : مَنْ قَرَأَ حَمَّ الدُّخَانَ فِي لَيْلَةٍ أَضْبَحَ يَسْتَغْفِرُ لَهُ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ

Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Nebî aleyhisselam şöyle buyurmuştur: *Kim geceleyin Duĥân sûresini okursa, kendisi için yetmiş bin melek bağışlanma diledikleri halde sabaha kavuşur.*²⁸⁸

2.2.12.1 Ravi Değerlendirmesi

Süfyân b. Veki²⁸⁹

Zeyd b. Ĥubâb (ö. 203/818)

Ebû'l Ĥuseyin Zeyd b. Ĥubâb'dan Müslim ve *Sünen-i Erbaa* sahipleri rivayette bulunmuştur. Yaĥyâ b. Ma'în, 'Alî el Medînî ve Ebû Ĥâtim onun için *ta'dîl* ifadeleri kullanmıştır. Aĥmed b. Ĥanbel ise onun doğru sözlü bir kimse olduğunu ancak çok hata yaptığını söylemiştir.²⁹⁰

²⁸⁶ eş-Şevkânî, *Neylül evtar şerhi münteķa'l aĥbar*, Kahire 1971, c. 4 s. 24.

²⁸⁷ 'Azizî, 'Alî b. Aĥmed el-Bulâķi, *Sirâcül-münîr bi şerhi'l-Câmî' i'ş-şagîr*, Kahire 1957, c. 2, s. 14-15.

²⁸⁸ et-Tirmizî, Feğâ'ili'l-Ĥur'ân, 8.

²⁸⁹ Bkz. 11. hadisin ravi değerlendirmesi, s. 57.

²⁹⁰ el-Buĥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 3, s. 391; İbn Ebî Ĥâtim, *el-Cerĥ ve't-ta'dîl*, c. 3, s. 561; el-Mizzî, c. 10, s. 40-46; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 9, s. 393-395; İbn Ĥacer, *Takrîb*, s. 222.

‘Umer b. Ebî Hâş‘am

et-Tirmizî'nin ve İbn Mâce'nin kendisinden rivayette bulunduğu ‘Umer b. Ebî Hâş‘am hakkında rical alimlerinin görüşleri ittifakla olumsuzdur. el-Buḥârî onun için cerhin ağırlığına işaret eden *zâhibûn* tabirini kullanmıştır.²⁹¹ İbn ‘Adiyy hadislerinin *münker* olduğunu söylemiştir. İbn Hıbbân onu ‘Umer b. Râşid el-Yemâmî tercemesi altında zikretmiş, ez-Zehebî ise onun ‘Umer b. Ebî Hâş‘am ile aynı kişi olmadığını söylemiştir.²⁹²

Yaḥyâ b. Ebî Keşîr (ö. 132/749)

Yaḥyâ b. Ebî Keşîr Ebû Naşr eṭ-Ṭâ‘î: *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin hepsi Ebû Naşr Yaḥyâ b. Ebî Keşîr'dan rivayet etmişlerdir. Ebû Hâtim onun sadece sika kimselerden hadis rivayet ettiğini, Aḥmed b. Ḥanbel'de onun insanların en güvenilirlerinden olduğunu söylemiştir. el-‘Uḳaylî ise onun *tedlis* yaptığının söylendiğini nakletmiştir.²⁹³

Ebû Seleme (ö. 94/712)

Kütüb-i Sitte müelliflerinin eserlerinde rivayetlerini naklettiği Ebû Seleme ‘Abdurrahman b. ‘Avf hakkında rical alimleri onun hadis ilmindeki yüksek derecesine işaret etmek için *imam* lafzını kullanmışlardır.²⁹⁴

2.2.12.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri

et-Tirmizî'nin naklettiği bu hadisi el-Beyhakî aynı metinle fakat ‘Alî b. İbrâhîm b. Hâmid el-Bezzâr > ‘Abdurrahman b. Hasan el-Ḳâdî > ‘Abdullah b. Muḥammed b. Süleyman > Muḥammed b. Yezîd > Zeyd b. Ḥubâb > ‘Amr b. ‘Abdullah > Yaḥyâ b. Ebî Keşîr > Ebû Seleme > Ebû Hureyre > Resûlullah tariki ile *Şu‘abu'l-îmân*'da rivayet etmiştir.²⁹⁵

²⁹¹ Hadisleri zayıf manasında ravilerin cerhinde kullanılan lafızlardandır. Bkz. Uğur, Mücteba, s. 427.

²⁹² el-Mizzî, c. 21, s. 408-410; ez-Zehebî, *Mizânu'l-îtidâl*, c. 5, s. 254; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 414.

²⁹³ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 8, s. 301; el-Mizzî, c. 31, s. 504-511; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 6, s. 27-31; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 596.

²⁹⁴ el-Mizzî, c. 33, s. 370-375; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 4, s. 287-292; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 645.

²⁹⁵ el-Beyhakî, *Şu‘abu'l-imân*, c. 2, s. 484, hadis no: 2475.

2.2.12.3 Hadisin Değerlendirilmesi

Et-Tirmizî Süfyân b. Vekîc > Zeyd b. Ğubâb > ‘Umer b. Ebî Ğaş‘am > Yahyâ b. Ebî Keşîr > Ebû Seleme > Ebû Hureyre tariki ile naklettiği bu hadisin ğarîb olduğunu söylemiştir.

et-Tirmizî, hadisin sadece bu tarikle bilinmesi ve ‘Umer b. Ebî Ğaş‘am'ın zayıf bir ravi olması sebebi ile hadisin ğarîb olduğunu söylerken, el-Elbânî incelediğimiz bu hadise uydurma hükmünü vermiştir.²⁹⁶ Bununla birlikte, hadisi *Silsile*'de müstakil olarak incelememiştir. Onun *Silsile*'de incelediği hadis et-Tirmizî'nin DuĞân suresinin faziletine dair babın ikinci hadisi olarak naklettiği diğere Ebû Hureyre hadisidir. et-Tirmizî'nin, *Naşr b. ‘Abdirrahman > Zeyd b. Ğubâb > Hişâm Ebi'l Miğdâm > Ğasan > Ebû Hureyre > Resûlullah* tariki ile rivayet ettiği hadisin metni şöyledir:

من قرأ حم الدخان في ليلة الجمعة غفر له

et-Tirmizî bu hadisinde sadece bu tarikle bilindiğini, Hişâm Ebi'l Miğdâm'ın zayıf bir ravi olduğunu ve isnadda yer alan Ğasan isimli ravinin Ebû Hureyre'den hadis dinlemediğini söylemiştir. el-Elbânî'de isnadı ciddi zayıf olarak değerlendirmiş ve dolayısıyla hadis için de *daifun cidden* tabirini kullanmıştır.²⁹⁷

el-Beyhaķî bu hadisi aynı senedle ve hemen hemen aynı metinle nakletmiştir.²⁹⁸ Onun bu hadise dair zikrettiği bir diğere senedde ise Hişâm b. Ziyad Ebi'l Miğdâm hadisi Ebû Hureyre'den nakletmiştir. el-Beyhaķî hadisin hemen ardından yaptığı değerlendirmede Hişâm b. Ziyad'ın bu hadisle *teferrüd* ettiğini söylemiştir.²⁹⁹

Bu iki hadisten başka DuĞân Suresi'nin faziletine dair ed-Dârimî *Sünen*'de, hadisimizin değerlendirmesi altında inceleyebileceğimiz iki *mevķûf* hadis

²⁹⁶ el-Elbânî, *Da‘ıfu Süneni't-Tirmizî*, s. 299; *Da‘ıfu Câmi‘uş-şag‘îr*, s. 831, hadis no: 5766; *Mişkât*, s. 662, hadis no: 2149. Bu hadisin isnadı için Şu‘ayb el-‘Arna‘ûd, Süfyân b. Vekîc sebebiyle zayıftır demiştir. Bkz. et-Tirmizî, *el-Câmi‘u'l-kebîr*, thk. Şu‘ayb el-Arna‘ût, c. 5, s. 158-159, hadis no: 3108.

²⁹⁷ el-Elbânî, *Da‘ıfu Süneni't-Tirmizî*, s. 299; *Silsiletü'l-eġâdisi'd-da‘ıfe*, c. 10, s. 150-151, hadis no: 4632; *Da‘ıfu Câmi‘uş-şag‘îr*, s. 832, hadis no: 5767, *Mişkât*, s. 662, hadis no: 2150.

²⁹⁸ el-Beyhaķî, *Şu‘abu'l-îmân*, c. 2, s. 484, hadis no: 2476.

²⁹⁹ el-Beyhaķî, *Şu‘abu'l-îmân*, c. 2, s. 484-485, hadis no: 2477.

nakletmiştir.³⁰⁰ Onun, *Ya'lâ* > *İsmâ'il* > *Abdullah b. 'Îsâ* senedi naklettiği ilk hadisin metni et-Tirmizî'nin babın ikinci hadisi olarak naklettiği rivayetinden ufak farklılıklar içermektedir.³⁰¹ ed-Dârimi diğer hadisi ise *Muhammed b. Mübârek* > *Şadağa b. Hâlid* > *Yahyâ b. el-Hâriş* > *Ebû Râfi'* tariki ile nakletmiştir.³⁰² Bu hadisin metni *زوج من الحور العين* ziyadesi içermektedir. *Şahîh* senedlerle nakledilen bu iki *mevâkûf* rivayetin metni görüldüğü gibi incelediğimiz hadisin metninden farklıdır. İlki Duhan Suresi'ni okuyan kimsenin bağışlanmış şekilde sabaha ulaşacağını, ikincisi buna ek olarak okuyan kimsenin ahirette iri gözlü hurilerle evlendirileceğini haber vermektedir.

Son olarak et-Taberânî'nin *Mu'cemu'l-kebîr*'de naklettiği ve hadisimizle alakalı olduğunu düşündüğümüz rivayetini incelediğimizde *Ahmed b. Dâvud el-Mekkî* > *Hafş b. 'Umer el-Mâzinî* > *Füdüle b. Cübeyr* > *Ebû Ümâme* > *Resûlullah* tariki ile gelen bu hadisin metninin farklı olarak *بنى الله له بيتا في الجنة* ziyâdesini içerdiğini görmekteyiz.³⁰³ el-Elbânî'nin hadisi *da'ifun cidden* şeklinde değerlendirmesinin sebebi muhtemelen senedde yer alan *Füdüle b. Cübeyr*'dir.³⁰⁴ Nitekim İbn Hıbbân onun *Ebû Ümame*'den rivayet ettiğini ve hadisleriyle ihticac edilmeyeceğini söylemiştir.³⁰⁵

Mevdû'ât kitaplarına baktığımızda incelediğimiz bu hadisi İbnü'l-Cevzî³⁰⁶, el-Mağdisî³⁰⁷, el-Fettenî³⁰⁸ ve eş-Şevkânî'nin³⁰⁹ eserlerine aldıklarını görmekteyiz.

Rivayetin incelenmesi sonucunda ortaya çıkan tablo şu şekildedir:

³⁰⁰ ed-Darimî, *Feğâ'ili'l Qur'ân*, 22.

³⁰¹ Bu hadis için Hüseyin Selîm Esed isnadı şahîhtir demiştir.

³⁰² Bu hadis için Hüseyin Selîm Esed isnadı şahîhtir demiştir.

³⁰³ et-Taberânî, *Mu'cemu'l-kebîr*, c. 8, s. 316, hadis no: 8026.

³⁰⁴ el-Elbânî, *Da'ifu Câmi' iş-şagîr ve ziyadetuh*, s. 832, hadis no: 5768.

³⁰⁵ İbn Hıbbân, *Mecrûhîn*, c. 2, s. 204-205.

³⁰⁶ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'l-mevdû'ât*, c. 1, s. 404, hadis no: 485.

³⁰⁷ el-Mağdisî, s. 227, hadis no: 856.

³⁰⁸ el-Fettenî, s. 79-80.

³⁰⁹ eş-Şevkânî, *el-Fevâ'idu'l-mecmu'a*, s. 301-302, hadis no: 13

Uydurma Olduğunu Söyleyenler	Nedeni	Literatürdeki Yeri	et-Tirmizî'nin Hükümü
İbnü'l-Cevzî, el-Makdîsî, el-Fettenî, eş-Şevkânî, el-Elbânî	İsnadı zayıf	el-Beyhaqî	Ğarîb

2.2.13 On Üçüncü Rivayet

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الدَّمَشْقِيُّ حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ وَعِكْرِمَةَ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ قَالَ بَيْنَمَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ جَاءَهُ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ فَقَالَ يَا أَبَى أَنْتَ وَأُمِّي تَفَلَّتْ هَذَا الْقُرْآنُ مِنْ صَدْرِي فَمَا أَجِدُنِي أَقْدِرُ عَلَيْهِ . فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ « يَا أبا الْحَسَنِ أَفَلَا أُعَلِّمُكَ كَلِمَاتٍ يَنْفَعُكَ اللَّهُ بِهِنَّ وَيَنْفَعُ بِهِنَّ مَنْ عَلَّمْتَهُ وَيُثَبِّتُ مَا تَعَلَّمْتَ فِي صَدْرِكَ » . قَالَ أَجَلُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَعَلَّمَنِي . قَالَ « إِذَا كَانَ لَيْلَةُ الْجُمُعَةِ فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَقُومَ فِي ثُلُثِ اللَّيْلِ الْآخِرِ فَإِنَّهَا سَاعَةٌ مَشْهُودَةٌ وَالِدُعَاءِ فِيهَا مُسْتَجَابٌ وَقَدْ قَالَ أَخِي يَعْقُوبُ لِبَنِيهِ (سَوْفَ اسْتَعْفِرُ لَكُمْ رَبِّي) يَقُولُ حَتَّى تَأْتِيَ لَيْلَةُ الْجُمُعَةِ فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَمُومٌ فِي وَسْطِهَا فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَمُومٌ فِي أَوَّلِهَا فَصَلِّ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ تَقْرَأُ فِي الرُّكْعَةِ الْأُولَى بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَسُورَةَ يَسٍ وَفِي الرُّكْعَةِ الثَّانِيَةِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَ (حَم) الدُّخَانَ وَفِي الرُّكْعَةِ الثَّلَاثَةِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَالْم تَنْزِيلِ السُّجْدَةِ وَفِي الرُّكْعَةِ الرَّابِعَةِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَتَبَارَكَ الْمُفْضَلُ فَإِذَا فَرَعْتَ مِنَ الشَّهَادَةِ فَاحْمَدِ اللَّهَ وَأَحْسِنِ الثَّنَاءَ عَلَى اللَّهِ وَصَلِّ عَلَى وَأَحْسِنِ وَعَلَى سَائِرِ النَّبِيِّينَ وَاسْتَغْفِرْ لِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْإِخْوَانِ الَّذِينَ سَبَقُوكَ بِالْإِيمَانِ ثُمَّ قُلْ فِي آخِرِ ذَلِكَ اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي بِتَوْكِ الْمَعَاصِي أَبَدًا مَا أَبْقَيْتَنِي وَارْحَمْنِي أَنْ أَتَكَلَّفَ مَا لَا يَغْنِيَنِي وَارْزُقْنِي حُسْنَ النَّظَرِ فِيمَا يُزْضِيكَ عَنِّي اللَّهُمَّ بَدِيعِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ وَالْعِزَّةِ الَّتِي لَا تُرَامُ أَسْأَلُكَ يَا اللَّهُ يَا رَحْمَنُ بِجَلَالِكَ وَنُورِ وَجْهِكَ أَنْ تُلْزِمَ قَلْبِي حِفْظَ كِتَابِكَ كَمَا عَلَّمْتَنِي وَارْزُقْنِي أَنْ أَتْلُوهُ عَلَى النَّحْوِ الَّذِي يُزْضِيكَ عَنِّي اللَّهُمَّ بَدِيعِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ وَالْعِزَّةِ الَّتِي لَا تُرَامُ أَسْأَلُكَ يَا اللَّهُ يَا رَحْمَنُ بِجَلَالِكَ وَنُورِ وَجْهِكَ أَنْ تُنَوِّرَ بِكِتَابِكَ بَصْرِي وَأَنْ تُطَلِّقَ بِي لِسَانِي وَأَنْ تُفَرِّجَ بِهِ عَنِّي قَلْبِي وَأَنْ تُشْرَحَ بِهِ صَدْرِي وَأَنْ تُغْسِلَ بِهِ بَدَنِي لِأَنَّهُ لَا يُعِينُنِي عَلَى الْحَقِّ غَيْرُكَ وَلَا يُؤْتِيهِ إِلَّا أَنْتَ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ يَا أَبَا الْحَسَنِ تَفَعَّلْ ذَلِكَ ثَلَاثَ جُمُعٍ أَوْ خَمْسَ أَوْ سَبْعَ تَجَابُّ بِإِذْنِ اللَّهِ وَالَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ مَا أَخْطَأَ مُؤْمِنًا قَطُّ » . قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ فَوَاللَّهِ مَا لَبِثْتُ عَلَى إِلَّا خَمْسًا أَوْ سَبْعًا حَتَّى جَاءَ عَلِيُّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مِثْلِ ذَلِكَ الْمَجْلِسِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي كُنْتُ فِيمَا خَلَا لَا آخِذٌ إِلَّا أَرْبَعَ آيَاتٍ أَوْ نَحْوَهُنَّ وَإِذَا قَرَأْتَهُنَّ عَلَى نَفْسِي تَفَلَّتُنَّ وَأَنَا

أَتَعَلَّمَ الْيَوْمَ أَرْبَعِينَ آيَةً أَوْ نَحْوَهَا وَإِذَا قَرَأْتُهَا عَلَى نَفْسِي فَكَأَنَّمَا كِتَابُ اللَّهِ بَيْنَ عَيْنَيَّ وَلَقَدْ كُنْتُ أَسْمَعُ الْحَدِيثَ فَإِذَا رَدَّدْتُهُ تَقَلَّتْ وَأَنَا الْيَوْمَ أَسْمَعُ الْأَحَادِيثَ فَإِذَا تَحَدَّثْتُ بِهَا لَمْ أَخْرِمِ مِنْهَا حَرْفًا . فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ ذَلِكَ « مُؤْمِنٌ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ يَا أَبَا الْحَسَنِ » .

İbn Abbâs'dan rivayete göre o şöyle demiştir: Resûlullah'ın yanındayken Ali b. ebî Tâlib geldi ve: “Annem babam sana feda olsun Ey Allah'ın Rasûlü! Bu Kur'ân, göğsümde durmayıp gidiyor ve buna engel de olamıyorum.” Bunun üzerine Rasûlullah ona: *Ey Ebû'l Hasan! Allah'ın sana faydalı kılacağı, öğrettiğin takdirde öğrenen kimsenin de istifade edeceği, öğrendiklerini de göğsünde sabit kılacak kelimeleri öğretelim mi?*

Hz. Ali: "Evet, ey Allah'ın Rasûlü! öğret bana" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah şu tavsiyede bulundu:

Cuma gecesi gecenin son üçte birinde kalkmaya gücün yeterse bu saat meleklerin hazır buldukları bir saattir bu saatte duâ kabul edilir. Kardeşim Yakup da çocuklarına: “İleride sizin için rabbime duâ edeceğim”³¹⁰ demişti ki bu Cuma gecesine gelince demektir. Eğer o vakitte kalkamazsan gecenin ortasında kalk, şayet buna da gücün yetmezse gecenin başlangıcında kalkıp dört rekât namaz kıl. Birinci rekâtta Fatiha ile birlikte Yasin suresini oku, ikinci rekâtta Fatiha ile (Hâ mîm) Duhan sûresini oku. Üçüncü rekâtta Fatiha ve (Elif lâm mîm) Secde suresini oku, dördüncü rekâtta ise Fatiha ile birlikte Tebâreke suresini oku. Teşehhüdü bitirdiğin vakit Allah'a hamd et, Allah'a en güzel şekilde senada bulun, bana da salavâtı güzel bir şekilde getir. Sonra tüm Peygamberlere de salâvat getir. Sonra tüm mü'min erkekler ve mümin kadınlar ve senden önce gelip geçen tüm imanlı kardeşlerin için istiğfarda bulun, bunlardan sonra da şu duayı oku:

“Allah'ım bana günahları, beni hayatta bâki kıldığın müddetçe ebediyyen terk ettirerek merhamet eyle. Beni ilgilendirmeyen şeylere özenmekten beni esirge. Rızı olduğun şeylere eğilmeyi bana nasib et. Allah'ım ey gökleri ve yeri eşsiz benzersiz yaratan ey Celal ve ikram sahibi! Ey Allah'ım! Erişilmez güç sahibi Sensin. Ey Rahman olan Allah'ım, Ey Allah'ım senin celalin için isterim. Yüzünün nuru için öğrettiğin şekilde Kur'ân'ı bana ezberletmeni isterim. Seni benden razı edecek şekilde

³¹⁰ Yusuf 12/98

o kitabı okumayı bana nasib et. Göklerin ve yerin eşsiz ve benzersiz yaratıcısı Allah'ım, celal, ikram ve izzet sahibi Allah'ım senin gücüne hiçbir güç erişemez. Ey Allah'ım, Ey Rahman olan senin celalinle yüzünün nuru ile ve senin kitabınla gözümü aydınlatmanı isterim. Dilimi onunla söyletmeni, kalbimdeki sıkıntıyı onunla gidermeni gönlümü onunla açmanı bedenimi onunla tamir etmeni isterim nitekim hak uğrunda bana senden başkası yardım etmez ve hakkı sadece sen verirsin senden başka güç kuvvet yoktur, ancak sen varsın sen büyüksün ve ulusun. ”

“*Ey Ebû'l Hasan bunu üç veya beş veya yedi Cuma yapacak olursan Allah'ın izniyle duana icâbet edilecektir. Beni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki bu duâyı yapan hiçbir mü'min icâbetten mahrum kalmadı.* ”

Abdullah b. Abbâs dedi ki: Vallahi Ali beş veya yedi Cuma geçtikten sonra böyle bir toplantıda Rasûlullah'a geldi ve Ey Allah'ın Rasûlü bundan önce ancak dört ayet kadar ezberlemektedirim, ondan fazlası aklımda durmayıp giderdi. Bugün kırk ayet kadar ezberliyorum ve bunları okurken sanki kitap gözlerimin önünde gibi oluyor. Eskiden bir hadis dinlerdim onu başkasına aktaracağım zaman aklımdan kaybolur giderdi. Bugün ise hadisler işitiyorum ve onları bir başkasına aktardığım zaman bir harf bile eksiltmeden anlatabiliyorum.

Bunun üzerine Rasûlullah şöyle buyurdu: *Ey Ebû'l Hasan Ka'be'nin Rabbine andolsun ki sen gerçek bir mü'minsin.*³¹¹

2.2.13.1 Ravi Değerlendirmesi

Ahmed b. Hasan

et-Tirmizî: el-Buḥarî ve et-Tirmizî'nin hocalarından olan Ahmed b. Hasan Ḥorâsân hafızlarındandır ve hakkında *ta'dîl* ifadeleri kullanılmıştır.³¹²

Süleymân b. 'Abdirrahman (ö. 233/847)

Müslim dışında *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin hepsinin Ebû Eyyûb Süleymân b. 'Abdirrahman'dan rivayetleri vardır. İbn Hıbbân *sîka* kimselerden rivayet ettiği zaman rivayetine itibar edileceğini, meçhul kimselerden rivayet ettiği zaman rivayetlerinde

³¹¹ et-Tirmizî, De'avât, 114.

³¹² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, c. 2, s. 47; el-Mizzî, c. 1, s. 290-293; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 12, s. 156-157; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 78.

münkerlerin bulunduğunu söylemiştir. Ed-Dârekuṭnî, en-Nesâ'î *ṣiḳa* ve doğru sözlü olduğunu söylemişlerdir.³¹³

Velîd b. Müslim³¹⁴

İbn Cüreyc (ö. 150/767)

Mekkeli hadis ravisi Ebû'l Velîd 'Abdumelik b. 'Abdul'azîz b. Cüreyc'den *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin hepsinin rivayetleri bulunmaktadır. Ebû Hatim onun 'Atâ'dan rivayet edenlerin en güvenilirini olduğunu söylemiştir. Yaḥya b. Ma'în, 'İclî ve İbn Hibbân onun *ṣiḳa* olduğunu söylerken Mâlik b. Enes onu olur olmaz herkesten hadis toplamakla ve yeterince seçici olmamakla suçlamıştır. İbn Hacer de onun *ṣiḳa* olduğunu söylemek suretiyle ta'dilde bulunmuş ancak irsâlde bulunduğunu söylemiştir.³¹⁵

'Aṭâ' b. Ebî Rebâḥ (ö. 114/732)

Kütüb-i Sitte müelliflerinin hepsi Ebû Muhammed 'Aṭâ' b. Ebî Rebâḥ 'dan rivayet etmişlerdir. Yaḥyâ İbn Maîn, Ebû Zür'a onun *ṣiḳa* olduğunu söylemiş, İbn Hibbân *Ṣiḳât'*ında zikretmiştir. İbn Hacer onun için ta'dilde bulunmuş ancak çok fazla irsâlde bulunduğunu söylemiştir.³¹⁶

'İkrime (ö. 104/722)

Tefsir alimi Ebû 'Abdullah 'İkrime'den *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin hepsi rivayette bulunmuşlardır. Hadis münekkidlerinin çoğu onun için ta'dil ifadeleri kullanmış, İbn Hacer de *ṣiḳa* ve *sebt* tabirlerini kullandıktan sonra ondan herhangi bir yalan, bidat zuhur etmediğini söylemiştir.³¹⁷

İbn 'Abbâs (ö. 68/687)³¹⁸

³¹³ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 4, s. 24; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, c. 4, s. 129; el-Mizzî, c. 12, s. 26-32; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 11, s. 136-139; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 253.

³¹⁴ Bkz. 7. hadisin ravi değerlendirmesi, s. 44.

³¹⁵ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 5, s. 422; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, c. 5, s. 356-358; el-Mizzî, c. 18, s. 338-354; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 6, s. 325-336; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 363.

³¹⁶ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 6, s. 463; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, c. 6, s. 330; el-Mizzî, c. 20, s. 69-86; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 5, s. 78-88; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 391.

³¹⁷ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 7, s. 49; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, c. 7, s. 7-8; el-Mizzî, c. 20, s. 264-292; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 5, s. 12-36; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 397.

³¹⁸ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 5, s. 3-4; el-Mizzî, c. 15, s. 154-162; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 3, s. 331-359; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 309.

2.2.13.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri

İncelediğimiz bu hadisi el-Ḥâkim ve eṭ-Ṭaberâni eserlerinde nakletmişlerdir. el-Ḥâkim hadisi aynı senetle fakat metninde farklılıklar birlikte rivayet etmiştir. et-Tirmizî hadisinde ikinci rekatta *Fâtiḥa*'dan sonra *Duḥan* suresi, üçüncü rekatta da *Secde* suresi okunması söylenirken el-Ḥâkim hadisinde tam tersidir.³¹⁹

eṭ-Ṭaberâni'nin *Hüseyn b. İshâk et-Tüsterî > Hişam b. 'Ammar > Muḥammed b. İbrahim el-Ḳureşî > Ebû Şâlih > 'İkrime > İbn 'Abbâs* tarîkiyle naklettiği metin ise et-Tirmizî'nin metninden daha kısadır.³²⁰ Bazı takdim tehirlere, ziyâdeler ve harfi cer değişimlerinden başka eṭ-Ṭaberâni hadisinin belirgin farkı metninde et-Tirmizî hadisinin metnindeki ayetin yer almaması, namaza kalkmanın tavsiye edildiği gece ile ilgili gecenin üçte biri şeklinde bir sınırlandırma yapmayıp sadece Cuma gecesi ifadesinin kullanılması, hadisin sonunda Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'e hafızasının iyileşmesiyle ilgili söylediklerinin bulunmamasıdır.

2.2.13.3 Hadisin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî **Aḥmed b. Ḥasan > Süleymân b. 'Abdirraḥman > Velîd Müslim > İbn Cüreyc > 'Ata' b. Ebî Rebâh ve 'İkrime > İbn 'Abbâs (r.a) > Resulullah** senedi ile naklettiği bu hadisin *ḥasen ḡarîb* olduğunu söylemiştir.

İncelediğimiz bu hadisi nakledenlerden el-Ḥâkim, hadisin el-Buḥâri ve Müslim'in şartlarına uygun olduğunu söylemek suretiyle sıhhati konusundaki fikrini beyan etmiştir. Ancak ez-Zehebî hadisin *münker* ve *şâz* olduğunu söyleyerek itiraz etmiştir. Ardından şöyle demiştir: “Korkarım ki o hadis uydurma değildir. Doğrusunu Allah bilir. Senedi beni hayrette bıraktı”³²¹ el-Ḥâkim hadisi ile ilgili görüş bildirenlerden es-Suyutî ise “İnsanın kalbi onun söylediklerine pek meyletmiyor. Hadisin sahihliğinden ziyade *ḥasen* olmakta bile kusuru vardır. Lafızlarında münkerlikler bulunmaktadır” demektedir.³²²

İbnü'l-Cevzî bu hadisi *el-Mevdû'ât*'ında eṭ-Ṭaberâni'nin senedi ile zikretmiş ve Muḥammed b. İbrâhîm'in *mecrûh* olduğunu, Ebû Şâlih'in hadisi terk edilen biri

³¹⁹ el-Ḥâkim, *el-Müstedrek*, c. 1, s. 461, hadis no: 1192.

³²⁰ eṭ-Ṭaberâni, *Mu'cemü'l-kebîr*, c. 11, s. 367-369, hadis no: 12036.

³²¹ el-Ḥâkim, *el-Müstedrek*, c. 1, s.461, hadis no: 1190.

³²² eş-Şevkani, *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a*, s. 42.

olduğunu ve isnadın bu şekliyle çok bozuk olduğunu dolayısıyla da hadisin *şahîh* olmadığını söylemiştir.³²³

İbnü'l-Cevzî'nin *el-Mevdû'ât* 'ta naklettiği bir diğer tarik ise ed-Dârekuṭnî kanalıyla gelmektedir. *Ebû'l Ḥasan ed-Darekuṭnî > Muḥammed b. Ḥasan b. Muḥammed el-Muḥarrî > Faḍl b. Muḥammed el-ʿAtṭâr > Hişâm b. ʿAmmâr > Velîd b. Müslim > İbn Cüreyc > ʿAtâ > İbn ʿAbbâs* senedine sahip bu hadisin metni çok ufak değişiklikler haricinde et-Tirmizî metni ile aynıdır. ed-Dârekuṭnî'nin daha sonra yaptığı değerlendirmede Hişâm'ın Velîd'den teferrüd ettiğini söylediği bu hadis hakkında İbnü'l-Cevzî, Velîd'in *tesviye tedlisinde* bulunduğunu, hadisin bu tarikle nakledilmesinin ed-Dârekuṭnî 'nin hocası Nakkaş'ın hatası olduğunu söylemiştir.³²⁴ İbn Ḥacer ise buna et-Tirmizî'nin de hadisi Velîd yoluyla rivayet ettiğini söylemek suretiyle itiraz eder. Yine İbn Ḥacer, ed-Dârekuṭnî 'nin Hişâm'ın Velîd'den *teferrüd* ettiği şeklindeki değerlendirmesine de Süleymân b. ʿAbdirraḥman'ın et-Tirmizî'nin *Sünen*'inde Velîd'den rivayette bulunduğu gerekçesiyle itiraz eder.³²⁵

Görüldüğü gibi el-Elbânî'nin *tesviye tedlisi* yapmakla itham edilen Velîd b. Müslim sebebi ile uydurma hükmünü verdiği,³²⁶ et-Tirmizî'nin sadece Velîd b. Müslim rivayeti olarak bilindiğini söylemek suretiyle *ḥasen ğarîb* dediği bu hadis hakkında görüşler çeşitlidir. Hadisin İbnü'l-Cevzî³²⁷, eş-Şevkânî³²⁸ ve İbn ʿArrâk'ın³²⁹ uydurma hadislere dair yazmış oldukları eserlerde yer almasıyla birlikte, senedi konusunda olumlu görüş beyan edenler de bulunmaktadır. ez-Zehebî *Mizân*'da hadisimizin ravilerinden Süleymân b. ʿAbdirraḥman'ın tercemesi altında hadise dair bir değerlendirme yapmış, senedinin temiz olmasına rağmen hadisin *münker* olduğunu söylemiştir.³³⁰ Aynı şekilde es-Seḥavî el-Münzirî'nin de hadisin senedinin güzel fakat

³²³ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'l-mevdûat*, c. 2, s. 457-458, hadis no: 1024

³²⁴ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'l-mevdûat*, c. 2, s. 458-460, hadis no: 1025.

³²⁵ eş-Şevkânî, *el-Fevâ'idu'l Mecmû'a*, s. 42; İbn ʿArrâk, Ebu'l-Ḥasan Nûruddîn ʿAlî, *Tenzîhü's-şerî'ati'l-merfû'a ʿani'l-aḥbâri's-şeni'ati'l-mevdû'a*, thk. ʿAbdülvehhâb ʿAbdüllatîf, ʿAbdullah Muḥammed eş-Şiddîk, Mektebetü'l-Kahire, Kahire, c. 2, s. 112.

³²⁶ el-Elbânî, *Da'ifu Süneni't-Tirmizî*, s. 396-398; *Silsiletü'l-eḥadîsi'd-dâife*, c. 7, s. 382-388, hadis no:3374. Bu hadis için Şu'ayb el-ʿArna'ût münker demiştir. Bkz. et-Tirmizî, *el-Câmi'u'l-kebîr*, thk. Şu'ayb el-ʿArna'ût, c. 6, s. 166-169, hadis no: 3886.

³²⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevdûat*, c. 2, s.138-140

³²⁸ eş-Şevkânî, *el-Fevâ'idu'l-mecmû'a*, s. 41, hadis no:85

³²⁹ İbn ʿArrâk, *Tenzîhü's-şerî'a*, c. 2, s. 111-112.

³³⁰ ez-Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, c. 3, s. 302.

metninin *ğarîb* olduğunu söylediğini nakletmiştir.³³¹ Zira senedde yer alan ravilerin hepsi görünüşte *şika* kimselerdir ve el-Buḥârî ve Müslim bu ravilerin hepsinden rivayette bulunmuşlardır.³³²

Ancak çoğunluk Velîd b. Müslim'in *tesviye tedlisi* yapması dolayısıyla ve seneddeki bazı ravileri düşürerek rivayet etmesi durumunda bile Süleymân b. 'Abdirrahman'ın bunu fark edebilecek bir ravi olmaması sebebiyle hadisin senedinin de sıhhat kriterlerini taşımadığı fikrindedir. Bu yönde görüş beyan edenlerden biri olan İbn Hacer Velîd'in hadisi İbn Cüreyc'den değil de ed-Dârekuṭnî ve eṭ-Ṭaberânî rivayetlerinde bulunan Muḥammed b. İbrâhîm'den alıp daha sonra onu İbn Cüreyc'den almış gibi nakletmiş olabileceğini söyler. Hedyü'n Nebî adlı eserinin "Şalâtu Taḫviyeti'l Hıfz" adlı bölümünde hadisimizi inceleyen Nurüddin 'Itr hadisin kati şekilde uydurma olduğu görüşünü değil zayıf olduğunu kabul ettiklerini ifade etmiştir Ayrıca o, *feḏâ'ilu'l a'mâl* konusunda da üç şartla zayıf hadisle amel edilebileceğini söylemek suretiyle hadisin zayıf olması durumunda bile onunla amel edilmesine bir mani olmayacağını söylemiştir. Bu üç şarttan ilki olan hadisin zayıflığının şiddetli olmaması şartını hadisimiz taşımaktadır. Nitekim burada ravinin iskati ihtimali vardır ki bu durum raviyi düşüren kimsenin *mecrûh* olmasına sebebiyet verecektir. İkinci şart olan bu hadisle amel eden kişinin onunla ihtiyaten amel ettiğine inanması ve üçüncü şart olan zayıf hadisin *ma'mûlün bih* olan şer-i bir aslın kapsamında olması şartlarını da söz konusu rivayet taşımaktadır.³³³

Rivayetin incelenmesi sonucunda ortaya çıkan tablo şu şekildedir:

Uydurma Olduğunu Söyleyenler	Nedeni	Ravi	Kusuru	Literatürdeki Yeri	et-Tirmizî'nin Hükümü
İbnü'l-Cevzî, eṣ-Şevkânî, İbn 'Arrâk, el-Elbânî	Zayıf ravi	Velîd b. Müslim	Tesviye tedlisi yaptığı söylenmiştir.	el-Ḥâkim, eṭ-Ṭaberânî	Hasen ğarîb

³³¹ İbn 'Arrâk, c. 2, s. 112.

³³² 'Itr, Nuruddîn, *Hedyü'n Nebî fi'ş-Şalavâti'l Haşşa*, Dâru'l-Fikr, Dımeşk 1985, s. 237.

³³³ 'Itr, Nuruddîn, *Hedyü'n Nebî*, s. 239.

2.2.14 On Dördüncü Rivayet

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دَاوُدَ الْوَاسِطِيُّ أَبُو مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي مُحَمَّدٍ بْنِ الْمُثَنَّى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُثَنَّى عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ عُمَرُ لِأَبِي بَكْرٍ يَا خَيْرَ النَّاسِ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ . فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ أَمَا إِنَّكَ إِذَا قُلْتَ ذَلِكَ فَلَقَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ عَلَى رَجُلٍ خَيْرٍ مِنْ عُمَرَ

Câbir b. Abdullah'dan rivayete göre, şöyle demiştir: Ömer, Ebû Bekir'e "Rasûlullah'dan sonra insanların en hayırlısı diye" hitab etmişti. Ebû Bekir bunun üzerine şöyle dedi: "Madem sen bunu söyledin. Ben de Rasûlullah'dan senin hakkında şöyle söylediğini işittim: *Güneş Ömer'den daha hayırlı bir kimse üzerine doğmamıştır.*"³³⁴

2.2.14.1 Ravi Değerlendirmesi

Muhammed b. Müsennâ (ö. 252/866)

Ebû Mûsa Muhammed b. Müsennâ *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin hepsinin kendisinden rivayette bulunduğu bir ravidir. Yahyâ b. Ma'în, ed-Dârekuṭnî *şîka*, Ebû Hâtim *şâlihu'l hadîs* demek suretiyle onun için ta'ḍilde bulunmuşlardır.³³⁵

‘Abdullah b. Dâvud el-Vâsîfî Ebû Muhammed

Kütüb-i Sitte içerisinde sadece et-Tirmizî'nin kendisinden rivayette bulunduğu Ebû Muhammed ‘Abdullah b. Dâvud hakkında el-Buḥârî *fihî naẓar* tabirini kullanmıştır. Ebû Zür‘a ve en-Nesâ‘i zayıf olduğunu, Ebû Hâtim de kuvvetli olmadığını söylemiş, İbn Hibbân da *münkerü'l hadîs cidden* tabirini kullanmış ve meşhur kimselerden *münker* rivayetlerde bulunduğunu dolayısıyla onun rivayetiyle ihticac etmenin caiz olmayacağını ifade etmiştir.³³⁶

‘Abdurrahman İbnu Ehî Muhammed b. Münkedir

Muhammed b. Münkedir'in kardeşinin oğlu olduğunu anladığımız ‘Abdurrahman İbnu Ehî Muhammed b. Münkedir'den sadece et-Tirmizî rivayet

³³⁴ et-Tirmizî, Menâkıb, 17.

³³⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, c. 8, s. 95; el-Mizzî, c. 26, s. 369-365; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 12, s. 123-126; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 505.

³³⁶ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 5, s. 82; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, c. 5, s. 48; el-Mizzî, c. 14, s. 467-469; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 301.

almıştır. İbn Hacer *Takrîb*'de onun *meçhûl* olduğunu söylemiştir. el-‘Ukaylî ise hadisine tabi olunmaz demiş, ez-Zehebî de hadisinin *şahîh* olmadığını söylemiştir.³³⁷

Muhammed b. el-Münkedir (ö. 131/748)³³⁸

Câbir b. ‘Abdullah (ö. 78/697)³³⁹

2.2.14.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri

İncelediğimiz bu hadisi et-Tirmizî'den başka el-Bezzâr *Müsned*'de, el-Hâkim *el-Müstedrek*'de aynı senet ve metinle nakletmiştir.³⁴⁰

2.2.14.3 Hadisin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî **Muhammed b. Müsennâ** > ‘Abdullah b. Dâvud el-Vâsîfî Ebû **Muhammed** > ‘Abdurrahman İbnu Ehlî Muhammed b. Münkedir > **Muhammed b. Münkedir** > **Câbir b. ‘Abdullah** tariki ile naklettiği bu hadisin *ğarîb* olduğunu söylemiştir.

el-Bezzâr (ö. 292/905) hadisi naklettikten sonra hadisi daha başka vecihten bilmediklerini ve ‘Abdurrahman İbnu Ehlî Muhammed b. Münkedir'den ‘Abdullah b. Dâvud el-Vâsîfî dışında rivayet eden kimse tanımadıklarını söylemiştir. el-Hâkim ise hadisi *el-Müstedrek*'ine almasından da anlaşıldığı gibi senedinin *şahîh* olduğu görüşündedir. ez-Zehebî ise iki ravisinin pek sağlam görünmediğini ve dolayısıyla hadisin uydurma gibi durduğunu söylemek suretiyle ona itiraz eder.³⁴¹

el-Elbânî hadisin illetinin ‘Abdullah b. Dâvud el-Vâsîfî veya onun hocası olan ‘Abdurrahman İbnu Ehlî Muhammed b. Münkedir olduğunu söylemek suretiyle hadisi uydurma kabul etmiştir.³⁴² Aynı şekilde et-Tirmizî de hadisin senedinin pek sağlam

³³⁷ el-Mizzî, c. 17, s. 29; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 353; el-‘Ukaylî, c. 2, s. 765-766; ez-Zehebî, *Mîzanu'l-İtidal*, c. 4, s. 333.

³³⁸ Bkz. 8. hadisin ravi değerlendirmesi, s. 48.

³³⁹ el-Buhârî, *et-Tarihü'l-kebir*, c. 2, s. 207; İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, c. 2, s. 492; el-Mizzî, c. 4, s. 443-454; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 3, s. 189-194; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 136.

³⁴⁰ el-Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. ‘Amr, *Müsnedü'l-Bezzâr*, thk. Mahfûzu'r-Rahmân Zeynullah, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medîne 1994, c. 1, s. 159, hadis no: 81; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, c. 5, s. 1699, hadis no: 4508.

³⁴¹ el-Münâvî, c. 5, s. 454, el-Hâkim, *el-Müstedrek*, c. 5, s. 1699, hadis no: 4508.

³⁴² el-Elbânî, *Da'îfu Süneni't-Tirmizî*, s. 419, *Silsiletü'l-ehâdîsi'd-da'ife*, c. 3, s. 533-534. Bu hadis için Şu‘ayb el-‘Arna‘ût isnadı zayıftır demiştir. Bkz. et-Tirmizî, *el-Câmi‘u'l-kebir*, thk. Şu‘ayb el-‘Arna‘ût, c. 6, s. 262-263, hadis no: 4016.

olmadığını söylemiştir. O aynı zaman da bu konuda Ebû Derdâ'dan da hadis rivayet edildiğini söylemiştir. Kaynaklar incelendiğinde Ebû Derdâ tariki ile gelen iki ayrı hadisle karşılaşılmaktadır. Bunlardan birini 'Abd b. Humejd *Müsned*'inde 'Umer b. Yûnus el-Yemâmî > Ebû Sa'îd el-Bekrî > İbn Cüreyc > 'Aṭâ' > Ebû Derdâ tariki ile nakletmiştir. el-Elbânî'nin senedini ve metnini et-Tirmizî'nin senedinden ve metninden daha sahih kabul ettiği³⁴³ bu hadisin metni şöyledir:

ما طلعت الشمس ولا غربت على أحد أفضل أو أخير من أبي بكر إلا أن يكون نب

Diğer Ebû Derdâ hadisini ise İbn Nu'aym *Hilyetü'l Evliyâ*'da *Muḥammed b. Aḥmed b. 'Alî > Kaşım b. Aḥmed > Hevze b. Halîfe > İbn Cüreyc > 'Aṭâ' > Ebû Derdâ* tariki ile nakletmiştir.³⁴⁴ Bu hadisin metni ise şöyledir:

رآني النبي صلى الله عليه وسلم وأنا أمشي أمام أبي بكر فقال أتمشي أمام أبي بكر ما طلعت الشمس ولا غربت
بعد النبيين والمرسلين على أحد أفضل من أبي بكر

Ancak bu hadisi eṭ-Ṭaberânî *Mu'cemu'l Evsaṭ*'ta *Muḥammed b. 'Abbas > Ḥasan b. Nâşih > Rûveym b. Yezîd > İsmâ'îl b. Yaḥyâ > İbn Cüreyc > 'Aṭâ' > Câbir b. 'Abdullah* tariki ile rivayet etmiştir. Bu hadiste Ebû Derdâ ile Hz. Peygamber arasındaki diyalogu Câbir b. 'Abdullah anlatmaktadır. eṭ-Ṭaberânî daha sonra bu hadisi İbn Cüreyc, 'Aṭâ' ve Câbir b. 'Abdullah'dan İsmâ'îl b. Yaḥyâ'dan başka kimsenin rivayet etmediğini, onun da Rûveym b. Yezîd'le *teferrüd* ettiğini söylemiştir.³⁴⁵

Görüldüğü gibi bu iki hadiste Hz. Ömer ile Hz Ebû Bekir'in diyalogu yer almamaktadır. Hz. Ömer ile ilgili ibarenin yer aldığı hadisler ise senedindeki zayıf ravilerden dolayı *şahîh* kabul edilmemiştir. İbnü'l-Cevzî de hadisi *el-Mevḏû'ât*'ında zikretmemiş ancak *şahîh* olmadığını söylemiştir.³⁴⁶

³⁴³ El-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'ife*, c. 3, s. 534.

³⁴⁴ Ebu Nuaym, Aḥmed b. 'Abdullah el-Işfehânî, *Hilyetü'l evliyâ ve ṭabakâtü'l asfiyâ*, Dâru'l kütübü'l 'ilmiyye, Beyrut 1988, c. 3, s. 325.

³⁴⁵ eṭ-Ṭaberânî, *Mu'cemu'l Evsaṭ*, c. 2, s. 18, hadis no: 1087.

³⁴⁶ İbnü'l Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye*, c. 1, s. 195, hadis no: 304.

Rivayetin incelenmesi sonucunda ortaya çıkan tablo şu şekildedir:

Uydurma Olduğunu Söyleyenler	Nedeni	Ravi	Kusuru	Literatürdeki Yeri	et-Tirmizî'nin Hükümü
el-Elbânî	Zayıf ravi	‘Abdullah b. Dâvud el-Vâsîfî veya ‘Abdurrahman İbnu Eḥî Muḥammed b. Münkedir	‘Abdullah b. Dâvud el-Vâsîfî için münkerü'l-ḥadîş tabiri kullanılmıştır. ‘Abdurrahman İbnu Eḥî Muḥammed b. Münkedir meçhuldür.	el-Ḥâkim, el-Bezzâr	Ḡarîb

2.2.15 On Beşinci Rivayet

حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ أَبِي طَالِبٍ الْبَغْدَادِيُّ وَعَبْدُ وَاحِدٍ قَالُوا حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ زُفَرٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ زِيَادٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجَلَانَ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ قَالَ أَتَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِجَنَازَةِ رَجُلٍ يُصَلِّي عَلَيْهِ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا رَأَيْنَاكَ تَرَكَتَ الصَّلَاةَ عَلَيَّ أَحَدٍ قَبْلَ هَذَا قَالَ : إِنَّهُ كَانَ يَبْغِضُ عُثْمَانَ فَأَبْغَضَهُ اللَّهُ .

Câbir b. Abdullah şöyle dediği rivayet edilmiştir: Nebî aleyhisselam'a cenaze namazını kılması için bir adam getirildi. Fakat Rasûlullah, onun cenaze namazını kılmadı. Bunun üzerine: “Ey Allah’ın Rasûlü! Bundan önce hiçbir kimseye cenaze namazını kılmadığımı görmedik.” denildi. Rasûlullah şöyle buyurdu: *Bu kimse Osman’a buğzederdi. Allah’ta ona buğzetti.*³⁴⁷

2.2.15.1 Ravi Değerlendirmesi

Faḍl b. Ebî Ṭâlib el-Bağdâdî (ö. 252/866)

³⁴⁷ et-Tirmizî, Menâkıb, 18.

Kütüb-i Sitte içerisinde sadece et-Tirmizî'nin ondan rivayeti vardır. Hatib el-Bağdâdî onun *şîka* olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân *Şîkât*'ında zikretmiş, İbn Hacer de *şîka* diyerek ta'cilde bulunmuştur.³⁴⁸

‘Uşman b. Züfer (ö. 218/833)

Kütüb-i Sitte müelliflerinden en-Nesâ'î ve et-Tirmizî'nin kendisinden rivayette bulunduğu ‘Uşman b. Züfer hakkında Ebû Hâtim *şâlihu'l hadîs*, İbn Hibbân'da *şîka* demiştir.³⁴⁹

Muhammed b. Ziyâd

Kütüb-i Sitte'de sadece et-Tirmizî'nin rivayette bulunduğu Muhammed b. Ziyâd hakkında rical alimleri *cerh* ifadeleri kullanmışlardır. Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Ma'in onun yalancı olduğunu söylemiş, el-Buhârî *metrûku'l hadîs* tabirini kullanmıştır. et-Tirmizî de hadis ilminde zayıf biri olduğunu söylemiştir.³⁵⁰

Muhammed b. ‘Aclân (ö. 148/765)

el-Buhârî *Tâ'likân*'da olmak üzere *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin hepsi Ebû ‘Abdullah Muhammed b. ‘Aclân'dan rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Ma'in, en-Nesâ'î ve Ebû Hâtim onun *şîka* bir kimse olduğunu söylemiştir.³⁵¹

Ebû Zübeyr (ö. 126/743)

Kütüb-i Sitte müelliflerinin hepsinin Ebû Zübeyr Muhammed b. Müslim'den rivayeti vardır. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Ma'in, en-Nesâ'î onun *şîka* olduğunu söylerken İbn ‘Adiyy onun bazı zayıf kimselerden zayıf rivayetlerde bulunması dışında *şîka* bir kimse olduğunu nakleder. İbn Hacer *tedlîs* yapması dışında doğru sözlü biri olduğunu söyler.³⁵²

³⁴⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, c. 7, s. 60; el-Mizzî, c. 23, s. 192-194; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 12, s. 621; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 445.

³⁴⁹ el-Buhârî, *et-Tarîhü'l-kebîr*, c. 6, s. 222; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, c. 6, s. 150; el-Mizzî, c. 19, s. 371-372; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 383.

³⁵⁰ el-Mizzî, c. 15, s. 222-226; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 479.

³⁵¹ el-Buhârî, *et-Tarîhü'l-kebîr*, c. 1, s. 196; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, c. 8, s. 49; el-Mizzî, c. 26, s. 101-108; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 6, s. 317-322; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 496.

³⁵² el-Buhârî, *et-Tarîhü'l-kebîr*, c. 1, s. 221; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, c. 1, s. 151; el-Mizzî, c. 26, s. 402-410; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 5, s. 380-386; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 506.

Câbir b. 'Abdullah (ö. 78/697) ³⁵³

2.2.15.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri

İncelediğimiz bu hadis diğer rivayet kaynaklarında yer almamaktadır.

2.2.15.3 Hadisin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî **Faḍl b. Ebî Ṭâlib el-Bağdâdî ve diğerleri** > **'Uşman b. Züfer** > **Muḥammed b. Ziyâd** > **Muḥammed b. 'Aclân** > **Ebû Zübeyr** > **Câbir** tarikiyle naklettiği bu hadisin *ğarîb* olduğunu söylemiştir.

et-Tirmizî incelediğimiz bu hadisin senedindeki ravilerden Muḥammed b. Ziyâd'ın zayıf olduğunu ve hadisin sadece bu tarikle bilindiğini söylerken, el-Elbânî de yine aynı ravinin yalancı olduğunu ve bir diğer ravi Ebû Zübeyr'in de *tedlîs* yaptığını söylemek suretiyle hadisi uydurma olarak kabul etmiştir. ³⁵⁴

Hadisi aynı zamanda İbnü'l-Cevzî, eş-Şevkânî, el-Maḳdîsî, İbn 'Arrâḳ, el-Fettenî uydurma hadisleri topladıkları eserlerine almışlardır. ³⁵⁵ ez-Zehebî hadisin uydurma olduğunu söylerken, İbn Ebî Ḥâtîm babasının hadisin *münker* olduğunu söylediğini nakletmiştir. ³⁵⁶

Rivayetin incelenmesi sonucunda ortaya çıkan tablo şu şekildedir:

Uydurma Olduğunu Söyleyenler	Nedeni	Ravi	Kusuru	Literatürdeki Yeri	et-Tirmizî'nin Hükümü
İbnü'l-Cevzî, eş-Şevkânî, el-Maḳdîsî, İbn 'Arrâḳ, el-Fettenî, el-Elbânî	Zayıf ravi	Muḥammed b. Ziyâd, Ebû Zübeyr	Muḥammed b. Ziyâd'ın yalancı olduğu söylenmiştir. Ebû Zübeyr'in tedlîs yaptığı nakledilmiştir.	Diğer rivayet kaynaklarında yer almamaktadır.	Ğarîb

³⁵³ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 2, s. 207; İbn Ebi Ḥâtîm, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, c. 2, s. 492; el-Mizzî, c. 4, s. 443-454; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 3, s. 189-194; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 136.

³⁵⁴ el-Elbânî, *Da'ifu Süneni't-Tirmizî*, s. 422; *Silsiletü'l-ehâdîsi'd-da'ife*, c. 4, hadis no: 1967, s. 438. Şu'ayb el-'Arna'ût Muḥammed b. Ziyâd sebebiyle hadisin isnadının zayıf olduğunu söylemiştir. Bkz. et-Tirmizî, *el-Câmi'u'l-kebîr*, thk. Şu'ayb el-'Arna'ût, c. 6, s. 282, hadis no: 4042.

³⁵⁵ el-Fettenî, *Tezkiretu'l-mevdû'a*, s. 94.

³⁵⁶ İbn Ebî Hatim, *Kitâbu'l-İlel*, c. 3, h. No: 1087, s. 562-563.

2.2.16 On Altıncı Rivayet

حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ حُرَيْثٍ حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ مُوسَى عَنْ عِيسَى بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ غَيْلَانَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْعَامِرِيِّ عَنْ أَبِي زُرْعَةَ
بْنِ عَمْرٍو بْنِ جَرِيرٍ عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : إِنَّ اللَّهَ أَوْحَى إِلَيَّ أَيُّ هَؤُلَاءِ الثَّلَاثَةِ
نَزَلَتْ فِيهِ دَارُ هِجْرَتِكَ الْمَدِينَةَ أَوِ الْبَحْرَيْنِ أَوْ قَنْسَرِينَ

Cerir b. Abdullah'dan rivayete göre, Nebî aleyhisselam şöyle buyurmuştur: *Allah bana hicret edeceğimde bildirdi ki: Şu üç şehirden hangisine gidersen orası senin hicret yurdundur; Medîne, Bahreyn ve Kınnesrîn.*³⁵⁷

2.2.16.1. Ravi Değerlendirmesi

Ḥüseyin b. Ḥureys (ö. 244/858)

İbn Mâce dışında *Kütüb-i Sitte* müellifleri Ebû 'Ammâr Ḥüseyin b. Ḥureys'den rivayette bulunmuşlardır. en-Nesâ'i, İbn Ḥibbân, ez-Zehebî *şika* olduğunu söylemişlerdir.³⁵⁸

Faḍl b. Mûsâ (ö. 192/807)

Kütüb-i Sitte müelliflerinin hepsinin rivayetlerini eserlerinde zikrettiği Ebû 'Abdullah Faḍl b. Mûsâ hakkında el-Buḥârî, Yaḥyâ b. Ma'in, Ebû Ḥatim'in ta'dîl ifadeleri vardır. İbn Ḥibbân onu *Şikâ't*'ına almış, İbn Ḥacer *şika* ve *sebt* tabirlerini kullanmak suretiyle ta'dîlde bulunmuştur.³⁵⁹

'Îsâ b. 'Ubeyd

Ebû Dâvud, et-Tirmizî ve en-Nesâ'i ondan rivayette bulunmuştur. Ebû Zür'a onda bir beis olmadığını söylemiş, İbn Ḥibbân *Şikâ't*'ında zikretmiştir. İbn Ḥacer'de onun için *şaduḳ* tabirini kullanmıştır.³⁶⁰

³⁵⁷ et-Tirmizî, Menâkıb, 67.

³⁵⁸ el-Buḥârî, *et-Tarîḫü'l-kebîr*, c. 2, s. 393; İbn Ebî Ḥâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, c. 3, s. 50; el-Mizzî, c. 6, s. 358-361; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 11, s. 400-401; İbn Ḥacer, *Takrîb*, s. 166.

³⁵⁹ el-Buḥârî, *et-Tarîḫü'l-kebîr*, c. 8, s. 117; İbn Ebî Ḥâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, c. 8, s. 68; el-Mizzî, c. 23, s. 254-258; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 9, s. 103-105; İbn Ḥacer, *Takrîb*, s. 447.

³⁶⁰ el-Buḥârî, *et-Tarîḫü'l-kebîr*, c. 6, s. 400; İbn Ebî Ḥâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, c. 7, s. 282; el-Mizzî, c. 22, s. 634-635; İbn Ḥacer, *Takrîb*, s. 439.

Ğaylân b. ʿAbdillah el-ʿÂmirî

Kütüb-i Sitte içerisinde sadece et-Tirmizî'nin *Sünen*'inde rivayeti bulunan Ğaylân b. ʿAbdillah'ı İbn Hibbân *Şîkât* 'ında zikrederken İbn Hacer onun için *leyyin* tabirini kullanmıştır.³⁶¹

Ebû Zürʿa b. ʿAmr b. Cerîr

Ebû Zürʿa b. ʿAmr'dan tüm *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin rivayetleri bulunmaktadır. Yaḥyâ b. Maʿîn, İbn Hırâş ve İbn Hacer onun *şika* olduğunu söylemişlerdir.³⁶²

Cerîr b. ʿAbdillah³⁶³

2.2.16.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri

et-Taberânî bu rivayeti *Muʿcemu'l-kebîr*'de aynı sened ve metinle naklederken el-Hâkim aynı metni *Ḳâsım b. Ḳâsım es-Seyyârî* > *İbrâhim b. Hilâl* > *ʿAlî b. Ḥasan* > *ʿİsâ b. ʿUbeyd* > *Ğaylân b. ʿAbdillah el-ʿÂmirî* > *Ebû Zürʿa b. ʿAmr b. Cerîr* > *Cerîr b. ʿAbdillah* senedi ile *el-Müstedrek*'ine almıştır.³⁶⁴

2.2.16.3 Hadisin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî *Ḥüseyn b. Ḥureys* > *Faḍl b. Mûsâ* > *ʿİsâ b. ʿUbeyd* > *Ğaylân b. ʿAbdillah el-ʿÂmirî* > *Ebû Zürʿa b. ʿAmr b. Cerîr* > *Cerîr b. ʿAbdillah* tariki ile naklettiği bu hadisin *ğarîb* olduğunu söylemiştir.

et-Tirmizî bu hadisin sadece *Faḍl b. Mûsâ* tariki ile bilindiğini, onun da Ebû ʿAmir'le *teferrüd* ettiğini söylemiştir. el-Elbânî'nin ise herhangi bir açıklaması bulunmamakla birlikte hadise dair değerlendirmesi uydurma olduğu şeklindedir.³⁶⁵ el-

³⁶¹ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 7, s. 105; el-Mizzî, c. 23, s. 132-133; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 443.

³⁶² el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 8, s. 243; el-Mizzî, c. 23, s. 323-326; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 5, s. 8; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 641.

³⁶³ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 2, s. 211; el-Mizzî, c. 4, s. 533-540; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 2, s. 530-537; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 139. *Leyyin*, hadiste gevşektir manasında cerh lafızlarındandır. Bkz. Uğur, *Mücteba*, s. 202.

³⁶⁴ el-Hâkim, *el-Müstedrek*, c. 3, h. No: 4258, s. 3.

³⁶⁵ el-Elbani, *Ḍaʿîfu Süneni't-Tirmizî*, s. 449, *Ḍaʿîfu Câmiʿuş-şâğîr ve ziyadetuh*, h. No: 1573, s. 226. Şuʿayb el-Arnaʿût hadisin isnadının zayıf olduğunu söylemiştir. Bkz. et-Tirmizî, *el-Câmiʿu'l-kebîr*, thk. Şuʿayb el-Arnaʿût, c. 6, s. 419.

Elbânî'nin bu hükmünün sebebi muhtemelen İbn Hacer'in Ebû Zür'a'dan *münker* hadis naklettiğini söylediği Ğaylân b. 'Abdillâh el-Âmirî'dir.

İncelediğimiz bu hadisi eserinde nakledenlerden el-Hâkim hadisin isnadının *şahîh* olduğunu söylemiştir. *el-Müstedrek*'i telhis ederek içindeki pek çok hadisin zaafını ve uydurma durumlarını beyan eden ez-Zehebî de hadise *şahîh* diyerek ona iştirak etmiştir.³⁶⁶ Bununla birlikte ez-Zehebî Ğaylan b. 'Abdillâh'ın hadislerinin *münker* olduğunu söylemiş ve ardından bu rivayeti zikretmiştir.³⁶⁷ İbn Hacer ise hadisin subûtunda problem olduğunu ve *şahîh* rivayetlere muhalif olduğunu söylemiştir.³⁶⁸

Rivayetin incelenmesi sonucunda ortaya çıkan tablo şu şekildedir:

Uydurma Olduğunu Söyleyenler	Nedeni	Literatürdeki Yeri	et-Tirmizî'nin Hükümü
el-Elbânî	el-Elbânî uydurma hükmünün sebebini söylememiştir.	el-Hâkim, et-Taberânî.	Ğarîb

2.2.17 On Yedinci Rivayet

حَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشِيرٍ الْعَبْدِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْأَسْوَدِ عَنْ حُصَيْنِ بْنِ عَمَرَ الْأَحْمَسِيِّ عَنْ مُخَارِقِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ طَارِقِ بْنِ شَهَابٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : مَنْ عَشَّ الْعَرَبَ لَمْ يَدْخُلْ فِي شَفَاعَتِي وَلَمْ تَنْلُهُ مَوَدَّتِي

Osman b. Affân'dan rivayete göre, Nebî aleyhisselâm şöyle buyurdu: *Arap'ı aldatan benim şefaatiime nail olamaz ve benim sevgim ona ulaşmaz.*³⁶⁹

³⁶⁶ el-Hâkim, *el-Müstedrek*, c. 3, h. No: 4258, s. 3.

³⁶⁷ ez-Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, c. 5, s. 408.

³⁶⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî bi şerhi Şahîhi'l Buĥârî*, thk. 'Abdulkâdir Şeybe el-Hamd, Riyad 2001, c. 7, s. 269.

³⁶⁹ et-Tirmizî, *Menâkıb*, 69.

2.2.17.1 Ravi Değerlendirmesi

‘Abd b. Humejd (ö. 249/863)

Ebû Muhammed ‘Abd b. Humejd b. Naşr'dan Müslim ve et-Tirmizî rivayet almışlardır. Ez-Zehebî, İbn Hibbân ve İbn Hacer onun *sîka* olduğunu söylemişlerdir.³⁷⁰

Muhammed b. Bişr el-‘Abdî (ö. 203/818)

Kütüb-i Sitte müelliflerinin hepsi Ebû ‘Abdullah Muhammed b. Bişr el-‘Abdî'den rivayette bulunmuşlardır. Yahyâ ibn Ma‘în, İbn Sa‘d ve en-Nesâ‘î onun *sîka* olduğunu söylemişlerdir. Ebû Dâvud Muhammed b. Bişr'in Kûfe'nin en hafızı olduğunu söylemiş İbn Hibbân onu *Sîkât*'ında zikretmiştir. İbn Hacer de hem *sîka* hem *hâfız* olduğunu söylemiştir.³⁷¹

‘Abdullah b. ‘Abdillah b. el-Esved

Kütüb-i Sitte içerisinde sadece et-Tirmizî'nin kendisinden rivayet aldığı Ebû ‘Abdirrahman ‘Abdullah b. ‘Abdillah hakkında ‘İclî hadisinin yazılabileceğini ve onda bir beis olmadığını söylerken, ez-Zehebî onun için *şeyh* lafzını kullanmıştır. Yahyâ b. Ma‘în ise onu tanımadığını söylemiştir.³⁷²

Huşayn b. ‘Umer el-Ahmesî

Kütüb-i Sitte müelliflerinden sadece Et-Tirmizî ondan rivayette bulunmuştur. el-Buhârî *münkerü'l hadîs* olduğunu, Ahmed b. Hanbel onu zayıf kabul ettiğini söylerken, Yahyâ b. Ma‘în onda bir beis görmemektedir. Ebû Hâtim onun için *vâhin* lafzını kullanmış ve bazılarının onu yalanla itham ettiğini söylemiştir. İbn ‘Adiyy hadislerinin çoğunluğunun problemlili olduğu görüşündedir. İbn Hacer ise onun *metrûk* olduğunu söylemiştir.³⁷³

³⁷⁰ el-Mizzî, c. 18, s. 524-528; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 368.

³⁷¹ el-Buhârî, *et-Tarihü'l-kebir*, c. 1, s. 45; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, c. 7, s. 210; el-Mizzî, c. 24, s. 520-522; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 9, s. 265-267; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 469.

³⁷² İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve't-ta'dîl*, c. 5, s. 92; el-Mizzî, c. 15, s. 163-164; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 309.

³⁷³ el-Buhârî, *et-Tarihü'l-kebir*, c. 3, s. 10; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, c. 3, s. 194; el-Mizzî, c. 6, s. 526-529; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 170.

Muḥâriḳ b. ʿAbdillah

Kütüb-i Sitte içerisinde el-Buḥârî, et-Tirmizî ve en-Nesâʿî'nin eserlerinde onun rivayetleri vardır. Aḥmed b. Ḥanbel, Yahyâ b. Maʿîn, en-Nesâʿî *sîka* olduğunu söylemişlerdir. İbn Ḥibbân onu *Sîkât*'ına almıştır.³⁷⁴

Ṭâriḳ b. Şihâb (ö. 82/701)

Yahyâ b. Maʿîn *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin hepsinin kendisinden rivayette bulunduğu Ebû ʿAbdullah Ṭâriḳ b. Şihâb'ın *sîka* olduğunu söylemiştir.³⁷⁵

Osman b. Affan (ö. 35/655)³⁷⁶

2.2.17.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri

et-Tirmizî'nin *Sünen*'de naklettiği bu hadisi Aḥmed b. Ḥanbel, el-Bezzâr, İbn Ebî Şeybe ve ʿAbd b. Ḥumeyd de aynı sened ve metinle rivayet etmişlerdir.³⁷⁷

2.2.17.3 Hadisin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî ʿAbd b. Ḥumeyd > Muḥammed b. Bişr el-ʿAbdî > ʿAbdullah b. ʿAbdillah b. el-Esved > Huşayn b. ʿUmer el-Aḥmesî > Muḥâriḳ b. ʿAbdillah > Ṭâriḳ b. Şihâb > Osmân b. Affan > Resûlullah tariki ile naklettiği bu hadisin *ğarîb* olduğunu söylemiştir.

et-Tirmizî hadisin *ğarîb* olduğunu ifade ettikten sonra, sadece Huşayn b. ʿUmer el-Aḥmesî'nin Muḥâriḳ b. ʿAbdillah'dan bilindiğini ve Huşayn b. ʿUmer'in de hadisçiler nezdinde pek sağlam olmadığını söylemiştir. Hadisi eserlerinde nakledenlerden el-Bezzâr da hadisi Hz Peygamberden Osman b. Affan'ın bu tarikiyle kimsenin nakletmediğini, ʿAbdullah b. ʿAbdillah b. el-Esved ve Huşayn b. ʿUmer'e bu hadis konusunda tabi olan kimse bilmediğini söylemiştir.

³⁷⁴ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 7, s. 431; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerḥ ve't-taʿdîl*, c. 8, s. 352; el-Mizzî, c. 27, s. 314-315; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 523.

³⁷⁵ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 4, s. 352; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerḥ ve't-taʿdîl*, c. 4, s. 485; el-Mizzî, c. 23, s. 341-343; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 3, s. 486-487; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 281.

³⁷⁶ el-Buḥârî, *et-Tarihü'l-kebîr*, c. 6, s. 208; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerḥ ve't-taʿdîl*, c. 6, s. 160; el-Mizzî, c. 19, s. 445-460; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 385.

³⁷⁷ Aḥmed b. Ḥanbel, c. 1, s. 72, el-Bezzâr, *Müsned*, c. 2, s. 6, hadis no: 154; İbn Ebî Şeybe, Feḍâʿîl, 62.

İncelediğimiz bu hadisi eserinde nakleden bir diğer muhaddis Aḥmed b. Ḥanbel'dir. Onun *Müsned*'i üzerine ta'lik çalışması bulunan Şu'ayb el-Arna'ût hadisin isnadının ciddi zayıf olduğunu söylemeyi yeterli görmüş, el-Elbanî ise zayıf ravi Huşayn b. 'Umer'in isnadda bulunuşunu uydurma olmasının sebebi saymıştır.³⁷⁸ Ancak el-Elbânî'nin kabul ettiği sebep sadece rical alimlerinin de hakkında *cerḥ* ifadeleri kullandığı bu ravinin hadisi nakledenlerden biri olması değildir. O bu hadisi aynı zamanda Ebû Dâvud, Aḥmed b. Ḥanbel ve et-Tirmizî'nin de naklettiği ve kendisinin de *şahîh* olduğu yönünde görüş beyan ettiği *Benim şefaetim ümmetinden büyük günah işleyenler içindir*³⁷⁹ hadisinin muârizi kabul etmiştir. Bu bağlamda kaynaklar incelendiğinde muarız olarak değerlendirilecek tek hadisin el-Elbânî'nin işaret ettiği bu hadis olmadığı görülmektedir. Şefaitle ilgili nakledilen meşhur Ebû'd Derdâ hadisinin sonunda Hz. Peygamber'in *şefaetim ümmetinden günahkarlara olacaktır, onlar zâni de olsa, hırsız da olsa* şeklindeki sözleri de hadise münafi olarak değerlendirilebilir.

Hadisimizdeki "Arap'ı aldatan kimse" hakkında bir tahsisi bulunan *Feyḍu'l-kadîr* müellifi el-Münâvî'ye göre Arap'ı aldatmak eğer doğru yoldan uzaklaştırıyor veya Hz. Peygamber'in uzak olduğu şeyleri yaptırıyorsa o zaman bu kimse Hz. Peygamber'in şefaatinden ve sevgisinden mahrum olacaktır. Ayrıca o Arap olmayan kimseleri aldatmak da tabî ki haramdır ancak Arap'ları aldatmak daha büyük bir günahdır demiştir.³⁸⁰

Rivayetin incelenmesi sonucunda ortaya çıkan tablo şu şekildedir:

Uydurma Olduğunu Söyleyenler	Nedeni	Ravi	Kusuru	Literatürdeki Yeri	et-Tirmizî'nin Hükümü
el-Elbânî	Zayıf ravi	Huşayn b. 'Umer	Münkertü'l-ḥadîş ve metruk tabirleri kullanılmıştır.	Aḥmed b. Ḥanbel, el-Bezzâr, İbn Ebî Şeybe, 'Abd b. Ḥumeyd	Ġarîb

³⁷⁸ el-Elbânî, *Da'ifu Süneni't-Tirmizî*, s. 449; *Silsiletü'l-eḥâdisi'd-da'ife*, c. 2, h. No: 545, s. 24. Şu'ayb el-Arna'ût hadisin isnadının zayıf olduğunu söylemiştir. Bkz. et-Tirmizî, *el-Câmi'u'l kebîr*, thk. Şu'ayb el-Arna'ût, c. 6, s. 422, hadis no: 4270.

³⁷⁹ Aḥmed b. Ḥanbel, c. 3, s. 213; Ebû Davûd, Süne, 23; et-Tirmizî, Şıfatı'l Kıyâme, 11.

³⁸⁰ el-Münâvî, c. 6, s. 185.

2.2.18 On Sekizinci Rivayet

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ زَنْجُوَيْهَ - بَغْدَادِيُّ - حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَحْبَبَنِي أَبِي عَنْ مِينَاءِ مَوْلَى عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ كُنَّا عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَاءَ رَجُلٌ أَحْيَبُهُ مِنْ قَيْسٍ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ الْعَنْ جَمِيرًا . فَأَعْرَضَ عَنْهُ ثُمَّ جَاءَهُ مِنَ الشَّقِّ الْآخَرَ فَأَعْرَضَ عَنْهُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : رَجِمَ اللَّهُ جَمِيرًا أَفَوَاهُهُمْ سَلَامٌ وَأَيْدِيهِمْ طَعَامٌ وَهُمْ أَهْلٌ أَمِنٌ وَإِيمَانٍ

Ebû Hureyre'den rivayete göre, şöyle demiştir: Nebî aleyhisselam'ın huzurunda idik, derken bir adam geldi. Kays kabilesinden olduğunu zannettiğim bu adam şöyle dedi: “*Ey Allah'ın Rasûlü! Himyer'i lanetle.*” Rasûlullah ondan yüz çevirdi sonra o şahıs Rasûlullah'a diğer taraftan tekrar geldi. Rasûlullah ondan yine yüz çevirdi. Sonra Rasûlullah şöyle buyurdu: *Allah'ım Himyer'i esirge onların ağızlarından kötü söz çıkmaz, devamlı verirler, ellerinden yemek çıkar. Onlar emniyet ve iman sahibidirler.*³⁸¹

2.2.18.1 Ravi Değerlendirmesi

Ebû Bekir b. Zencûveyh (ö. 258/871)

Kütüb-i Sitte içinde dört Sünen sahibinin kendinden rivayette bulunduğu Ebû Bekir b. Zencûveyh, hakkında *ta'dîl* ifadeleri bulunan bir ravidir. Ebû Hatim onun doğru sözlü olduğunu, en-Nesâ'i ve İbn Hıbbân da *şıka* bir kimse olduğunu söylemiştir.³⁸²

‘Abdurrezzâk (ö. 211/826)

‘Abdurrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi‘ Ebû Bekir el-Himyerî eş-Şan‘ânî: *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin hepsinin kendisinden rivayet ettiği ve aynı zamanda *ta'dîl*de bulunduğu ‘Abdurrezzâk b. Hemmâm önemli hadis eseri *el-Musannef*'in müellifidir.

383

³⁸¹ et-Tirmizî, Menâkıb, 71.

³⁸² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, c. 8, s. 5; el-Mizzî, c. 26, s. 17-19; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 12, s. 346-347; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 464.

³⁸³ el-Buḥârî, *et-Tarîḫü'l-kebîr*, c. 6, s. 130; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, c. 6, s. 38; el-Mizzî, c. 28, s. 52-62; ez-Zehebî, *Siyer*, s. 9, s. 563-580; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 354.

Hemmâm b. Nâfi' el-Ĥimyerî

Kütüb-i Sitte içerisinde sadece et-Tirmizî ondan bir hadis rivayet etmiştir. Yahyâ b. Ma'în, İbn Ĥibbân ve ez-Zehebî onun *şika* olduğunu söylemişlerdir. Ez-Zehebî ayrıca oğlu 'Abdurrezâk b. Hemmâm dışında ondan rivayet eden kimse bilmediğini söylemiştir. İbn Ĥacer *Takrîb*'de onun için *maqbûl* tabirini kullanırken el-'Ukaylî hadislerinin *ğayru mahfûz* olduğunu söylemiştir.³⁸⁴

Mînâ'i Mevla 'Abdirrahman b. 'Avf

et-Tirmizî'nin rivayette bulunduğu Mînâ'i b. Ebî Mînâ'i el-Ķureşî hakkında Yahyâ b. Ma'în ve en-Nesâ'i *şika* değildir demiştir. et-Tirmizî *münker* hadisler rivayet ettiğini söylemiş, Ebû Zür'a *leyse bi kaviiyyin* tabirini kullanmıştır. Ebû Ĥatim yalan söylediğini nakletmiş, İbn Ĥacer *metruk* olduğunu söylemiştir.³⁸⁵

Ebû Hureyre³⁸⁶

2.2.18.2 Rivayetin Hadis Literatüründeki Yeri

et-Tirmizî'den başka Aĥmed b. Ĥanbel bu hadisi aynı senetle ve metinle eserinde rivayet etmiştir.³⁸⁷

et-Ṭaberânî ise metninde ufak farklılıklarla birlikte 'Alî b. Saîd er-Râzî > 'Amr b. Ĥalef > Ebî > İsmâ'îl b. Mirsâl > Yahyâ b. Ebî Keşîr > Ebû Seleme > Ebû Hureyre tariki ile nakletmiştir.³⁸⁸

2.2.18.3 Hadisin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî Ebû Bekir b. Zencûveyh > 'Abdurrezâk > Ebî > Mînâ'i Mevla 'Abdirrahman b. 'Avf > Ebû Hureyre tariki ile rivayet ettiği bu hadisin *ğarîb* olduğunu söylemiştir.

³⁸⁴ el-Buĥârî, *et-Tarihü'l-kebir*, c. 8, s. 237; İbn Ebî Ĥatim, *el-Cerĥ ve't-ta'dîl*, c. 9, s. 107; el-Mizzî, c. 30, s. 300-302; İbn Ĥacer, *Takrîb*, s. 574.

³⁸⁵ el-Buĥârî, *et-Tarihü'l-kebir*, c. 8, s. 31; İbn Ebî Ĥatim, *el-Cerĥ ve't-ta'dîl*, c. 8, s. 395; el-Mizzî, c. 29, s. 245-249; İbn Ĥacer, *Takrîb*, s. 556.

³⁸⁶ el-Mizzî, c. 34, s. 366-379; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 2, s. 578-632; İbn Ĥacer, *Takrîb*, s. 680-681.

³⁸⁷ Aĥmed b. Ĥanbel, c. 2, s. 278.

³⁸⁸ et-Ṭaberânî, *Mu'cemu'l evsâf*, c. 4, s. 153, hadis no: 3850.

Hadisi eserinde nakledenlerden et-Taberâni'nin metni farklı olarak Hz. Peygamber'in Himyer'in faziletlerini sayarken söylediklerine ek olarak *قلوبهم إسلام* ibaresini içermektedir. et-Taberâni daha sonra bu hadisi Yaḥyâ b. Ebî Keşîr'den İsmâ'îl b. Mirsâl'den başka rivayet eden kimse bulunmadığını söylemiştir.³⁸⁹

Aynı şekilde et-Tirmizî'de kendi rivayetinin sadece 'Abdurrezзақ'ın rivayeti olarak bilindiğini söylemiştir. Ancak hadisin ravilerinden Mînâ'i'den münker hadisler rivayet edildiğini de ifade etmiştir. Nitekim el-Elbânî de söz konusu ravinin isnada bulunmasını hadisin uydurma olduğunun sebebi olarak göstermiştir.³⁹⁰ Ayrıca o es-Suyûṭî'nin bu hadisi *el-Câmi'u's-şâğîr*'de naklettiğini ancak el-Münâvi'nin ne *Feyḍu'l-kadîr*'de ne de *et-Teysir*'de hadis ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamasını eleştirmiştir.³⁹¹

Şerh kitapları incelendiğinde şarihlerin hadise dair herhangi bir değerlendirmelerinin bulunmadığı görülecektir. Bununla birlikte el-Elbânî de hadisin tahririni yaparken sadece Aḥmed b. Ḥanbel rivayetinden bahsetmiş, et-Taberâni tarikine değinmemiş ve bu senedi incelememiştir.

Rivayetin incelenmesi sonucunda ortaya çıkan tablo şu şekildedir:

Uydurma Olduğunu Söyleyenler	Nedeni	Ravi	Kusuru	Literatürdeki Yeri	et-Tirmizî'nin Hükümü
el-Elbânî	Zayıf ravi	Mînâ'i Mevla 'Abdirrahman b. 'Avf	Münker hadis rivayet ettiği söylenmiştir.	Aḥmed b. Ḥanbel	Ğarîb

³⁸⁹ et-Taberâni, *Mu'cemu'l evsât*, c. 4, s. 153.

³⁹⁰ el-Elbânî, *Da'ıfu Süneni't-Tirmizî*, s. 451; *Silsiletü'l-eḥâdişi'd-ḍa'ıfe*, c. 1, s. 524-525; hadis no: 349. Şu'ayb el-Arna'ût hadisin isnadı için ḍa'ıfun cidden demiştir. Bkz. et-Tirmizî, *el-Câmi'u'l kebîr*, thk. Şu'ayb el-Arna'ût, c. 6, s. 428, hadis no: 4282.

³⁹¹ el-Elbânî, *Silsiletü'l-eḥâdişi'd-ḍa'ıfe*, c. 1, s. 525.

SONUÇ

Hız. Peygamber'in sünneti ve onun aktarımı olan hadis külliyyatı Müslüman toplumunda Kur'ân-ı Kerîm'den sonra en çok dikkate alınan başvuru kaynağıdır. Hadis kitapları üzerine tarih boyunca şerh, derleme, zevaid, cem, tenkit gibi birçok açıdan yaklaşan kitaplar yazılmıştır. Bunlar içerisinde en önemli nokta elbetteki sağlam ve uydurma metinleri birbirinden ayırt etmeyi amaçlayan çalışmalar olmuştur.

Arnavut kökenli muhaddislerden selefi alim Muhammed Nâsıruddîn el-Elbânî de başta *Kütüb-i Sitte* olmak üzere bir çok hadis külliyyatının tenkitli neşri ile meşgul olmuş ve bu bağlamda İslam toplumunda en güvenilir olarak kabul edilen kitaplardaki hadisleri *sahih-zayıf-uydurma* şeklinde bir ayrıma tabi tutarak yazdığı eserleriyle gündeme gelmiştir. Onun tenkitli neşir çalışmaları arasında *Kütüb-i Sitte* içinde *Sünen-i Erba'a*³⁹² olarak bilinen dört sünen kitabının önemli bir yeri vardır. O bu araştırmaları sonucunda *Sünen-i Erba'a*'da 66 uydurma hadisin bulunduğunu söylemiştir. Bu hadislerin dağılımı, Ebû Dâvud'un *Sünen*'inde 2 tane, et-Tirmizî'nin *Sünen*'inde 18 tane, ve İbn Mâce'nin *Sünen*'inde 46 tane şeklindedir. en-Nesâ'î'nin *Sünen*'inde ise uydurma olduğunu düşündüğü herhangi bir hadis yoktur.³⁹³ Bunun yanı sıra *Kütüb-i Sitte*'nin tamamında herhangi bir *mevdu'* hadisin bulunmadığını iddia eden ve uydurma olduğu iddia edilen hadisleri gerek tevil ve gerek şahid yoluyla savunmaya yönelik eserler de mevcuttur.

Bu çalışma et-Tirmizî'nin *Sünen*'inde el-Elbânî tarafından uydurma olduğu iddia edilen 18 hadis üzerine yoğunlaşmış ve üslup olarak bir şeyi savunmak veya reddetmekten önce durum tesbiti yapmayı öncelmiştir. Bu anlayış ve bakış açısı çerçevesinde yapılan çalışmadan ortaya çıkan sonuçlar şöyle özetlenebilir.

1- Öncelikle incelenen 18 rivayetten çok azının *Kütüb-i Sitte* içerisinde yer aldığını gördük. et-Tirmizî'nin nakletmekte tek kaldığı bu hadisler onun *Sünen*'inden başka ed-Dârekuṭnî, el-Beyhaḳî ve Hâkim gibi yine önemli muhaddislerin eserlerinde yer almaktadır. el-Buḳarî ve Müslim'in eserlerinde yer almayan bu hadisler aynı şekilde *Sünen-i Erba'a* içerisinde nadiren bulunmaktadır. Bu hadislerden üç tanesi ise herhangi bir rivayet kaynağında bulunmadı.

³⁹² et-Tirmizî, İbn Mâce, Ebû Dâvud ve en-Nesâ'î'nin *Sünen*'i

³⁹³ Bu hadislerin dağılımı ve listesi için bkz: er-Remlî, Muhammed Şevmân, *Eḥâdisi'l mevdu'a bi hukmi 'allâme el-Elbânî*, Dâru İbn 'Affân, Kahire 2001.

2-İncelediğimiz 18 hadisin neredeyse tamamı senedlerinde yer alan ravilerin kusurlarından dolayı uydurma olarak kabul edilmiştir. Yani eleştirilerin nedeni senedde yer alan zayıf ravilerdir. Çoğu kez hadis uydurmakla itham edilen ravilerin yer aldığını gördüğümüz bu isnadlara biçilen değer metine de teşmil edilmiş, metin için ayrı bir kritik gerekli görülmemiştir. Bu açıdan el-Elbânî'nin tavrı, kimi zaman metin tenkidine gereken önemi vermedikleri gerekçesiyle eleştirilen geleneksel ulema tavrına benzemektedir. İşte bu noktada hadisin standart kaidelere uymaması halinde teknik mevđû^c kavramı durumu karşılamaya en uygun gözükmektedir. Klasik hadis tenkidi metodu olarak da kabul edebileceğimiz bu tavır el-Elbânî'nin 18 hadis karşısında takındığı genel tavidir.

3-Hadisın senedindeki ravinin kusurlu olması ve metnin tek bir senedle gelmesi genel usûl kaideleri açısından elbette bir noksanlığı ve zayıflığı tespit açısından dikkate değerdir. Ancak araştırma sonucunda da ortaya çıkmıştır ki senedindeki zayıf raviden dolayı uydurma olarak kabul edilen bazı hadislerin bazen bir bölümünün bazen de tamamının farklı hadisler içinde ve daha sahih isnadlarla rivayet edilmiştir. Kimi zaman da ufak kelime farklılıklarıyla başka kaynaklarda yer almıştır. Nitekim incelenen 3 numaralı hadis bu kaderi paylaşmaktadır. Kaynaklarda hadisin ikinci bölümü farklı sened ve metinlerle yer almakta ve bu şekliyle bir çok kişi tarafından hadisin sahih olduğu kabul edilmiştir. Bu bağlamda hadisin ilk bölümü ve ikinci bölümü için ayrı ayrı değerlendirmeler gerekmekte ve toplu olarak verilen uydurma etiketi öznel ve spekülatif kalmaktadır.

4-el-Elbânî'nin hadisleri değerlendirme aşamasında *şâhid* hadisler önemli rol oynamaktadır. O *şâhid* kabul edebileceği hadisleri de aynı metodla kritiğe tabi tuttukten sonra hükümlerini vermiştir. Bununla birlikte söz konusu hadisler için *şâhid* kabul edilebilecek bazı hadisleri kimi zaman ayrı bir incelemeye tabi tutmamıştır. Ancak belirtmek gerekir ki bu 18 hadisin bir bölümü için destekleyici herhangi bir rivayet bulunmamaktadır. Özellikle menkîbe içerikli metinler bu bağlamda değerlendirilebilir.

5-Mevđû^cât eserlerini hadislerimizle paralel şekilde taramamız sonucu bazılarının bu kaynaklarda yer aldığını gördük. İbnü'l-Cevzî her ne kadar et-Tirmizî'nin eserinde 23 tane uydurma hadis olduğunu kabul etse de el-Elbânî ile 5 hadis üzerinde mutabıktır. Bu 5 hadisten ayrı olarak 2 tanesini de *el-İlel*'inde zikretmiş zayıf olduklarını söylemiştir. Bununla birlikte toplam 8 hadisimiz *mevđû^cat*

müellifleri tarafından da uydurma kabul edilmiştir. Bu noktada dikkat çekilmesi gereken nokta İbnü'l-Cevzî'nin tesbitleri olmalıdır. Zirâ o uydurma kabul ettiği 23 hadisle el-Elbânî'den daha müteşeddid bir tavır sergilemektedir. Bir diğer husus da İbnü'l-Cevzî'nin incelediğimiz hadislerden bazılarında vakıf olmasına rağmen *el-Mevdû'ât*'ında değil de *el-İlelü'l-mütenâhiye* gibi eserlerinde yer vermesidir. Bu durum yoruma kapı aralamaktadır. Onun bu tercihinin sebebi söz konusu hadislerin metinlerinin gerek başka versiyonlarının bulunması, gerek mana açısından desteklenmesi olabilir mi sorusu akla gelmektedir.

6-İncelediğimiz bu hadislerle ilgili şerhlerde genellikle et-Tirmizî'nin değerlendirmesine ek olarak herhangi bir açıklamanın bulunmaması bir diğer önemli husustur. Sünen şarihleri hadisler karşısında sessiz kalmış sadece et-Tirmizî'nin hadise dair görüşünü nakletmekle yetinmişlerdir. Onların bu tavrı şerh kitaplarının hadislerin sıhhatini teyit eden karakterleri ile uyumlu görünmektedir.

7-Muhaddislerin bazılarının bu hadislerin bi kısmına uydurma hadislere dair yazdıkları eserlerinde yer verirken bazılarının yer vermemiş olması; uydurma olduğu iddia edilen hadislerin sayılarının farklılık arzemesi; hükümlerin aynı sebeblere binaen verilmesine rağmen birbirinden farklılık arzemesi bu kabullerin izâfi olduğu yönündeki görüşü desteklemektedir

KAYNAKÇA

‘**Abdulbâkî, Muhammed Fûad**, *Teysîru'l menfe‘a bi kitâbi miftâhi künûzi's sünne*, Daru'l-Ĥadîs, Kahire 1988.

‘**Abdurrezzâk b. Hemmâm eş-Şan‘ânî**, *el-Muşannef*, thk. Muhammed Muşafâ A‘zâmî, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1983.

‘**Accâc, Muhammed el-ĤaĤîb**, *es-Sünnetü ħable't tedvîn*, Mektebetü Vehbe, Kahire 1963.

‘**Aclûni, Ebü'l-Fida İsmâ‘îl b. Muhammed**, *Keşfü'l ħafâ’ ve müzîlu'l ilbâs*, Mektebetü'l-Ĥudüs, 1351.

‘**Aliyyü'l Ķârî, Ebu'l Ĥasan Nûruddîn ‘Alî b. Sulţan Muhammed**, *Mirħâtü'l mefâtiĥ şerĥu Mişkati'l meşâbih*, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1992.

‘**Azizî, ‘Alî b. Aĥmed el-Bulâħi**, *Sirâcü'l-münîr bi şerĥi'l-Câmi‘i’ş-şaġîr*, Kahire 1957.

Aġrman, Cemal, "Hadis Kaynaklarını Okuma Yöntemi ve Musanniflerin Dili", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X/2, 2006, s. 55-107.

Aĥmed b. Ĥanbel, Ebû ‘Abdullah Aĥmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *Müsned*, Çaġrı Yayınları, İstanbul 1992.

Arık, M. Selim, *Tirmizi'nin Sünen'inde Fukahanın Delil Almada İhtilaf Ettiği Hadisler*, basılmamış yüksek lisans tezi, Bursa 2004.

‘**Aynî, Ebû Muhammed Bedreddîn Maĥmûd b. Aĥmed b. Mûsâ el-Ĥanefî**, *‘Umdetü'l-Ķârî şerĥu Şaĥîhi'l-Buĥârî*, thk. ‘Abdullah Maĥmûd Muhammed ‘Umer, Dârü'l-Ķütübi'l-‘İlmiyye, Beyrut 2001.

Azâmi, Muhammed Mustafâ, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, çev. Hulusi Yavuz, İz Yayıncılık, İstanbul 1993.

el-Beyĥâħî, Ebû Bekir Aĥmed b. el-Ĥüseyn b. ‘Alî, *Sünenü'l Kübrâ*, Dâiretü'l-Me‘ârifi'l-‘Uşmaniyye, Haydarabad 1347.

_____, *Şu'abu'l-îmân*, thk. Ebû Hacer Muhammed Zağlûl, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1990,

el-Bezzâr, Ebû Bekir Aḥmed b. 'Amr, *Müsnedü'l-Bezzâr*, thk. Mahfuzu'r-Rahman Zeynullah, Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, Medîne 1994

el-Buḥârî , **Ebû 'Abdullah Muhammed b. İsmâ'îl**, *Şahîhu'l-Buḥârî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

_____, *Târîhu'l-kebîr*, Mektebetü'l-İslâmiyye, Haydarabad 1943.

_____, *Edebü'l-müfred*, thk. Yusuf el-Hût, 'Alemü'l-Ḳütüb, Beyrut 1985.

Canan, İbrahim, "Kütüb-i Sitte İmamlarının Şartları", *Atatürk Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, sayı: 3, 1979, s. 103-126.

Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı, Çeşitleri, Özellikleri, Faydalanma Usulleri*, İFAV, İstanbul 2003.

_____, "el-Câmiu's-Sahîh" md., *DİA*, c. 7, s. 129-132.

ed-Dâreḳuṭnî, Ebu'l-Ḥasan 'Alî b. 'Ömer b. Aḥmed, *Kitâbu'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1986

_____, *Sünen*, thk. Şu'ayb el-Arna'ût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2004.

ed-Dârimî, Ebû Muhammed 'Abdullah b. 'Abdirrahman b. Faḍl, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

Dehlevi, Abdulazîz b. Şâh Veliyyullah, *Büstânu'l-Muḥaddişîn*, çev. Ali Osman Koçkuzu, TDV Yayınları, Ankara 1997.

Ebû Bekir, 'Umer, *el-İmam el-müceddid el-'allâme el-muḥaddiş Muhammed Naşiruddîn el-Elbânî*, Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, Amman

Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'aş b. el-Ezdî es-Sicistâni, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

Ebu Ğudde, 'Abdulfettâḥ, *Lemeḥât min târiḥi's-sünne ve 'ulûmi'l-ḥadîş*, Mektebetü'l-Matbû'âti'l-İslâmî, Beyrut 1984.

Ebu Nu'aym, Aḥmed b. 'Abdullah el-Işfehânî, *Hilyetü'l evliyâ ve ṭabakâtü'l asfiyâ*, Dârü'l Kütübü'l 'İlmiyye, Beyrut 1988.

Ebû Ya'îlâ, Aḥmed b. 'Alî b. el-Müşennâ el-Mevşîlî, Ṭabaḳâtu'l-ḥanâbile, Riyad 1999.

_____, *Müşnedu Ebî Ya'îlâ,* thk. Hüseyin Selîm Esed, Dârü'l-Me'mûn Li't-Türas, Dîmaşk 1986.

el-Elbânî, Muḥammed Nâşiruddîn, İrvâ'ü'l-ğalîl fî taḥrîci eḥâdîsi menâri's-sebîl, Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut 1979.

_____, *Da'îfu Süneni't-Tirmizî,* Mektebetü'l-Me'ârif, Riyad 2000.

_____, *Da'îfu't-Terğîb ve't-terhîb,* Mektebetü'l-Me'ârif, Riyad 2000.

_____, *Da'îfu Câmi'iş-şâğîr ve ziyadetuh,* Mektebetü'l-İslamiyye, Beyrût 1979.

_____, *Da'îfu Sünen'i İbn Mâce,* Mektebetü'l-Meârif, Riyad 1997.

_____, *Şahîhu Sünen'i İbn Mâce,* Mektebetü'l-Meârif, Riyad 1997.

_____, *Silsiletü'l- eḥâdîsi'd-da'îfe ve'l-mevdu'a ve eşeruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme,* Riyad 1992.

_____, *Silsiletü'l-eḥâdîsi's-şahîḥa ve şey'ün min fîkḥihâ ve fevâ'idihâ,* Riyad 1992.

Erul, Bünyamin, Sahabenin Sünnet Anlayışı, TDV Yayınları, Ankara 2000.

el-Fettenî, Cemâluddîn Muḥammed Ṭâhir b. 'Alî, Tezkiretü'l-mevdu'ât, Emin Demc, Beyrut t.y

el-Ḥâkim, Ebû 'Abdullah İbnü'l-Beyyi Muḥammed en-Neysâbü'rî, el-Müstedrek 'ale's-Şahîḥayn, Birlikte: Zeylehu telḥîşi'l-Müstedrek, Ebû 'Abdullah Şemseddîn Muḥammed b. Aḥmed b. 'Oşman Zehebî, thk. Muşafâ 'Abdulḳadir 'Aṭâ, Şalât, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1990.

Ḥaṭîb el-Bağdâdi, Ebû Bekir Aḥmed b. 'Ali, Takyîdü'l 'İlm, thk. Yusuf el-Âş, Daru'l İhyâ'i's-Sünne, 1974.

Hatiboğlu, İbrahim, Naşiruddin el-Elbânî md., *DİA,* c. 32, s. 404-405.

Heysemî, Ebu'l Ḥasan Nûreddîn 'Alî, Keşfü'l-estar an Zevâ'idi'l-Bezzâr, thk. Habiburrahman A'zâmi, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1979

Hıdır, Özcan, *Tirmizi'nin Cami'inde Mevkuf ve Maktu Rivayetler ve Değerlendirilmesi*, basılmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 1995.

İtr, Nureddîn, *Hedyü'n nebî fi'ş-şalavâti'l haşşa*, Dâru'l-Fikr, Dımeşk 1985

İbn 'Abdilberr, Ebû 'Ömer Yûsuf b. 'Abdillah b. Muḥammed en-Nemerî, *el-İstizkâr*, thk. 'Abdülmuc'î Emin Kâal'acî, Dâru'l-Ḳuteybe, Beyrut 1993

İbn 'Adiyy, Ebû Aḥmed 'Abdullah b. 'Adî el-Cürcânî, *el-Kamil fi'd-du'afâ'i'r-ricâl*, thk. Yahyâ Muḥtâr el-Ġazavî, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1988.

İbn 'Arrâk, Ebu'l-Ḥasan 'Alî b. Muḥammed, *Tenzihü'ş-şerî'ati'l-merfû'a 'ani'l-aḥbâri'ş-şenî'ati'l-mevdû'a*, thk. 'Abdüvehhâb 'Abdüllatîf, 'Abdullah Muḥammed eş-Şiddîk, Mektebetü'l-Kahire, Kahire, t.y.

İbn 'Asâkir, Ebu'l-Ḳâsım 'Alî b. Ḥasan b. Hibetullah, *Târîḫü Medîneti Dımeşk*, Dâru'l-Fikr, Dımeşk 1998

İbn Ca'd, Ebu'l Ḥasan 'Ali b.Ca'd b. 'Ubeyd el-Cevherî, *Müsnedü İbn Ca'd*, thk. 'Abdulmehdî b. 'Abdulḳâdir b. 'Abduhâdi, Mektebetü'l-Felâḥ, Kuveyt 1985

İbn Ebî Ḥâtîm, Ebû Muḥammed 'Abdurraḥman b. Muḥammed b. İdris, *el-Cerḥ ve' ta'dil*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1952

_____, *Kitâbu'l-ilel*, thk. Ḥâlid b. 'Abdurraḥman, Riyâd 2006,

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir b. 'Abdullah b Muḥammed b. İbrâhîm, *el-Kitâbu'l-Muşannef fi'l-eḥadîs ve'l-âşâr*, yay. Haz. Yusuf el-Ḥût, Mektebetü'r-Rüşd, Beyrût 1989.

İbn Ḥacer, Faḍl Şehabeddîn Aḥmed el-'Asḳalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, thk. 'Umer es-Sellamî, 'Alî b. Mes'ud, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1996.

_____, *Takrîbu't-tehzîb*, yay. haz. Muḥammed 'Avvâme, Dâru'r-Reşîd, Halep 1988.

_____, *Telhîşu'l-ḥabîr fi tahrici ehâdîsi'r-râfi'i'l-kebîr*, thk. Şabân Muḥammed İsmâ'îl, Mektebetü'l-Külliyâtî'l-Ezher, Kâhire 1979.

_____, *Fethu'l Bârî bi şerḫi Şahîḫi'l Buḥârî*, thk. 'Abdulḳadîr Şeybe el-Ḥamd, Riyad 2001

İbn Hâlikan, Ebu'l 'Abbâs Şemseddîn Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbe'ü ebnâ'i'z-zamân*, thk. İhsan 'Abbâs, Daru's-Şâdir, Beyrût

İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân, *Kitabu's-sikât*, Dâiretü'l-ma'ârifil-'Usmâniyye, Haydarabad 1973.

_____, *Kitâbu'l-mecruhîn mine'l-muhaddisîn*, thk. Hamdi b. 'Abdülmeçid b. İsmâ'il es-Selefi, Dârü's-Samii, Riyad 2000.

_____, *Şahîhu İbn Hibbân*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1993.

İbn Mâce, Ebû 'Abdullah Muhammed b. Yezîd er-Rebei el-Ğazvinî, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

İbn Sa'd, Ebû 'Abdullah Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Dârü's-Şâdir, Beyrût 1968.

İbrahîm Muhammed 'Alî, *Muhammed Naşiruddîn el-Elbânî muhaddisul'l-'asr ve nâşiru's-sünne*, Dimeşk 2001

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâleddîn 'Abdurrahman b. 'Alî, *Kitâbu'd-du'afâ* ve *'l-metrûkîn*, thk: Ebu'l-Fidâ 'Abdullah el-Ğadi, Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrût 1986.

_____, *et-Tahkîk fi ehadîsi'l-hilâf*, el-Faruğu'l-Hâdise, Kahire 2001.

_____, *Kitâbu'l-mevdû'ât*, thk: Nureddin Şükrü Boyacılar, Mektebetü Ağvâ'i's-Selef, Riyad 1997,

_____, *el-'İlelü'l-mütenâhiye fi'l-ehadîsi'l-vâhiye*, Daru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrût 1983.

İbnü'-ş-Şalâh, Ebû 'Amr 'Osman b. 'Abdurrahman, *Ulûmu'l-ğadis*, Daru'l-Fikr, Dimeşk 2006.

İşbili, Eyyub, *Mevsû'atu a'lâmi'l 'ulemâ' ve'l-üdebâ'i'l 'Arab ve'l Müslimîn*, Dârü'l-Cil, Beyrut 2004.

Juynboll, G.H.A, *The Encyclopedia of Islam (New Edition)*, "al-Tirmidhi" c. 10, Leiden 1999.

Kameruddîn, Emin, *The Reliability of Ḥadith-Transmission A Re-examination of Ḥadith-Critical Methods*, Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universitaet Bonn, Germany 2005.

_____, "Nâşiruddîn al-Albânî On Muslim's Şahîḥ: A Critical Study of His Method", *Islamic Law and Society*, XI, 2, Leiden 2004.

Kandemir, Yaşar, *Mevzu Hadisler Menşei Tanıma Yolları Tenkidi*, İFAV, İstanbul 2009.

el-Keşmîrî, Muḥammed Enver Şâh, *el-‘Urfü’s-şezî ‘alâ Câmi‘i’t-Tirmizî*, Dâru İhyâi’t-Türaşi’l-‘Arabî, Beyrût 2004.

_____, *Me‘ârifü’s-sünen şerḥ-i Süneni’t-Tirmizî*, Mektebetu Benûriyye, Karaçi t. y.

Koçkuzu, Ali Osman, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1983.

Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997.

_____, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Rehber Yayıncılık, Ankara 1992.

Köycü, Erdoğan, *Tirmizi'nin Metod Yönünden İncelenmesi*, basılmamış yüksek lisans tezi, Ankara 1993.

el-Kuḏâ‘î, Ebû ‘Abdillah Muḥammed b. Selâme b. Ca‘fer, *Müsnedü’s-Şihâb*, thk. Ḥamdi ‘Abdülmecîd es-Selefi, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1986,

el-Maḳḏîsî, Ebu'l Faḏl Muḥammed b. Ṭâhir, “Şurûtu’l-e’immeti’l-sitte”, *Selâsü resâ’il fi ‘ulûmi’l-ḥadîs*, thk. ‘Abdulfettaḥ Ebû Ğudde, Mektebü’l-Matbû‘âti’l-İslâmî, Halep 1997.

_____, **Ebû'l-Faḏl Muḥammed b. Tahir**, *Ma‘rifetu’t-tezkire fi’l-ehâdişi’l-mevḏû‘a*, thk. İmadüddîn Aḥmed Ḥaydar, Müessesetü’l-Kütübi’s-Şekafiye, Beyrût 1985.

Mâlik b. Enes, Ebû ‘Abdullah, *Muvatta’*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

Ma‘mer b. Raşid, Câmi‘, (‘Abdürrezzâk, *el-Muşannef*’inde 11. cilt, bkz ‘Abdürrezzâk b. Hemmâm)

Meczûb, Muhammed, ‘*Ulemâ*’ ve müfekkîrûn araftuhum, Dârü'l-İ'tisam, Medine 1983.

Mektebât Meşhûre, “Hezânetü'l-‘Allâme Muhammed Naşiruddîn Nûh Necâti el-Elbânî”, *Ahbâru't-Turaşi'l-İslâmi*, Sayı: 14, Kuveyt 1988.

_____, el-‘Allâme Muhammed Nâşiruddîn el-Elbânî, *Ahbâru't-Turaşi'l-İslâmi*, Sayı: 17, Kuveyt 1989.

el-Mizzî, Ebu'l-Haccâc Cemâleddîn Yûsuf b. ‘Abdurrahman b. Yûsuf, *Tehzîbu'l-kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*, thk. Beşşâr ‘Avvâd Ma‘rûf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1983.

Mübârekfûri, Muhammed ‘Abdurrahman b. ‘Abdirrahîm, *Tuhfetu'l-ahezî bi şerhi Câmi'i't-Tirmizî*, Dârü'l-Fikr, t.y.

el-Münâvî, Zeynüddîn Muhammed ‘Abdürraûf b. Tacilarifîn b. ‘Alî, *Feydu'l-kadîr şerhi'l-Câmi'i's-Şağîr*, Daru'l-Ma‘rife, Beyrût 1972.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac en-Neysâbüri, *Şahîhu Müslim*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

en-Nesâ’î, Ebû ‘Abdirrahman Ahmed b. ‘Alî b. Şu‘ayb, *Sünenü'l-kübrâ*, thk. Abdülgaffar Süleyman Bündari, Ebû Abdullah Seyyid b. Kesrevi b. Hasan, Beyrut 1991.

Özpınar, Ömer, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2005.

er-Remlî, Muhammed Şevmân, *Ehâdîsi'l mevdû‘a bi hukmi ‘allâme el-Elbânî*, Dârü İbn ‘Affân, Kahire 2001.

Robson, James, "The Transmission of Tirmidhi's Jami", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies (BSOAS)*, XVI, London 1954, s. 258-270.

eş-Şağânî, Ebu'l-Feğâ’il Râdıyyüddin, *Mevdû‘âtu's-Şağânî*, thk. Necm ‘Abdurrahman Halef, Dârü'l-Me‘mun li't-Türas, Dımeşk 1985.

Sâlih, Subhî, *Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları* (çev. M. Yaşar Kandemir), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1986.

Schoeler, Gregor, "Die Frage der schriftlichen oder mündlichen Überlieferung der Wissenschaften im frühen Islam" *Der Islam* 62 (1985), s. 201-230.

es-Semhûdî, Ebu'l-Ḥasan Nûrûddin 'Ali, *el-Ġummâz 'ale'l-lümmâz fi'l-mevdû'âti'l-meşhurât*, Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986.

Sezgin, Fuat, *GAS*, çev. Maḥmud Fehmî Ḥicâzî, E.J, Brill, Leiden 1967, c. 1, s. 154-159.

_____, *Buhârî'nin Kaynakları*, Kitâbiyât, Ankara 2000.

_____, "Rivayet Literatürünün Gelişimi", *GAS'dan çeviren: Ali Dere*, *Buhari'nin Kaynakları*, Kitâbiyât, Ankara 2000.

_____, *Târîhu't-turâsi'l-'arâbi*, İdâretu's-Şakâfe ve'n-Neşr, Riyad 1991.

_____, Hadis Musannefatının Mebdei ve Ma'ner İbn Raşid'in Cami'i, *Türkiyat Mecmuası*, 12/1955, s. 115-134.

Sıddîki, Muhammed Zübeyr, *Hadis Edebiyatı Tarihi*, çev. Yusuf Ziya Kavakçı, İrfan Yayınevi, İstanbul 1966.

es-Suyûfî, Ebu'l Faḍl 'Abdurraḥman b. Ebî Bekr b. Muḥammed Celâluddîn, *Tedrîbu'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2006

eş-Şevbâlî, 'Abdurraḥman b. Muḥammed b. Şaliḥ 'Ayzerî, *Cuhûdu's-Şeyḥ el-El-Elbânî fi'l-hadîş rivâye ve dirâye*, Darü'r-Rüşd, Riyad 2006.

eş-Şevkânî, *Neylül evtar şerhi münteķa'l aḥbar*, Kahire 1971, c. 4 s. 24.

_____, Ebû 'Abdullah Muḥammed b. 'Ali, *el-Fevâ'idü'l-mecmu'a fi'l-ehâdîsi'l-mevdû'a*, thk. 'Abdurraḥman b. Yaḥyâ el-Yemânî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut t.y.

eṭ-Ṭaberânî, Ebu'l-Ḳâsım Süleyman b. Aḥmed b. Eyyub el-Lahmi, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Ḥamdî 'Abdulmecîd es-Selefi, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire t.y.

_____, *Mu'cemu'l-Evsat*, Dârü'l-Ḥarameyn, Kahire 1995

_____, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, thk. Ḥamdi 'Abdulmecîd es-Selefi, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1989

et-Tebrîzî, Muḥammed b. ‘Abdullah el-Ḥaḫîb, *Miṣkâtu'l-meṣâbih*, thk: Muḥammed Nâsıruddîn el-Elbânî, Mektebetü'l-İslâmiyye, Dımeşk 1961

et-Tirmizî, Ebû ‘İsâ Muḥammed b. ‘İsâ b. Sevre es-Sülemî, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

_____, *el-Câmi‘u'l-kebîr (Sünenü't-Tirmizî)*, thk. Şu‘ayb el-Arna‘ût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2009,

Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1992,

el-‘Uḫaylî, Ebû Ca‘fer Muḥammed b. ‘Amr b. Mûsâ, *Kitâbu'd-du‘afâ*, thk. Ḥamdi b. ‘Abdülmecîd b. İsmâ‘îl es-Selefi, Dârü’s-Samii, Riyad 2000.

Ünal, Yavuz, *Hadisin Doğuş ve Gelişim Tarihine Yeniden Bakış*, Etüt Yayınları, Samsun 2001.

Yardım Ali, *Hadis II*, Damla Yayınevi, İstanbul 2000.

ez-Zehebî, Ebû ‘Abdullah Şemseddîn Muḥammed b. Aḫmed b. ‘Oşman, *Siyerü a‘lâmi'n-nübelâ*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1983

_____, *Tezkiretü'l Ḥuffâz*, Dâru İhyâi't-Turaşi'l-‘Arâbî, Beyrut 1956.

_____, *Mizânu'l-İtidâl*, thk. ‘Alî Muḥammed Mu‘avvad, ‘Âdil Aḫmed ‘Abdülmecûd, ‘Abdülfettâḫ Ebû Süne, Dâru'l-Kütübü'l-‘İlmiyye, Beyrût 1995.

Ziriklî, Ḥayreddîn, *el-A‘lâm ḫâmusu terâcim*, Dârü'l-‘İlm li'l-Melayîn, Beyrût 1976.